

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЇСРСПЛАНОВА-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

10

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 10 (511), October, 1990, Vol. XLIII

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Володимир Гуменюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1990 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	ф.27.50	ф.15.00	ф.3.00
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 10 (511)

ЖОВТЕНЬ, 1990

Річник XLIII

Зміст X-ої книжки

Питання суверенітету і державності

— ЧИ СПРАВДІ «СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ?» — редакційна	1155
— ЗІ СТОРІНОК ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ	1157
Степан Бандера: ЕВОЛЮЦІЯ БОЛЬШЕВИЗМУ І ЧАСТИННІ ЗДОБУТКИ БОРОТЬБИ	1158
Проф. д-р Володимир Косик: ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО СУВЕРЕНІТЕТ НЕ ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО САМОСТІЙНІСТЬ	1164
О. Коваленко: СУВЕРЕНІТЕТ, ДЕМОКРАТІЯ І ПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНОСТІ СЬОГОДЕННЯ	1167

Питання національного визволення

Василь Барладяну: ЩЕ РАЗ ПРО НЕВОЛЮ	1171
Іван Гель: ДУХОВІСТЬ УКРАЇНИ І СПІЛЬНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДІМ	1181
Юрій Семенко: СПІВІЦІ КАТІВСЬКОГО РЕМЕСЛА (Закінчення, 2)	1189
Святослав Караванський: ШИРА БЕСІДА	1197

Одарка Гусяк: НЕСКОРЕНІ КАТЕРИНА ЗАРИЦЬКА І МИХАЙЛО СОРОКА	1203
Ярослав Гайвас: ДО ПОРТРЕТУ КОМАНДИРА (Закінчення, 3)	1210

З міжнародного поля боротьби

Даша Процик: КОНГРЕС АБН	1218
О. Ч.: НАРАДА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ СВОБОДИ В МЮНХЕНІ	1221
Пресове Бюро АБН: У ЦЕНТРІ УВАГИ — ЗМІНИ НА СХОДІ ЄВРОПИ	1224

Література

Ігор Калинець: СКОВОРОДА (Вінок сонетів)	1229
Ігор Калинець: СЛОВО ПРО СЕБЕ (Декілька штрихів до авт. біографії)	1233
— ЛИСТ ДО МАТЕРІ	1235

Наука, дослід

Володимир Янів: АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ (Зак., 6)	1237
І. І. Крупник: НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: НАУКА І ПРАКТИКА ВЕСНОЮ 1989 Р. (Зак., 2)	1247
Д-р Павло Пундій: УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ-ПІОНЕРИ В США (Зак., 2)	1256
Проф. Лев Окіншевич: ВСТУП ДО НАУКИ ПРО ПРАВО І ДЕРЖАВУ	1264

Огляди, рецензії

Дмитро Гриньків: НАСПІВАНЕ ЩАСТЯ	1274
Михайло Качалуба: З НОВИХ ВИДАНЬ	1277

— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ	1279
---------------------------------------	------

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Сл. п. Провідник Степан БАНДЕРА
1.1.1909 — 15.10.1959

Питання суверенітету і державності

ЧИ СПРАВДІ «СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ?»

Проголошена Верховною Радою УРСР 16-го липня 1990 року в Києві «Деклярація про державний суверенітет України» відбилася доволі широким відгомном у світовій пресі і в телевізійних програмах. В Україні це проголошення подіяло заспокоююче на страйкуюче в Донбасі і в інших промислових осередках робітництво та кинуло промінь надії на покращання життєвих умов. В українській діаспорі вістка про це проголошення викликала подекуди еuforia, а в загальному була сприйнята позитивно, як певний крок на шляху до визволення. Побіч позитивних стверджень насуваються також і критичні зауваження, на які треба звернути увагу.

Позитивним складником цієї «Деклярації» є наголошення прийнятого в міжнародному праві поняття *самовизначення української нації*, хоч не згадано, що це самовизначення відбулося 72 роки тому і було потоптане окупаційною владою. Також другий складник «Деклярації» — *народовладдя* був в Україні відсутній в умовах монопартійного керівництва накиненої Україні комуністичної партії. *Державна влада*, як третій компонент «Деклярації», що має мати своє джерело в народі і поділяється на законодавчу, виконну і судову влади, може виражати «верховенство» і суверенітет народу тільки при умові партійного плюралізму, але про це в «Деклярації» мови немає.

Коли йдеться про *громадянство* держави, то воно чомусь в «Деклярації» прикріплене до форми держави, а не до її властивої назви, тобто до УРСР, замість до України, поскільки загально прийнято назви «бритійське», «французьке», чи вкінці «українське громадянство», а не «уересерівське». До того «Деклярація» гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР, так, якби ця міжреспубліканська структура була єдино на потребу, забуваючи при тому, що українські громадяни можуть мати також інші державні приналежності, якщо прийняти принцип подвійного державного громадянства. В точці *«територіальне верховенство»* йде мова про недоторканість границь і невмішування ззовні, що є одним з важливих елементів суверенітету.

«Економічна самостійність» займає в «Деклярації» визначне місце. В цьому розділі йде мова про виключне право володіння, користування і розпорядження національним багатством України,

що належить українському народові. Мова йде також про право «на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних та валютному фондах і в алмазному золотому запасі, що створене зусиллями народу «Республіки». Питання загальносоюзної власності (суспільної власності всіх республік) здійснюється на довірній основі між республіками. Виходить, що власність московських відомств в Україні, а їх 95% важкої промисловости, електроенергії і інші, підпадає під загальний розподіл всіх республік, а пропорційно до населення найбільше припадає «братньому» російському народові. Створення власної банкової, цінової, фінансової і митної систем, та формування власного державного бюджету, а також при необхідності впровадження своєї грошової одиниці, вказує на непевність, з якою творці «Деклярації» беруться до будови власної економічної системи. Бракує в цьому духа суверенности, котрий не залишає недовомовлень.

В ділянках *«екологічної безпеки»* і *«культурного розвитку»* сказано дуже загально, поминаючи зовсім етично-релігійні питання і нанесений марксистсько-комуністичною ідеологією духовий розклад.

Питання *зовнішньої і внутрішньої безпеки* потрактовано також напівсуверенно. Про Збройні Сили України мовиться тільки як про право їх мати, а не як про атрибут суверенности. Натомість сили внутрішньої безпеки мають бути підпорядковані Верховній раді УССР. Є, однак, постулат, що громадяни України проходять військову службу, як правило, на території республіки і без згоди Верховної Ради УССР не можуть використовуватися у військових цілях за її межами. Цим «Деклярація» дає до розуміння, що суверенність УССР в тому відношенні є неповна. Говориться також про «намір» в майбутньому бути постійно неутраляною державою з додержанням трьох неядерних принципів.

Більш категоричною є заява про *міжнародні відносини*, де йде мова про дипломатичні представництва, консульства й інші міжнародні стосунки України з іншими державами.

У кінцевій фразі «Деклярації» сказано, що принципи про суверенітет України використовуються для укладання нового союзного договору. В цей спосіб на проголошений «Деклярацією» суверенітет України приготавлиється нове союзне ярмо. Тому «Деклярація» не залишає місця на еuforia, а треба її розглядати як один із виявів «перестройки», тобто заяву пропагандивного характеру, мовляв, «перестройка» йде вперед. Все таки, в свідомості народу ця «Деклярація» може мати незворотний ефект у боротьбі до повної незалежности України.

ЗІ СТОРІНОК ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ

Суверенітет — повнота влади, незалежність держави від інших держав чи міжнародних об'єднань, що виявляється у праві вільно вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи без стороннього втручання. Суверенність — основний принцип міжнародних правовідносин та істотна ознака модерної держави в міжнародному праві. Джерелом і носієм суверенних прав може бути абсолютний монарх чи диктатор, а в демократичних країнах — народ; у тоталітарних державах суверенні права здійснює керівна партія. Васалітет, протекторат чи вхід однієї держави у тісні об'єднання з іншими призводять до обмеження суверенности чи його повної втрати.

«Енциклопедія Українознавства», кн. 8

Держава — найвища організаційна форма суспільства, в якій нація конкретизує свої політичні, господарські і правні ідеї. . . Незалежна національна держава — єдина політична форма організації народу, яка може забезпечити йому найкращі умовини для всебічного розвитку всіх його духових і матеріальних сил. Без власної національної держави, себто без держави, побудованої на етнографічних землях даного народу, ніякий нарід не може всебічно розвиватися. Бездержавний нарід завжди примушений терпіти гніт і визиск від своїх поневолювачів, які, хоч якими гарними й високими гаслами не прикривалися б, все змагають до політичного та культурного, а то й фізичного визиску підбитих народів.

Проф. Є. Онацький: «Українська Мала Енциклопедія», літ. Д-Є

Суверенність — найвища влада, незалежність від усякої іншої. Говоримо про суверенність думки великих глибоких мислителів; говоримо про суверенність народу в демократичних державах, хоча ця суверенність народу насправді не існує, бо народ в демократичній державі лише делегує свою владу, але її не виконує; і говоримо про суверенність визначену за суттю прикмету кожної незалежної держави. . . Нова теорія признає суверенні і несуверенні держави; союзна держава, мовляв, суверенна (себто ССРСР), а держави, що входять у Союз, — ні. . .

Проф. Є. Онацький: «Українська мала Енциклопедія», літ. Ст-Уц.

Степан БАНДЕРА

ЕВОЛЮЦІЯ БОЛЬШЕВИЗМУ І ЧАСТИННІ ЗДОБУТКИ БОРОТЬБИ

Від Редакції «ВШ»:

Стаття сл. п. Провідника Степана Бандери, яку друкуємо нижче, це один із розділів довшої праці Автора на тему «Перспективи української національно-визвольної революції», що появилася у Видавництві ЗЧ ОУН в 1958 році в збірці матеріалів на вишкільні теми Кадрового сектора ОУН. Своїм змістом ця праця підходить дуже добре до теперішніх визвольних процесів в Україні, а передрукований нами п'ятий розділ також і до питань, що виринають у зв'язку з проголошенням «Деклярації про державний суверенітет України» 16-го липня 1990 року.

* * *

Як у всякому житті, так і в підбольшевицькій ситуації та в большевицькій системі відбуваються зміни. Абсолютної незмінності й непорушності нема в жадній державній, суспільно-політичній системі, нема її теж у большевицькій. Серед тих змін, які відбуваються в СРСР, є теж такі, що в порівнянні з дотогочасним станом створюють дещо свободніші, кращі умовини для життя людини і народу в поодиноких ділянках. Але на тій підставі ще не можна оцінювати еволюції большевизму, її напряму і значення. Бо не всі зміни, які мають місце в підбольшевицькому житті, походять з еволюції большевицької системи.

Насамперед мусимо з'ясувати собі, який зміст вкладаємо в це поняття. Під еволюцією большевизму розуміємо ці ступневі зміни в большевицькій системі, які відбуваються зі спонуки, з волі, чи за пляном чинників, приналежних до большевицької системи і режиму. Головний наголос лежить не на тому, що ініціатива до зміни мусить бути большевицького походження, тільки на властивому змісті даної зміни, на її напрямі і вислідному ефекті. Отже до еволюції большевизму зараховуємо теж такі зміни, які проводить большевицький режим, пристосовуючися до зовнішніх впливів чи до внутрішньої ситуації в опанованих ним країнах, не змінюючи однаке генерального прямування до своєї мети.

Від еволюційних змін у большевицькій системі відрізняємо зміни *вимушені боротьбою* поневолених народів, внутрішніх про-

тивників режиму, чи натиском зовнішніх сил, зміни суперечні з метою і бажанням большевиків, на які вони йдуть з необхідності. Істотна різниця полягає в якості змін першої і другої категорії, в їх значенні і наслідках, як для большевизму, так і для його противників.

Зміни еволюційного характеру большевики трактують позитивно, не дивлячися на те, чи вони їх роблять із власного почину, чи під зовнішнім впливом, чи навіть з konieczности, під натиском. Важне те, що зміст і наслідки тих змін вкладаються в їхній плян, не суперечать їхнім цілям і допомагають їм втримати, закріпити свої позиції. Хоч не раз поштовх до змін в большевицькій системі і політиці дають інші чинники, але большевицький режим намагається завжди зберегти свою основну лінію і в нові методи, в нові тактичні потягнення вклати такий зміст, що вони виходять на користь большевизмові, а не його противникам. Коли це вдається, тоді большевики можуть трактувати того роду зміни як свій успіх, як дальший крок на шляху здійснювання своєї мети у внутрішній чи зовнішній політиці.

Коли ж іде про зміни заплановані й ініційовані самими большевиками, то вони завжди служать виключно большевицьким цілям. Навіть коли є діло з внутрішньою боротьбою між ривалізуючими групами в компартії, то як мотив і предмет цієї боротьби завжди виступають рації самого большевизму, інтереси компартії і режиму, а не добро народу. Скільки вже було внутрішніх конфліктів, криз, чисток у большевицькій партії, але завжди повторялося це саме. Кожна група змагалася за диктаторську владу для себе та за найуспішніше закріплення і поширення панування большевизму над народами. Не було й немає в компартії таких течій чи груп, які виступали б на захист народу, за його права, волю й добробут коштам пом'якшення большевицької системи, обмеження комуністичного тоталізму й диктатури. Так само нема в компартії СССР протиімперіялістичних, чи хоча б менш імперіялістичних тенденцій чи груп, які мали б на меті волю народів, а не їх поневолення московським імперіялізмом, і які спротивлялися б його традиції і дальшій експансії.

Течії і сили неімперіялістичні, свободолюбні, які дбають про добро народу, не можуть зародитися і розвинутися в большевицькій партії з двох причин. Поперше тому, що большевизм у своїх корінних засновках нехтує волею і добром людини й народу та цілим своїм матеріялістичним, тоталітарно-диктаторським наставленням змагає до опанування всіх людей і всіх народів, цілого їхнього буття машиною комуністичної тоталітарної держави, якою володіє Москва. Подруге, комуністична партія побудована на засадах стислого добору і перевірки, так що в ній збираються і

втримуються тільки такі елементи, які пройняті комуністичною доктриною і большевицьким наставленням.

Комуністична партія є носієм большевизму, большевицької системи, і вона вилонює большевицький режим, як своє завершення. Поскілки в ній нема таких ідей ні людей, які змагали б до волі і добра народу та людської одиниці, все в ній наставлене на втримання і поширення большевицької неволі й визиску, то такими ж самими мусять бути теж всі намагання і дії, що від неї походять. Це стосується однаковою мірою до того, що большевики роблять з власної ініціативи, як і до таких їхніх потягнень, які є реакцією на не большевицьку ініціативу, коли большевики проводять їх у своєму напрямі, за своїм бажанням.

Така категорія змін у большевицькій системі, в методах і в тактиці режиму, що належить до еволюції большевизму, є важливим чинником, завдяки якому большевизм втримується і поширюється в часі і в просторі. *Змінність тактики і форм дії належить до найважливіших засад большевицької практики.* Її застосовують зокрема тоді, коли йде про підступний обман і послаблення напору, або відпору ворожих до большевизму сил. Большевики стоять у постійній боротьбі з тими народами, яких же вміли поневолити, як і з іншими, до яких добираються. Прямим застосуванням насильства не все і не всюди вдається перемогти здорові, свободолюбні сили народів. Підступ має допомогти там, де насильство не діє, або де не стає сил для фронтової боротьби.

Як бачимо, большевицькі методи змінити тактику та пляновими змінами виводити в поле своїх противників дають Москві бажані успіхи, не зважаючи на те, що ці методи вже загально відомі. Народи, які попадають у большевицьку неволю, чи загрожені нею, не хочуть і не вміють скористати з гіркого досвіду тих націй, які вже давніше пізнали правдиву суть большевизму. Як в політиці чужосторонніх держав, так і в деяких середовищах поневолених народів не вигасає орієнтація на засадничі зміни в большевицькій системі. На тому тлі зроджуються все нові, фальшиві сподівання, що різні зміни в большевизмі приведуть до переродження його хижацької природи. Головною метою большевицької тактики «поважних змін» є якраз створювати і підсичувати такі фальшиві сподівання і розкладати ними антибольшевицькі сили в світі.

Попередньо ми прийшли до висновку, що еволюційні зміни в большевизмі не прямують до перетворення його в неімперіалістичну і сприйнятливую для народів систему тому, що в ньому немає для того ідейних засновків, ані відповідного людського матеріалу. Цей висновок із теоретичного погляду є вповні підтверджений спостереженнями з цілої дотогочасної большевицької

практики. Майже сорокрічний період большевицького володіння дає аж надто багато підстав для заключних підсумків. За той час сталося багато потрясаючих подій у країнах опанованих большевизмом та в самому большевицькому режимі. Але серед них не можна знайти жодних доказів, чи хоч би познач на те, що в большевицькій системі вводиться, чи хоч допускається розвиток у напрямі свободи, пошанування прав і потреб народів і людини. Коли деякі події зроджують напочатку проблиски надій в тому напрямі, то їхній дальший розвиток завжди показує незмінну істоту большевизму. За кулісами нібито великих змін у большевицькій системі скриваються або беззмістовні тактичні маневри з намаганням збаламутити народ і противників, або хитро закаптурені пляни дальшого затиснення системи неволі й крайнього визиску. Це стосується до всіх ділянок життя. Большевики завжди і все прямують послідовно і безоглядно до одної мети — *до всебічного збільшення і скріплення своєї імперіялістичної машини, передусім її мілітарного, економічного й технічного потенціалу, щоб нею завоювати і підкорити собі цілий світ.* У всьому напрямі є наставлена і його притримується ціла так звана еволюція большевизму.

Супроти такого стану покладання надій на еволюційні зміни в большевицькій системі, в напрямі щораз більшої свободи для народів і людської одиниці, є позбавлені будь-якої основи. Всякі політичні концепції, побудовані на таких сподіваннях, треба зарахувати до утопічних чи фальшивих концепцій. Поскільки ж їх підсувають за основу для наставлення поневолених Москвою народів, чи для постави вільних держав супроти большевицького імперіялізму, то за такими намаганнями скривається поважна небезпека баламучення свободолюбних сил у світі, з чого найбільше скористав би большевизм.

Вже була згадка, що до еволюції большевизму не зараховуємо змін вимушених на большевицькому режимі боротьбою поневолених народів, чи тиском зовнішніх сил, всупереч большевицьким плянам і бажанням. Перше питання, яке виринає при цьому, стосується до самої можливості таких змін. Підсоветська дійсність дає на нього позитивну відповідь. Для прикладу згадаємо період т.зв. українізації і НЕП-у з першого десятиріччя большевицького режиму, зм'якшений курс большевицької національної й економічної політики під час другої світової війни та в повоєнних роках, пом'якшення політики супроти т.зв. сателітних країн після угорського повстання. Всі зміни цієї категорії накинені большевикам незламною боротьбою та спротивом поневолених народів і надто трудними для них обставинами, так що режим не міг дати собі ради самим насильством. Вирішне значення має той факт,

що він був приневолений не тільки зробити деякі зміни, щоб ними заспокоїти супротивні сили, але що він мусів піти *на фактичні, хоч частинні поступки*. В даних випадках большевики змушені проводити такі зміни у своїй системі, в національній чи суспільно-економічній політиці, які щодо змісту є відступленням від большевицьких плянів і якоюсь мірою відповідають вимогам народу. В цьому саме полягає істотна різниця між цими вимушеними справжніми змінами та змінами тактичного порядку, робленими теж під натиском, але без фактичного відступлення від большевицької лінії. Бачимо, що коли спротив і боротьба поневолених народів, чи зовнішній натиск примушує большевиків проводити якісь зміни, то в одних випадках вони роблять тільки тактичні зміни, вкладаючи в них зміст відповідний до своїх власних плянів, а в інших випадках мусять відступати від своїх плянів. У цьому *рішає сила тієї боротьби чи тих обставин*, з якими большевики мають діло, наскільки вони є примушені до фактичного відступу.

Далі спостерігаємо, що в большевиків є завжди *намагання завернути* усі зроблені під примусом поступки. Чи це діється цілком відкритим способом, чи залишається самі форми пороблених змін, а в них вкладається інший, побажаний для большевиків зміст — це вже другорядне питання тактики. Але з постійним закріпленням фактичних здобутків протибольшевицьких сил і акцій большевики ніколи не примирюються та при відповідній нагоді намагаються їх ліквідувати. Тому всі зміни, які не відповідають большевицькій меті і йдуть на користь народу, *можна втримати тільки безнастанною боротьбою*, так само, як тільки боротьбою можна їх відвоювати від режиму. Початок і кінець доби «українізації» і НЕП-у є клясичним прикладом. Большевицький режим мусів поступитися від свого властивого курсу в національній і економічній політиці тоді, як був доведений до катастрофального положення спротивом селянства проти започаткованої колективізації та невгаваючою повстанською боротьбою в Україні. Коли ж опісля режим скріпив свої сили, а революційна боротьба України була приспана спрямуванням національної енергії на розбудову національного життя в рамках радянської держави, тоді прийшла нова хвиля большевицького натиску і ліквідації всіх попередніх пом'якшень.

Змішування таких змін, що є наслідком протибольшевицької боротьби, зі змінами в межах еволюції большевизму, є фатальною політичною помилкою. Не йде тільки про невірне розуміння, чи насвітлювання історичних явищ, їхніх причин-рушіїв і механіки їхнього розвитку. Нас цікавлять передусім фальшиві засновки для висновків на майбутнє. Йде про засадничу поставу су-

проти большевизму. Теза, що еволюція большевицької системи йде в напрямі злагіднення большевизму, достосування його до потреб свободного розвитку людини і народу, є основою концепції пасивного вижидання на наслідки автоматичного розвитку. Ця концепція є протиставленням до концепції безупинної активної боротьби з большевизмом, себто — якщо йде про поневолений большевизмом народ — концепції революційної. Для того нам треба мати вигострений погляд в тих справах, у яких змішання причин і наслідків двох цілком різних категорій приводить до фальшивих висновків.

Підсумки з цих міркувань можна зібрати в таких ствердженнях:

1. Еволюційні зміни в большевицькій системі, що відбуваються під переважним впливом большевицьких елементів, зміряють до скріплення большевизму, до поширення і зміцнення його панування над народами. Такі зміни не мають вартости для визвольних змагань поневолених большевизмом народів і ні трохи не причиняються до досягнення свободи й кращих умовин їхнього життя;
 2. Істотні зміни в напрямі свободніших умовин для народу й людської одиниці можуть бути тільки відвойовані від большевиків непереможною протибольшевицькою боротьбою народу;
 3. Як здобуття, так і втримання всяких поступок режиму в користь свободи народу залежить від натуги і безупинности цієї боротьби;
 4. Суттєві зміни в підбольшевицьких умовинах, виборені визвольним змаганням народу, хоч приносять тільки частинні полегші, становлять немаловажні здобутки на шляху до волі. Вони спиняють здійснення большевицьких плянів, скріплюють самостійницькі прямування і сили поневоленого народу.
-

селенням України про konieczність самостійности України зроблять ще більше.

Проголошення Деклярації про державний суверенітет України виявляє, що боротьба за самостійність у парламенті УССР може набрати ширшого розмаху, бо ж помимо того, що Демократичний блок має лише коло 25% голосів, за Деклярацією голосувало 355 голосів, 4 голоси були проти, один стримався, а 26 депутатів не брало участи в голосуванню.

Деклярація йде дійсно дальше, ніж деклярації інших республік (власна монета, власне громадянство, власна армія й зовнішня політика, неутралітет України тощо). Передбачається переслідування за законом будь-якої діяльності проти державности України. Проголошено «недоторкальність» (інтегральність) території УССР, чим перекреслюються плани росіян відібрати в Україні Донбас та інші райони.

Слабою сторінкою Деклярації є те, що вона передбачує можливість укладення нового «союзного договору», тобто нового місця в Советському Союзі.

Тому, власне, говориться про «суверенітет», а не про самостійність. Але навіть цей «суверенітет» залишиться клаптиком паперу, якщо Україна не буде мати сили його зреалізувати і його оборонити, щоб відтак стати на шлях повної самостійности. Для цього треба об'єднаної дії всіх українських демократичних сил і створення середників оборони нового статусу України. Історичний досвід показує, що ні проголошений Деклярацією суверенітет України, а ще менше самостійність України не можливі без опори на збройну силу, яка стояла б на сторожі суверенітету, самостійности, свободи і добробуту українського народу.

ВИСЛІВ ПРИЗНАННЯ І ВДЯЧНОСТІ

У місяці березні б. року п. Михайло Поврозник, довголітній заступник відповідального редактора нашого місячника «Визвольний Шлях» і довголітній співробітник в редакції цього журналу від 1978 року, з уваги на стан здоров'я потребував відійти від праці в журналі на деякий час, що з впливом часу стало перманентним. Згадуючи про це, Редакційна Колегія «Визвольного Шляху», Дирекція УВС і я як той, що відповідає за появу та зміст журналу, висловлюємо п. ред. Михайлові Поврозникові найщиріше признання за його довголітню і віддану працю в Редакційній Колегії журналу і глибоку вдячність за щире та всестороннє співпрацю на цьому радше важкому і відповідальному журналістичному та видавничому полі.

Панові ред. Михайлові Поврозникові бажаємо гарних успіхів у дальшому ході його трудолюбивого життя!

Ілля Дмитрів
Відповідальний Редактор

О. КОВАЛЕНКО
Народний депутат

СУВЕРЕНІТЕТ, ДЕМОКРАТІЯ І ПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Наприкінці ХХ ст. остання в світі імперія намагається примоститись на позиціях демократії та *гуманізму*, що їх Європа заклала ще до Різдва Христа. Однак гуманізм ставить в центр світобудови людину, а не ідею (навіть, якщо це ідея Бога, а не, скажімо, ідея третього Риму, чи її модифікація — ідея перемоги «світового комунізму»). Демократія, на відміну від «соціалістичної демократії», сповідує свободу не як усвідомлену необхідність, а як свободу економічної та політичної діяльності, що, в свою чергу, унеможливує реалізацію такого соціалістичного ідеалу як соціально-економічна рівність членів суспільства, натомість пропонує рівність усіх громадян перед Законом (правова держава, а не держава диктатури пролетаріату, чи «загальнонародна тюрма народів»). Це, не кажучи вже про низку інших відмінностей, істотно відрізняє Європу від Московії-Росії (сучасна назва Союз Советських Соціалістичних Республік) від часу її формування, з середини ХІV ст. по сьогоднішній день.

Спосіб виникнення та побудова Володимиро-суздальського князівства, як попередника Московщини, трансформація останньої в Росію та перетворення її в імперію, політична, економічна, релігійна та соціально-культурна традиція, зформована протягом шести віків на одній шостій планети Землі, підготувала більш ніж сприятливий ґрунт для народження тоталітарної «Червоної імперії».

З уваги на ці обставини, стають зрозумілими побоювання численних патріотично налаштованих авторів «Нашего современника» та «Молодой гвардии», що в умовах Росії (СССР) розвиток демократії загальноєвропейського зразка може дати зовсім не ті плоди, що їх очікують, оглядаючись на Захід. Можливо, у Росії (РСФСР) є свій «третій» шлях до «світлого майбутнього».

Однак постає питання: чому країни, які за культурою, традицією, історією генетично пов'язані з Європою, мають поділяти долю метрополії? Чому прекрасні слова лідера СССР про те, що кожен народ має право обирати свою долю сам, не поширюється на народи Литви, Латвії, Естонії, Білорусі та України? Чому він

посилає десанників до Вільнюсу, а не сідає з литовцями за стіл переговорів? Гадає, що вони стануть початком розпаду «Єдиної і неделимої»? Боїться, що йому інкримінують розвал Великої Держави та позбавлять ролі керманіча перебудови? *Пізно!*

Треба йти вперед. Тільки там ще можливий порятунок. У той же час сміливі економічні кроки вперед, що їх уряд плянує на травень-червень, без таких же сміливих політичних кроків, вже в цьому році приведуть до краху перебудови, повернення на нетривалий час адміністративно-командної системи, та наступним її *революційним* зламом. Але про це нижче. Народи повинні йти в майбутнє, спираючись на методологію, притаманну саме їм. Не пов'язуючи себе з традиціями, способом життя та виробництва інших народів. Дайте можливість рятувати самих себе. Інакше пов'язані «узами братерства» підемо на дно всі разом. Чи можливий демократичний розвиток Росії, чи ні — нехай Росія вирішує сама, без України, Білорусі, Прибалтики. . . Нехай уряд Росії (РСФСР) відповідає за долю свого народу.

А то слухаючи сьогодні прекраснотушні слова президента про, знову ж таки, майбутню прекрасну оновлену федерацію, де запанують мир і дружба, де тектимуть «молочні ріки в кисільних берегах», я згадую відомого «кремлівського мрійника». І хочеться спитати: «А де гарантії, Михайле Сергійовичу?». Де гарантії того, що ваш наступник буде поділяти Ваші думки? Бо, як відомо, за російської системи правління державою, визначальна була, є, гадаю, й буде думка того, хто стоїть на чолі. Великий вождь все-світнього пролетаріату, й до нього Петро I вже обіцяв все це колись українцям. Чим це закінчилося, зокрема для України? Нагадаємо: 1709, 1763, 1775, 1863, 1914, 1919, 1933, 1937-1940 рр., 1941-1945 рр., 1965-1968 рр., 1972, 1976-1980! Пройти по цьому колу ще раз? Достатньо! Та навіть, слухаючи промови таких великоросів, як Распутін, Ярін, Примаков, Абалкін, Коган та їх «гнучкошиїнків» по республіках на зразок червонопиських та ярових, переконуєшся — не те, що нема гарантій, але робиться і говориться щось зовсім протилежне до того, що говорите Ви. Більше того: деякі з них опиняються в обраній Вами президентській Раді?! І до об'єктивно існуючих відцентрових тенденцій додаються суб'єктивні настрої бути подалі від «сильного центру».

Тому *перше*. За умови, коли відсутні будь-які гарантії та механізм побудови федерації суверенних держав (тобто конфедерації), беручи до уваги весь історичний досвід розвитку російської державности (як практику так і ідею), вибухове зростання шовіністичних настроїв у Росії, що за умов демократизації, на нашу думку не випадково, втілено у способі існування та дії РНФ «*Пам'ять*» стверджую:

Необхідною, але безумовно недостатньою умовою побудови демократичного суспільства на Україні, Білорусі, Прибалтиці, а можливо й в Росії, є *незалежне державне існування цих країн протягом життя трьох-чотирьох поколінь*. Чи прийдемо ми потому до Спільного Ринку Східної Європи, чи вступимо до Спільного Європейського Ринку, то покаже час.

А сьогодні пляни уряду для радикалізації економічної реформи в 1990 році видаються за умови існуючої системи побудови держави, за умови саме такого складу уряду, не те що утопічними і авантюрними, а просто небезпечними для долі перебудови! Можливо, нас вже приперто до краю прірви і нічого не залишається, як стрибати? «Чи пан, чи пропав». Тоді прогноую — «єдиною родиною» цю прірву нам не подолати. Питання лише за тим, хто звалиться униз, а хто добереться до протилежного краю. На мою думку, Литва має найкращі шанси з п'ятнадцяти сестер вибратись з «реального соціалізму» живою. Якщо інші сестри, як в тому відомому анекдоті, по «братерськи» не завадять їй. Тількищо повернувся з Польщі. Брав участь у міжнародній конференції, присвяченій питанням приватизації та економічного розвитку країн Східної Європи. Крім США, Канади, Британії та всіх східноєвропейських країн, там були присутні Естонія, Литва, Латвія та Україна. Перед нами виступали відомі спеціалісти, бізнесмени, міністри сучасного польського уряду.

На власні очі бачив наслідки політики «шокової терапії» польської економіки ринком. Дійсно, через півроку від її початку, стан дещо стабілізувався і став *терпимим*. Але щоб пережити ці півроку соціальної напруженості і незадоволення, треба мати чотири передумови, якщо ми хочемо наслідувати приклад поляків.

1. Соціальну напруженість та незадоволення ростом цін стримує довір'я до уряду, жах перед поверненням «комуністичного раю».

2. Велетенська духовна роботи костьолу, який консолідує націю, веде постійну пастирську роботу.

3. Повна економічна свобода та відкриті кордони. Щоб вижити, поляки займаються гендлем по всьому світу. Вони звикли та вміють це робити, а уряд їм у тому не перешкоджає вже далеко не перший рік. . .

4. Польща — однонаціональна держава. У наших же умовах, умовах багатодержавної, багатонаціональної наддержави, при комуністичному уряді, зформованому з членів партії, котрій народ не довіряє, при знищенні духовості, деградації церковного життя, відсутності можливостей вільної економічної діяльності та вміння жити й «крутитися» в умовах вільної економіки, при тотальній

державній унормованості і нашої звичці до неї, гадаю, що наслідком такої «шокової терапії» буде:

- 1) розвал економічного життя;
- 2) відставка уряду, можливо й президента;
- 3) нові вибори до Рад всіх рівнів, це якщо не буде реакційного перевороту. Після нього Ради певний час будуть взагалі непотрібні;

4.1) повернення до стану 1984 року, тобто до адміністративно-командного способу існування, чи

4.1) *революційний* розпад Союзу.

На мою думку, шлях виходу з кризи повинен би бути таким. Децентралізація Союзу. Створення, де є для того умови, національних держав, можливо, об'єднаних спільним економічним ринком. Консолідація народів цих держав навколо відповідних цінностей, як то:

- в Середній Азії — конфесійних;
- в Прибалтиці, Закавказзі, частково на Україні — національних;

— в Білорусі та РСФСР, частково на Україні — соціальних. Передати владу політичним силам, до яких народ мав би довіру. Для того провести дійсно демократичні, відкриті, багатопартійні вибори. І тільки після цього ми можемо, у всякому разі в Україні, розраховувати на частковий успіх політики «економічної шокової терапії».

У сьогоднішніх же умовах пляни «шокової терапії» вважаю безвідповідальними. Реалізація їх здатна повернути нас до часів володарювання «твердої руки» партократії, підсиленої «твердою рукою» Говоришів, зрослих на прибутках «тіньової» економіки. Тоді брежневський різновид тоталітаризму ми будемо згадувати з глибокою вдячністю.

«Голос» 8.4.

Орган оргкомітету

Української Демократичної Партії

Питання національного визволення

Василь БАРЛАДЯНУ

ЩЕ РАЗ ПРО НЕВОЛЮ

«Вони... або з радості шаліють, або пророцтва видають брехливі, або живуть у кривді, або скоро присягають криво».

Муд. 14. 28

«Чи може РСФСР вийти з СССР?» — запитав себе на початку лютого 1990 року московський вчений-географ Борис Родоман. І одразу ж відповів: «Не лише може, але й мусить. У цьому спасіння Росії» («Атмода», 12.2.1990, ст. 8). Історія ще не знає імперії, яка б рятувала себе в такий дивний спосіб. Велика Британія відпустила свої заморські колонії, а Росії, як бачимо, запропоновано відгородитися від поневолених народів чимось на зразок берлінської стіни, аби спасти саму себе. Від кого? Адже жодний поневолений нарід не має наміру завойовувати Росію. Навпаки! Виступаючи в жовтні минулого року на З'їзді Народного Фронту Латвії, голова Білоруського Народного Фронту Зенон Позняк сказав, що для народів європейських советських республік *«поступовим є лише процес руйнування імперії і створення вільних держав... Щоб не загинути разом з потоплючим кораблем, єдиною надією на порятунок став вихід зі складу СССР»*. А *«ще півтора року тому ситуація була»* такою, — казав Зенон Позняк, — що *«національне відродження»* поневолених народів *«сприймалося як складова частина демократизації суспільства, суверенітету, здавалося, можна буде досягнути шляхом структурної перебудови СССР, заключенням нової союзної угоди на ґрунті конфедеративного зв'язку між вільними республіками»* («Атмода», 30.10.1989, ст. 2). Але пройшов час і синові найбільш зрусифікованого народу, білоруського, Зенону Позняку стало зрозуміло, що докорінних змін у російській наддержаві на користь поневолених народів не передбачається. Прикриваючись балаканиною про *«перебудову», «демократизацію», «гласність»*, М. Горбачов підписує антидемократичні закони, що спрямовані на зміцнення централізованої влади. При цьому долі доведених до духового та економічного зuboжіння народів президента взагалі не цікавлять. П'ять років

тому М. Горбачов брався лише відремонтувати наддержаву, зміцнити її економічно за рахунок напруження м'язів і розуму народів. «Ми починали і думали, — зізнався 23 травня поточного року президент, — що підемо швидко вперед на ентузіязмі людей, на закличах до того, аби прискорити рух вперед за рахунок науково-технічного прогресу, але не вийшло» («Правда», 25.5.1990, стор. 5).

У лютому 1986 року М. Горбачов не вірив, що в недалекому майбутньому на ССРС чекають великі неприємності на ґрунті міжнаціональних відносин. Він був певний, що національна свідомість народів доживає останні дні. І в ССРС, замість народів, уже є єдиний «радянський нарід... — нова соціальна та інтернаціональна спільність» (1, 64). Та й після сум'яїтської різанини М. Горбачов проповідував цю «спільноту», плянуючи шляхом «гармонійного» нав'язування «національно-російської двомовности» остаточно ліквідувати неросійські мови в ССРС (3, 170). Інакше кажучи, державно-національний устрій М. Горбачов не мав наміру перебудовувати, бо, окрім «советської спільноти», не бачив жодного народу в унітарній державі. І вже тільки після того, як М. Горбачов став президентом, кореспондент журналу, що видається Міністерством внутрішніх справ ССРС, написав: «Головна загроза перебудові виникла там, звідки на неї не чекали», — «на ґрунті міжнаціональних відносин» («Воспитание и правопорядок», 1990, ч. 4, ст. 14).

Безвихідна економічна та політична ситуація, в якій опинилася сьогодні Російська імперія, — результат політичної непослідовності, двурушництва та еклектичності доктрини перебудови, що відкидає саму ідею права націй на самовизначення. Та й саму «перебудову» вигадано вищим партійним керівництвом як екстренний захід в ім'я спасіння потопаючого корабля — советської Російської імперії. І не лише для цього...

ССРС замислювався В. Леніним і Л. Троцьким як пляцдарм для перетворення світу в єдину «всесвітню Федеративну Советську Республіку» (Ленін, ПЗТ, т. 32, стор. 334). А цієї всесвітньої держави можна доскочити лише шляхом перемоги «советської влади над всесвітнім імперіялізмом» (ПЗТ, т. 41, стор. 156). І саме у советській федерації бачив В. Ленін форму «для повного злиття різних націй» (Так само). За В. Леніним, до «неминучого злиття націй людство може прийти лише через перехідний період», тобто через «період диктатури пригнобленого класу», що називається «соціалізмом або першою фазою комунізму» (ПЗТ, т. 41, стор. 303). В. Ленін зумів установити «диктатуру пролетаріату» лише завдяки тому, що він поєднав у собі дві традиції — найбільш максималістських течій російської революційної інтелігенції і традицію

російської історичної влади в її найбільш деспотичних проявах. За словами М. Бердяєва, *«большевизм є третім явищем російської великодержавности, російського імперіялізму: першим явищем було московське царство, другим явищем була петровська імперія. Большевизм — за сильну централізовану державу»* («Ат-мода», 23.4.1990, стор. 2). І за всесвітню! «Перехідний період... диктатури пригнобленого класу» в СРСР тривав до 1977 року. Шістдесят років більшовикам знадобилося для того, аби позбавлені навіть елементарних прав народи, як стверджується в преамбулі до брежнєвської Конституції СРСР, злилися в «нову історичну спільність людей — советський нарід», а сам СРСР, про що донедавна співалося, став безадресовим домом новоствореного «советського народу».

Головною тезою, що об'єднує сьогодні партійних лібералів, капесесівських радикалів і консерваторів із значною частиною теперішньої російської демократії, котра активно виступає за перебудову, є теза зміцнення, як вони всі разом кажуть, «нашого спільного дому», тобто унітарної держави СРСР. Нашої спільної в'язниці, що є для нас, народів СРСР, нашою спільною домовиною. Цього «спільного дому», не вживаючи слова «домовина», хочуть, як твердить вже згаданий географ Б. Родоман, «помірковані реформісти» в національних республіках. «Національні реформісти» в «оновленій федерації» бачать рятівну соломинку, за яку вони хапаються, аби не випустити свої народи з імперії.

Виходячи з тези про «спільний дім», Б. Єльцин, а потім і академік Д. Лихачов ще в першій половині минулого року виступили з пропозицією надати російській мові статусу державної мови в СРСР. А 19 вересня 1989 року, посилаючись на поміркованих реформістів-неросіян, що хочуть жити у «спільному домі», про надання «російській мові статусу загальнодержавної в масштабі СРСР» на цілий світ заговорив М. Горбачов (2,34). Це реакційне положення не наважувався вимовити вголос навіть Й. Сталін, але наважився вимовити М. Горбачов. Воістину важко одній особі бути лідером «перебудови» і всеросійським імператором!

Але зневажливе ставлення М. Горбачова до поневолених Московою народів обумовлене не лише бажанням будьщо зберегти СРСР як «спільний дім». . . Заперечуючи право литовців на самовизначення, 13 січня цього року М. Горбачов говорив про майбутню «об'єднану Європу», що стане «спільним домом» і для народів СРСР («Известия», 16.1.1990, стор. 2). І «переконливим свідченням цього є принципова співзвучність висунутої президентом Союзу ССР М.С. Горбачовим концепції 'загальноєвропейського дому' з концепцією 'Європейської конфедерації Сходу і Заходу', запропо-

нованої президентом Франції Ф. Міттераном. Зараз, як з боку західних, так і східних європейських держав спостерігаються перші кроки на шляху до реалізації цих та подібних їм концепцій» («Літературна Україна», 21.6.1990, стор. 3). Але, якщо створення Й. Сталіним «соціалістичної співдружності», а також створення «європейського спільного ринку» було першим етапом на шляху до «з'єднаної Європи», то сьогодні ми стоїмо на порозі другого етапу. . .

Багатьом синам і дочкам поневолених комуністами народів і невямки, що, наприклад, так звана «ніжна революція» в Чехо-Словаччині, кривава революція в Румунії тощо — підготовка до об'єднання Східної Європи навколо Москви. Але цю таємницю розкрив Голова Верховного Совету Литви В. Ляндсбергис. На запитання московського журналіста, що Литва «передасть союзу суверенних держав?», він відповів: «. . . з'явиться східноєвропейський парламентар», якому Литва передасть «якісь свої суверенні права — дипломатичні, зовнішньоторговельні, транспортні, військові і т.д.» («Московские новости», 1.7.1990, стор. 7). При цьому В. Ляндсбергис «східноєвропейський парламентар» ототожнює з Верховним Советом ССРСР. А Верховний Совет ССРСР, за словами Б. Єльцина, на відміну від республіканських «верховних советів» є єдиним урядом ССРСР («Аргументы и факты», 28.6.1990, стор. 2). Інакше кажучи, ляндсбергівський «східноєвропейський парламентар» буде урядом всіх країн, що входять до Варшавського пакту. У Західній Європі існує західноєвропейський уряд — «Рада Європи, на базі якої, — запевняє нас офіційний український борець за «європейський дім неволі» В. Василенко, — найвірогідніше, створюватимуться політичні структури майбутньої «європейської конфедерації». І «бажання стати членами цієї організації, яка поки що об'єднує 23 західні держави, виявили Болгарія, Польща, СРСР, Угорщина, Чехо-Словаччина та Югославія. Український РСР, — доводить В. Василенко, — слід приєднатися до них» («Літературна Україна», 21.6.1990, стор. 5). А неофіційний борець за «єдину європейську державу» Іван Гель сказав у Мюнхені українцям і неукраїнцям, що «історична місія України — з'єднати ці два світи (комуністичну і «демократичну» Європу — В.Б.) у спільний християнський європейський дім так, як об'єднуються в цілісність дві німецькі держави» («Шлях Перемоги», 17.6.1990, стор. 3), тобто в одну державу «Від Атлантики до Уралу» («ЛУ», 21.6.1990, стор. 3).

Усьому світові відомо, що саме УССР була в 1922 році ініціатором створення, собі на горе, ССРСР. І, гадаємо, не треба доводити, що життєве кредо українського дисидента Івана Геля співпадає з життєвим кредом україномовного комуніста В. Василенка. Але ж Іван Гель, наскільки нам відомо, перебував у советських концта-

борах, борючись за права українського народу, а професор В. Василенко став представником УССР «в Комісії ООН з прав людини», сповідуючи лєнінову ідею про створення «всесвітньої Федеративної Советської Республіки», центром якої стане Москва — столиця «європейської конфедерації». І автору цих рядків не хочеться, аби його внуки колись з гіркотою сказали, що їх дід карався в капеесесівських концтаборах за єдину державу «від Атлантики до Уралу».

Яке ж місце посідатиме Україна в «східноєвропейській», а потім і в «європейській конфедерації»?

Сьогодні кожному більш-менш свідомому українцеві відомо, що ми духово та економічно животіємо, а наша мова стала мовою для хатнього вжитку через брак власної держави. У Великій Британії живуть на своїх етнічних землях валійці й шотляндці. У французькій Бретані живуть бретонці. Великобританія не віддає Ірландії Північну Ірландію. А Еспанія та Франція поділили між собою Каталюнію. Не відпускають на волю Країну Басків Еспанія та Франція. Великобританію, Францію та Еспанію ми, українці, маємо за демократичні країни. Ці країни входять в «об'єднану Європу», мають в європарламенті своїх представників. Але в європарламенті ніхто не представляє басків, катальонців, шотляндців, бретонців і валійців. Демократична Франція видає баскам, бретонцям і провансальцям документи, де в графі «національність» є місце лише єдиному слову — «француз». Що таке Шотляндія в демократичній Великобританії і що таке Україна в ССРСР найкраще розповість ось цей уривочок:

« — Шотляндія? Що за Шотляндія? — дивується київська поштарка. — Де це? В якій Великобританії? В Англії тобто? Так і пиши — Англія!

« — Україна? — перепитує звічливий єдинбурзький службовець. — Даруйте. Не чув. Хоча. . . Це десь, здається, в Росії?» («Літературна Україна», 21.6.1990, стор. 8). «Після 1707 року, коли було розпущено шотландський парламент (ця подія дивовижно збігається в часі з походом царя Петра I на Україну і Полтавською битвою), шотландська література поступово 'переорієнтовується' на загальноімперські стандарти і, що цілком логічно, стає англійською» (Там же).

Ми вже не раз у своїх статтях писали, що 86% світової наукової літератури друкується англійською мовою. Про англійську мову, її ролі в сьогодиншньому світі можна сказати те, що сказав про ролі російської в ССРСР М. Горбачов: «Реальність така, що, завдяки цій мові всі. . . люди дістають можливість набагато ширше й повніше докладати своїх сил і знань, прилучатися до цінно-

стей. . . світової науки та культури» (1, 33). За часів комуністичної диктатури переважаюча більшість поляків, чехів, словаків, угорців, румунів і болгарів російської мови не знала: окрім людиноненависницької ідеології, Москва цією мовою нічого путнього не розповсюджувала. Сьогодні комуністичні режими в Центральній Європі — недавня історія. Ворота, двері і вікна Польщі, Чехо-Словаччини, Угорщини, Румунії і Болгарії навстіж розчинені в Європу. І на ці країни розпочався шалений наступ англійської мови. У давньогрецькій мові «нарід» і «мова» були синонімами. Як тільки угорці, румуни, балтійці і слов'яни опиняться в «загальноєвропейському домі», то про кожного з цих народів говоритимуть: «Не чув. Хоча. . . Це десь, здається, в Європі?».

Окрім цього, «загальноєвропейському дому» знадобиться «загальноєвропейський нужник» для радіоактивних та хемічних відходів. Місце для цього «нужника» вже є — величезний простір навколо Чорнобилю. І тоді в Українській пустелі громадяни «з'єднаної Європи» добуватимуть уран, сірку, нафту, газ тощо. А українці розчиняться в англійській масі США, Канади та Європи.

Але ж чому тоді Б. Родоман запропонував Росії вийти зі складу ССРСР? І що станеться, коли РСФСР раптом вийде зі складу ССРСР? . . . «Другого ж дня, — повчає Б. Родоман, — всі останні республіки заявлять, що хочуть зберегти Союз» («Атмода», 12.2.1990, стор. 8). До того ж Б. Родоман не залишає ніякої надії на вільне життя в своїх державах жодному народові, що входять до складу РСФСР. «Після будь-яких змін територіально-політичних структур, — запевняє російських шовіністів Б. Родоман, — Росія залишиться великою країною, терен якої займатиме десять годинних смуг, а залізничний експрес 'Росія' буде як і колись їти від Москви до Владивостоку цілий тиждень» (там само).

14 червня всі газети Росії оприлюднили «Деклярацію про державний суверенітет РСФСР», яка залишила цілим ССРСР, тобто не вийшла зі складу Союзу. Ще до прийняття «Деклярації. . .» Голова Верховного Совета РСФСР Б. Єльцин передав президентові ССРСР головні «суверенні права» Росії — оборону, держбезпеку, координацію «союзних програм і ряд інших прав» («Аргументы и факты», 2-8.6.1990, стор. 2). Це саме пообіцяв передати від імени Литви Союзові і В. Ляндсбергіс («Московские новости», 1.7.1990, стор. 7).

15 липня, коли українці провінції Онтаріо на терені Торонтської «Exhibition» відзначали «День України», советський партократ, мер міста Львова Богдан Котик сказав, що Верховний Совет УССР проголосив суверенітет республіки — і Україна стала вільною.

16 липня радіо- й телекореспонденти всіх західних держав пере-

давали з Москви, що 16 липня Верховний Совет ССР проголосив суверенітет України. 17 липня «Toronto Star», посилаючись на «Washington Post» і «Chicago Tribune», великими літерами надрукувала слова «повна незалежність України». І лише «Globe and Mail» 17 липня повідомила своїх читачів, що УССР, проголошуючи свій суверенітет, залишається складовою частиною ССРСР. Того ж дня «Деклярація про державний суверенітет України» з'явилася в газеті «Радянська Україна». У ній дуже промовисте останнє речення: «Принципи Деклярації про суверенітет України використовуються (уже — В.Б.) для укладення союзного договору». Але перше, що кидається у вічі, — це абревіатура УССР, тобто Україна залишається «советською» і «соціалістичною». А потім — те, що в Принципі IV «Українська ССР... гарантує кожному громадянину-ві право на збереження громадянства ССРСР», тобто українці залишаються підданцями російської імперії. Принцип X переповідає Статтю 80 брежнєвської Конституції ССРСР і статтю 74 Конституції УССР про «міжнародні відносини», тобто нічого нового, додаткового Українська ССР в цій галузі собі не забезпечує. У Принципі XI, замість «Україна має Збройні Сили», написано, що «Українська ССР має право на власні Збройні Сили», тобто матиме Збройні Сили тоді, коли одержить на це дозвіл від М. Горбачова. Адже право в ССРСР існує лише на папері. Це підтверджує поведінка нинішнього Голови Верховного Совету УССР Л. Кравчука. 11 липня він проголосував за «Резолюцію XXVIII з'їзду КПСС», в якій чорним по білому записано:

«З'їзд заявляє, що КПСС виступає за централізоване керівництво питаннями оборони, безпеки і військового будівництва на основі єдиного союзного законодавства.

Збройні Сили ССРСР повинні будуватися на принципах єдиночальності, екстериторіяльності, багатонаціональної кадрової армії, яка комплектується за змішаним принципом...» («Радянська Україна», 13.7.1990, ст. 2).

До 16 липня цього року Міністерство внутрішніх справ так званої УССР мало в своєму розпорядженні, окрім загонів міліції, так звані внутрішні війська, що надавалися республіці Міністерство оборони ССРСР для охорони численних концтаборів. Інакше кажучи: «Деклярація» постфактум тільки узаконило існування «республіканських внутрішніх військ», в які набирали і будуть набирати советську молодь наказом міністра оборони ССРСР.

Принцип VI є вільним переказом статті 72 брежнєвської Конституції УССР про економічні права республіки. Цей Принцип залишає недоторканою на терені УССР загальносоюзну власність. Щоправда, вже на «договірній основі». І обіцяє українцям, «при

розчиниться в англomовній масі зденаціоналізованих народів світу. Так, саме світу! Адже, за словами московського пропагандиста «європейської конфедерації» Євгена Гонтмахера, «вступ до європейської конфедерації» — це не лише регіональна економічна інтеграція. Дійсний вступ у «спільний європейський дім», який насправді вийде з географічних кордонів Європи, буде вступом у щось набагато більше й серйозніше. «Як тут, — каже Є. Гонтмахер, — не згадати незакінчений А. Д. Сахаровим проект Конституції Союзу Республік Європи і Азії» («Балтийское время», Рига, 28.5.1990, ст. 2). Але такий «проект» нагадує нам лєнінський плян створення «всесвітньої Федеративної Советської Республіки» (ПЗТ, т. 40, ст. 45).

Поневолею Москвою, Лондоном, Парижем і Мадридом народам потрібні для гідного життя власні держави, а не «спільноєвропейський чи всесвітній дім неволі»!

Література:

1. Горбачов М. Політична доповідь XXVII з'їздові КПСС. К., 1986.
2. Горбачов М. Про національну політику партії в сучасних умовах, К., 1989.
3. XX Всесоюзна конференція КПСС. Стенографічний звіт, т. 2, К., 1989.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Іван ГЕЛЬ

ДУХОВІСТЬ УКРАЇНИ І СПІЛЬНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДІМ

Доповідь, виголошена на Католицькому Конгресі
в Берліні, травень 1990

Делегація Української Греко-Католицької Церкви, від якої маю честь виступати, складає сердечну подяку Президентові Центрального Комітету німецьких католиків шановній пані Ріті Вашбноле за запрошення на цей Конгрес. Ми глибоко вдячні Ієрархії, духовенству й усім німецьким католикам за вияв християнської любови і солідарність з нашою Церквою, з українським народом.

Делегація представляє 50-мільйонну націю, яка живе в центрі Європи і має складну, драматичну історію, що триває майже 2000 літ. Але навіть сьогодні, в добу відносної доступності інформації, про Україну знають менше, ніж про, скажімо, Кенію, Мадагаскар чи Гваделупу, а часто поняття «Україна» сприймається Заходом як «Росія». Тому свій виступ я хотів би зробити як ретроспективний погляд у нашу минувшину і на основі цього викласти Вам наше бачення актуальних проблем.

Історична доля українського народу склалася так, що ось уже дві тисячі літ він будує своє національне життя на географічному і культурному перехресті Заходу і Сходу. При цьому, коли ми говоримо про Захід, то цілком зрозуміло, маємо на увазі західноєвропейський світ. Коли ж ведемо мову про Схід, то розуміємо Схід у більш широкому значенні цього слова, тобто Схід азійський, і Схід у вузькому сенсі — як греко-візантійський культурний ареал.

Це геополітичне положення України значною мірою зумовило характер і специфіку її національного буття як у політичному, так і в культурному відношеннях. Багатовікова боротьба зі степом, тобто східними завойовниками азійського походження, була по суті боротьбою землеробського (азійського) племені, яким з доісторичних часів були українці, з етносами кочівної культури. Згадаймо бодай затяжні війни, які вела перша українська держава — Київська Русь — з печенігами і половцями (X-XII ст.), з татаро-монголами (XIII-XIV ст.), із турками-османами (XV-XVIII ст.)

В результаті цієї багатовікової боротьби зі східними завойовниками-кочівниками, Україна породила таке унікальне історичне явище, як Запорізьке козацтво, яке протягом століть (XV-I-XVIII ст.) несло на своїх плечах весь тягар воєнного захисту Європи від азійських наїзників. Це надлюдське протистояння «кочовій» агресії зі Сходу триває практично й сьогодні і становить собою квінтесенцію сучасної української національної політики.

В культурному ж відношенні, — і на цьому треба наголосити особливо, — Україна завжди зазнавала відчутного впливу як Сходу, так і Заходу. Цю специфіку формування української культури відзначають практично всі серйозні дослідники й історики української духовости (М. Грушевський, І. Франко, Д. Дорошенко, В. Липинський, Д. Донцов, І. Лисяк-Рудницький та інші).

Однак, яким би не був вплив східної цивілізації на формування української духовости, Україна у своїх етнокультурних засадах завжди була інтегральною часткою європейської спільноти, і саме Європа справила вирішальний вплив на вироблення української національної ментальности. Вже в IX-V ст. до Христа праукраїнські племена, які заселяли лісостепову зону Північного Причорномор'я, активно контактувалися з квітучими грецькими античними колоніями в Криму і Тавриді. Може, саме тому, коли в X ст. актуальним стало питання про хрещення України-Руси, її тодішній володар, київський князь Володимир Святославич, прийняв хрест з тогочасної грецької митрополії — Константинополя.

А втім, сам факт добровільного прийняття християнства найбільшою мірою засвідчує європейськість українського національного духа. Ще в дохристиянські часи Київ витворив такого типу поганську культуру та духовість, яка мала етичну спорідненість з раннім європейським християнством, і саме тому, на наш погляд, входження України-Руси в лоно християнських народів тисяча літ тому відбулося цілком природньо і гармонійно.

Ми вже згадували, що християнство прийшло на Русь-Україну 988 року безпосередньо з Константинополя — політичної і духовної столиці тодішньої Візантійської (Грецької) імперії. В той час Християнська Церква була ще єдиною, вселенською, і включала п'ять автономних патріархатів — Александрійський, Єрусалимський, Константинопольський, Антіохський і первопрестольний Римський, який уважався верховним у всій Вселенській Церкві. Тому прийняття християнства Київською Руссю безпосередньо з Константинополя не означало якогось особливо негацийного кроку супроти інших християнських митрополій, тим більше до первопрестольного Риму. Просто, Константинополь лежав найближче

до Києва географічно, історично, політично й династично. Тим більше, що константинопольські патріархи в той час беззастережно визнавали верховенство Апостольської катедри Св. Петра у всьому християнському світі (див. про це: Солов'єв Вл.: «Россия и Вселенская Церковь», — Краков, 1904. — стор. 77-78).

Однак, дуже скоро з'ясувалося, що Візантія політично і духово все більш віддаляється від Європи, в ній все більше стали проявлятися рецидиви східного способу мислення. Східня деспотична ментальність глибоко проникла в духове й суспільно-політичне життя Константинополя разом з територіальними здобутками візантійської зброї на Сході. Найкрасномовнішим проявом східньої філософії у Візантії є, без сумніву, таке чисто візантійське явище, як цезаропапізм — церковне вчення, за яким верховенство в державі й суспільстві віддається світській владі (цезареві), а церковна влада підпорядковується світській.

Якщо взяти до уваги те, що Західня християнська Церква принципово сповідувала щось зовсім протилежне, а саме: перевагу духовної (церковної) влади над світською і абсолютну незалежність першої від другої, то стають цілком зрозумілими причини знаменитого церковного розколу (схизми) 1054 року, коли тодішній константинопольський патріарх Михайло I Керуларій формально відмовився визнавати главенство Апостольської катедри Св. Петра над усім християнським світом.

Церковна схизма 1054 року практично зафіксувала реальний факт ідейного і духового розколу колись єдиного греко-римського культурного світу, а в тогочасних умовах — Західної і Південно-Східної Європи. Починаючи з XI ст., історичні долі Європи і Візантії, і відповідно західної і східної християнських Церков, стали прискореними темпами розходитися. Західній християнський світ, активно засвоюючи багатющу наукову й філософську спадщину греко-римської античності, витворив власну християнську духовість, в якій засадничу роль відіграє раціоналістичний спосіб пізнання і прославлення Бога. Східне ж християнство, все більше заглиблюючись в орієнтальну філософію, знайшло свій вищий прояв у крайній екзальтації релігійних почуттів, в містицизмі як єдиному способі поєднання з Богом. І нічого немає дивного в тому, що вже в середині XIV ст. у візантійській Церкві повністю восторжествував так званий *ісихаїзм* — релігійно-містичне вчення, за яким найвищу релігійну цінність має лише молитва і піст, мовчання і сувора аскеза. Всяка практична діяльність на благо суспільства і во славу Божію ісихаїзмом відкидалась. Знаменно, що найзаповзятливішими противниками церковного примирення з Римом виступало те візантійське духовенство,

яке сповідувало ісихаїзм. Воно настільки було заражене східним духом, що в драматичні травневі дні 1453 року практично відчинило ворота Константинополя перед турецькими завойовниками.

В цих умовах проблема церковної орієнтації на Україні завжди стояла дуже гостро. Вже в XIII ст., в часи існування так званої Латинської імперії в Константинополі, один із найвидатніших українських політиків середньовіччя, князь Галицько-Волинської землі Данило, свою політику всеціло зв'язав з Європою. Шукаючи підтримки для протистояння татаро-монгольській орді в Європі, князь Данило пішов на союз з Апостольським престолом у Римі і був коронований папою римським на короля «Галичини і Володимирії» близько 1254 року. В той час, як московські князі, пройняті татаро-монгольським духом, воліли прийняти підданство правителів Зоротої Орди, король Данило виступив ініціатором об'єднання всіх християнських народів Європи для відсічі агресивним плянам азійських кочівників-завойовників.

Україна завжди змагала до Європи. Київська церковна ієрархія активно підтримувала практично всі візантійські починання в справі повного об'єднання Східної і Західної Церков. Так було в період Ліонської унії 1274 року. Так було і під час знаменитого Констанцького собору 1414-1418 рр., коли присутній на ньому київський православний митрополит Григорій Цамблак підтримав ідею церковної унії. Принагідно зазначимо, що церковний собор в Констанці був першим своєрідним загальноєвропейським форумом, в якому, крім ієрархів Церкви, брали участь правителі європейських країн, світські феодала, діячі культури і науки. Присутність на ньому авторитетної делегації з Києва зайвий раз доводить споконвічні прагнення українців бути інтегральною часткою європейської спільноти.

Ці прагнення ще раз були засвідчені і під час Флорентійського церковного собору 1439 року, на якому черговий раз дійшло до церковної згоди між Константинополем і Римом. Одним з гарячих прихильників Флорентійської унії був Київський митрополит Ізидор, перший кардинал української Церкви.

Треба, однак, зазначити, що всі спроби церковної унії, які уклалися між Константинополем і Римом, зазнали невдачі. Вони не встигли пустити якихось глибших коренів ні у Візантії, ані в Україні. Причини були різні. Однією з основних причин було те, що ці унії виникали не із загально відчутого й органічно розвинутого релігійного почуття, а тільки як продукт певних політичних комбінацій. Що стосується спеціально України, то всі унійні заходи, які вживалися візантійською стороною, конкретно для українських інтересів не створювали якоїсь реальної національної

перспективи, бо оті «певні політичні комбінації», про які йшла мова, снувалися далеко поза Україною і не мали прямого відношення до її тогочасних церковних і національних проблем.

Другою, не менш важливою причиною неуспіху візантійських проунійних заходів був шалений опір православного духовенства, яке в своїх орієнтальних симпатіях воліло терпіти східних «сарацинів», аніж західних «латинян».

І все ж українцям вдалося здійснити те (принаймні на підвладній їм території), чого не змогли зробити свого часу візантіїці — успішно реалізувати давню християнську ідею про єдність Христової Церкви під берлом єдиного пастиря.

Це сталося наприкінці XVI ст., а конкретніше в жовтні 1596 року на Помісному церковному Соборі в м. Бресті, розташованому на українсько-білоруському етнічному пограниччі. Саме на цьому Соборі була ухвалена Церковна унія (Берестейська) між православною Церквою України і римсько-католицькою Церквою. Договірні статті між українським єпископатом і римською курією були підписані тодішнім Римським папою Урбаном VIII і українськими представниками — владиками Іпатієм Потієм і Кирилом Терлецьким дещо раніше — в грудні 1595 року. Принципове значення має те, що на Соборі у Бресті 1596 року було не просто укладено чергову унію (союз) між двома християнськими Церквами, а створено якісно нову Церкву — вселенську за суттю і національну за формою, а саме уніятську, або Греко-Католицьку Церкву.

У цьому зв'язку вкрай важливо підкреслити, що нова українська Церква, — будемо надалі її іменувати Українською Греко-Католицькою Церквою — виникла на гребені бурхливого культурно-національного піднесення кінця XVI — першої половини XVII ст., тобто в період, який в нашій класичній історіографії дістав назву *першого українського культурно-національного відродження* (М. Грушевський).

Не менш важливо наголосити на тому, що українську культуру кінця XVI — першої половини XVII ст. з повним правом можна кваліфікувати як культуру ренесансько-реформаційного типу, тобто культуру, де тісно перепліталися ренесансько-гуманістичні та реформаційні явища (див.: «Історія філософії на Україні» в 3-х томах. К., 1987, Т. I, стор. 182-265).

Як відомо, основними рисами ренесансько-реформаційної культури були: зародження світської культури і її секуляризація від культури церковної, усвідомлення і возвеличення цінності людської індивідуальності (гуманізм антропоцентричний і гуманізм

християнський) і формування національної свідомості європейських народів. Більше того, можна з певністю ствердити, що одним з головних стрижнів ренесансько-реформаційного процесу було формування в Європі самобутніх національних культур, національних держав, а подекуди і національних Церков. Нагадаємо, що саме в цю епоху одна за одною стали виникати національні Церкви, зокрема в Німеччині (лютеранство), в Чехії (гуситство), Швейцарії (кальвінізм), Англії (Англіканська Церква) і навіть у Росії (заснування патріаршества 1589 р.). З цим загальноєвропейським процесом слід без сумніву пов'язувати і виникнення Української Греко-Католицької Церкви. Іншими словами, виникнення національної української Церкви в кінці XVI ст. необхідно ставити в загальноєвропейський культурно-історичний контекст того часу, і розглядати його як закономірний, об'єктивний результат усього попереднього розвитку України як інтегральної частки європейської спільноти.

У XVII ст. українському народові не вдалося до кінця реалізувати свій політичний ідеал — відродити самостійну національну державу. Зате з повним правом можемо ствердити, що в особі Греко-Католицької Церкви він зумів створити власну національну Церкву, яка протягом наступних століть, замінюючи в найбільш драматичних ситуаціях інститут держави, зробилася головним забором української народності проти колонізації і омосковщення. Усвідомлення цього історичного факту є предметом національної гордості кожного українця.

Специфічною ознакою Української Греко-Католицької Церкви, яка виділяє її з-посеред інших національних християнських Церков, є її догматико-обрядовий синкретизм. З самого початку вона формувалася як органічне сполучення східно-православної обрядовості (тобто на основі збереження національної греко-руської традиції) з догматикою Західної Католицької Церкви. В результаті цієї благотворної синтези елементів Східної і Західної церковних культур в Україні виникла Церква нового типу — вселенська (католицька) за суттю і національна за формою.

І тут закономірно виникає питання: чому саме в Україні була успішно реалізована давня християнська ідея про єдність Христової Церкви під одним пастирем і восторжествувала Церква нового типу — Греко-Католицька? Адже ми знаємо, що всі спроби церковної унії між Константинополем і Римом, які мали місце до 1596 р., зазнали невдачі.

Як нам здається, коріння цього історичного феномену слід шукати в самих основах українського національного буття. Наша духовність, розвиваючись на культурному перехресті Заходу і Сходу,

завжди змагала до синтези греко-візантійської культурної спадщини з духовними цінностями західноєвропейського світу. Можна навіть сказати, що ця синтеза є закономірним проявом українського національного духу, є «суттю України, її душею, даною їй в день народин од Бога історичним покликанням, символом і ознакою її національної індивідуальности, її окремішнього національного життя» (Липинський В.: «Релігія і церква в історії України», Львів, 1933 р., стор. 59). Цей синтез культурних надбань Заходу і Сходу, здійснений в Україні наприкінці XVI ст. у формі унії греко-православної і римо-католицької Церков, значною мірою сповняв давню мрію європейців — відродити колишню духову єдність греко-римського, античного світу, але тепер уже на новій християнській основі. В цьому, безсумнівно, проявився Промисел Божий.

Берестейська церковна унія 1596 р. і виникнення Української Греко-Католицької Церкви — епохальна віха в історії українського народу. Вона знаменувала собою, по суті, другий після коронування Данила Галицького політичний і культурний прорив у Європу. Європейська орієнтація нової української Церкви допомогла їй протягом XVIII-XIX ст. перетворитися в духовний оплот українства, захисний щит української національної ідентичности. Те, що українці, особливо в Галичині, сталися цілком європейською нацією, чи не найбільша заслуга Греко-Католицької Церкви, українського католицизму в цілому. Якщо взяти до уваги той незаперечний факт, що Галичина в новітній історії України була духовною митрополією загальноукраїнського національного відродження, то не помилимося, якщо скажемо, що й діяльність УГКЦ в цій ситуації набувала загальноукраїнського значення. Особливо ця роль Греко-Католицької Церкви зросла в кінці XIX — першій половині XX ст., коли її діяльність цілком влилася в рух національно-визвольного руху в Західній Україні.

Не дивно, що вже 1945 року, як тільки советська влада утвердилася в Західних областях УССР, НКВД взялося перш за все за ліквідацію Української Греко-Католицької Церкви. Сталінові та його підручним йшлося про негайне знищення духового оплоту українського визвольного руху — українського католицизму. В «кращих» традиціях ЧК і ГПУ було інспіровано так званий церковний собор 1946 року у м. Львові, на якому група заляканих і стероризованих священників оголосила про «самоліквідацію» УГКЦ. Усіх, хто не визнавав рішень цього організованого НКВД собору, в цьому числі весь греко-католицький єпископат, близько 2 тисяч священників і монахів, було відправлено в Сибір і фізично знищено. Лиш одиницям вдалося вижити. Однак залишилися вірні Греко-Католицької Церкви, яка протягом десятиліть все ж

продовжувала діяти в глибокому підпіллі, зазнаючи кримінальних переслідувань та цькувань.

Сьогодні УГКЦ легалізована, але не реабілітована. Цьому шалений опір чинить як місцева партійна бюрократія, так і російська православна Церква, яка всупереч вимогам християнської моралі («не зазіхай на чуже») продовжує утримувати колишні греко-католицькі храми, які дісталися їй з рук кривавого Сталіна після насильної ліквідації УГКЦ в 1946 році. Зрозуміло, що це створює в західних регіонах України значне напруження. Справа відновлення історичної справедливості щодо УГКЦ набуває вселюдського звучання, вона потребує загальноєвропейської підтримки.

Сьогодні в загальному революційному пробудженні народів Східної Європи пробуджується і український народ — 50-тимільйонна європейська нація. Ми також в Європі! Ми також сповненні рішучості стати суб'єктом власної і світової історії. Гіркі уроки двох світових воєн учать: без позитивного розв'язання українського питання, політична стабільність, тривкий мир у Європі — не мислимі. Цей постулат — один із опорних каменів у зведенні спільного європейського дому.

На руїнах агонізуючого тоталітарного режиму реальністю стає політичний плюралізм. У бурхливому річищі суспільного життя стрімкою течією проривається християнсько-демократичний рух в Україні, головним промотором якого виступають українські католики. Створені й успішно діють перші його осередки. В контексті сучасної історичної ситуації Християнсько-демократична партія видається однією з найперспективніших. Але її успіх залежатиме від різнобічної моральної і практичної підтримки політичних однодумців із європейських країн. Надіємося на Вас.

«Щоб усе було одно». Україна і Українська Католицька Церква — міст між обома берегами, між двома світами, що одвічно протистояли собі. Історична місія України — з'єднати ці два світи у спільний християнський європейський дім так, як об'єднуються в цілісність дві німецькі держави, що ми сердечно вітаємо.

11.5.1990.

Юрій СЕМЕНКО

СПІВЦІ КАТІВСЬКОГО РЕМЕСЛА

(Закінчення, 2)

Комуністична система, приневоливши поета служити їй, зробила з нього співця катівського ремесла — ката. »Убий німця!« — закликав у час Другої світової війни російський письменник Ілля Еренбург.

Несуть загибель підлим хижакам
Радянські бомби, танки і снаряди.
Здихайте, пси, — нема пощади вам!
Нема пощади! —

обіцяв М. Бажан (Твори, Київ, 1965, т. II, стор. 10), повчаючи в іншому вірші (Там же, стор. 16), як у противника «легше буде встромляти вбивчу грань штика!». Колектив авторів стабільного підручника «Українська література» для 10-ої класи середньої школи, затвердженого міністерством освіти УРСР, Київ, 1957, запевняє (стор. 215), що цей «заклик до помсти окупантові сприймається як вияв справедливості, соціалістичного гуманізму»!

Шукати причини такого цілковитого здичавіння поета в загальному озвірінні людей у час Другої світової війни було б помилково, бо подібна настанова творцям советської літератури була проголошена ЦК КПСС ще в мирний час устами М. Горького («Якщо ворог не здається, — його знищують!») на основі статті В. Леніна «Партійна організація і партійна література». Комуністичний гуманізм: «Якщо ворог не здається, щоб його знищили, то його знищують!». Цей поклик до вбивства заримував П. Тичина у вірші «Партія веде»:

Та нехай собі як знають,
божеволіють, конають, —
нам своє робить:
Всіх панів до 'дної ями, —
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!
Будем, будем бить!

Вихвалання смертоносної КП, прославляння кровожерливості ведучої партії пролунало в 1933 році, коли мільйони українських селян вимирали з голоду, жертви якого тепер не заперечують і

самі комуністи («Правда» ч. 184, 2.8.88 і наступні роки), запланованого в Москві і здійсненого за підтримкою української дичини.

Нема більшого злочину, як убивство. Вбивство — невинуватуда на провина.

Згодом оте комуністичне «одне робить — бить, убить!» було гаслом німецьких нацистів та їхніх служак, також українського походження.

У спогадах про перебування в Житомирському і Джуринському гетто наш сучасник Е. Вольф згадує, як на пропозицію-прохання дівчини до охоронця випустити його, криваво побитого, з катузки, почув відповідь:

— Пам'ятай нашу наставу, Мотря:
Нам одне робить —
Всіх жидів до 'дної ями.
Зяму, Сару та Абрама
Будем, будем бить!
Будем, будем бить!³

Комуністи тримаються при владі вбивством і тому постійно закликають до нього. У час війни поширювали не лише заклик І. Еренбурга «Убий німця!». В СРСР на всіх парканах, на стінах, у крамницях, на трамвайних зупинках із плякату хлопчисько просив батька: «Убий німця!». Так нібито це було невинне бажання дитини принести йому з сіножаті, жнив чи оранки маленьке зайчатко, яке з переляку не встигло втекти. Це був комуністичний заклик убити не окупанта, не нациста, а людину — німця!

Комуністи перетворили письменників, поетів, режисерів, художників на мерзенно-огидних оспівувачів непростимого лиходійства — вбивства.

Лічи патрони. Ран не лічи!
Не питай дороги, хоч трупом ляж!
Команд не ждіте! Хто став — пристрель! —

закликав М. Бажан советських солдат до вбивства й своїх виснажених, знеможених, присталих товаришів. . .

І. Еренбурга обминули комуністичні чистки («реформатори» марксизму-ленінізму називають їх сталінськими чи ежовщиною) не тому, що він за своїм звичаєм говорив неправду («мені випав щасливий лотарейний квиток у житті»), а внаслідок його ролі першої скрипки в оркестрі звеличувачів убивства й убивць. Він

3. «Воєнні роки» в кварталнику Товариства єврейсько-українських зв'язків «Діалог» ч. 17-18 (1988, стор. 205, Ізраїль).

пережив чистки через його бездонно підлу суть і однодумство з комуністичними катами. П. Тичина, М. Рильський, О. Вишня стали плазунами, рятуючи життя, втратили великий Божий дар поетів. Ця їхня трагедія — злочин комунізму.

Так можна жаліти й Сталіна?

На Заході Сталін мав більше прихильників і послідовників не тільки в час спільних виступів і дій «прогресивних» і комуністів за доби «народного фронту», ніж у республіках ССРСР, підвладних диктатурі пролетаріату. Що таке офіційно зненавиджений тепер сталінізм? Це здійснення диктатури пролетаріату за перебування Сталіна на чолі компартії. Після смерті Сталіна КПСС мусіла часто і різко змінювати політичні концепції: замість «культу особи» — колективне керівництво меншими сталінами з тією ж метою панування; замість пропагованого терору проти всіх і вся — розмови про дотримувannya советської законности із збереженням усієї влади в руках КГБ, партійного апарату, їхньої преси; замість бюрократично-централістичного управління — винахідливість тих же малих сталінів з метою збереження своєї влади, комуністичної системи. «Провідну роль» КПСС замінюється еластичною політикою здійснення комуністичного впливу, без зречення в основному — з диктатури пролетаріату. Тіто, Чаушеску, критикуючи тезу Л. Брежнєва про «обмежену суверенність», лише захищали власне панівне становище в підвладних їм країнах, своє насильство диктатури комуністів, таке ж криваве, як за найбезоглядніших чисток в ССРСР. Комуністи виступають за співіснування держав із різними політичними системами, за гласність у власній, але одночасно здійснюють жорстокий терор супроти антикомуністичних поглядів своїх громадян, винищуючи їхню критику марксизму, трактуючи заперечення російського нацизму як буржуазну ідеологію. Нема марксиста, який би заперечував тезу про диктатуру пролетаріату. І якщо якийсь комуніст тлумачить її інакше, як вона вже здійснювалася або здійснюється, то тільки тому, щоб надати їй дійовості й життєвості. Замість рішучого виступу проти всіляких намірів і проявів диктатури вони легко критикують ідеологію скрахованих і знищених комуністичних диктатур. К. Маркс і Ф. Енгельс також, відповідно до обставин чи потреби, міняли свої погляди. В 1847 р. вони належали до Союзу справедливих, що проповідував гасло «Всі люди — брати!», яке за їхньої ініціативи змінюється на «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», а назва організації — на Союз комуністів із «Комуністичними маніфестом» та його проповіддю диктатури пролетаріату. І хто не претендував би на спадщину Маркса-Енгельса, але їх

взяли на своє озброєння й підпорядкували своїм інтересам російські комуністи — Російській імперії.

Здійснення комунізму неможливе без насильства. За нього виступають і автори «Комуністичного маніфесту», які говорять, що пролетаріат стверджує своє панування за допомогою насильного повалення буржуазії. Завдання комуністичної революції полягає не лише в перебранні влади комуністами, а й у знищенні бюрократично-військової машинерії буржуазії, також шляхом парляментарного опанування влади. Але основним у комунізмі є насильство. Марксисти твердять, що їхня теорія не є догмою. Тому російські більшовики діяли і діють не догматично, а шляхом можливого збереження й здійснення своєї влади. Вже В.І. Ленін не заперечував можливості йти іншим шляхом до комунізму, ніж той, яким ішла його партія під його керівництвом. Головне — мета, а не методи (переходові етапи, за Леніном) її досягнення, які тимчасово, переходово можуть і не бути диктатурою пролетаріату, коли ведуть до неї. Лише таку «демократизацію» визнають комуністи. Диктатура пролетаріату (за теоретичним міркуванням Маркса й Енгельса: зосередження законодавчої і виконавчої влади в одних руках, у руках комуністів!) не могла набути в боротьбі комуністів за владу й своє панування іншого вигляду, як криваве насильство, бо інакше вони зазнали б поразки.

Боротьба за чи проти «демократичного централізму» в КП і здійснювана комуністами політика була лише справою членів їхнього керівництва, проводу — членів Політбюро ЦК КПСС. Саме вони вирішували, наприклад, національне питання, не запитуючи народи, нації, які мали інші погляди і прагнення. Також відбудова промисловості відбувалися із збільшенням впливу, влади партійців, а не трудящих, робітників. І та відбудова здійснювалася не в інтересах працюючих трудящих, а комуністичної ідеї, яка своєю суттю ворожа робітникам, селянам і трудовій інтелігенції. Сталін — продукт комуністичної теорії Маркса-Енгельса-Леніна, диктатури пролетаріату. Якщо божественне християнське «люби свого ближнього, навіть ворога» католицькі церковники стверджували масовими вбивствами «еретиків», то програмоване насильство, вихвалювана диктатура пролетаріату не могла не бути суцільним злочином. Біблійське «око — за око, а зуб — за зуб» в СРСР практиковане як «за око — два ока, за зуб — всю щелепу!». Сталін був також у кожному «прогресивному» на Заході. Належачи до противників Гітлера, вони відрізнялися від цього злочинця, найбільшого після їхнього комуністичного вождя, лише відсутністю влади в своїх руках.

Німецький, якого називають прогресивним, письменник Томас Манн не приховував задоволення від бомбардування Мюнхену, де гинули музеї, картинні галерії з шедеврами мистецтва, а під ро-

зваленими будинками — діти, німечні старики, жінки, бо це місто, де не було військових об'єктів, — «колиска нацизму»! Він зазначав, що після поразки Німеччини слід винищити близько мільйона злочинців, а також таких письменників, як Ганнсен, Йост, В. Веспер та подібні (Thomas Mann «Tagebücher 1944 — 1.4.46», Frankfurt). Цей «всесвітньо відомий прогресивний письменник-гуманіст» відповідно виховав і свого сина Клавса Манна. Він також письменник, наркоман, гомосексуаліст і самовбивця на 42-му році життя. На збоченнях, хворобливих переживаннях і роздумах цієї «еліти німецького народу» тепер наживаються, жирують ті, хто видає себе за духових провідників світу, публікуючи масовими накладками їхні щоденники, які мають цінність, мабуть, лише для психіатрів.

Також інший «найвизначніший письменник століття» Ернест Гемінгвей вихваляв як кореспондент із фронтів громадянської війни в Іспанії убійників. Він сам брав участь у розстрілах полонених «фашистів», а в час Другої світової війни — німців. (Кубинець Norberto Fuentes «Ernest Hemingway — Jahre in Kuba», Galgenberg-Verlag, 400 стор.). Життя і твори Е. Гемінгвея пропагують ті ж самі видавці сучасних біблій. 27-мирічним він уже був зробленою знаменитістю, а на 30-му — «легендою», залишаючись завжди пияком, розпутником, а під кінець — і самовбивцею. Свою матір, мабуть за її намагання зробити з нього нормальну людину, він не називав інакше як відьмою, одоробом та подібними словами вияву синівської «любови». Але в коханки брав жінок, схожих на свою матір, — чоловічої будови і постави. Про цього «безсмертного» Нобелівського лауреата останнім часом різні видавництва видали різними мовами біографічні праці різних авторів. Сталінська дрібнота служить поживою. . .

Те, що вони писали й пишуть, може писати кожна письменна людина. Але не кожен хоче бути таким письменником. . . А в СССР вони мусіли такими бути.

Скільки поетів уже було на Землі? Тисячі? Мільйони? А ось таких, як советські, що оспівують убивства, — одиниці! Але голоси їхні спрямовують мільярднолунко повсюдно.

Для багатьох убивство — ремесло, почесний обов'язок. Советська преса друкує тепер, за гласности, розмови з службовцями каральних загонів НКВД, які брали участь у масових екзекуціях, розповідають, що після розстрілів вони не мали жодних мук сумління, бо, по-перше, присягали виконувати наказ, а, по-друге, одержували додатково 100 грам горілки і два дні відпочинку. Також виконавці смертних вироків у США говорять, що включають рубильника струму високої напруги до електричного стільця, на якому прив'язаний засуджений злочинець, без вагання, так ніби вони відкривають дверці холодильника, щоб взяти з нього щось

І там стеги, і тут стеги. Та тут не такії:
Руді, руді, аж червоні. А там голубії,
Зеленії, мережані нивами, ланами,
Високими могилами, темними лугами.

(«А.О. Козачковському»)

Інший хвильовіст (О. Тарнавський, «Нові дні» ч. 5/1979 р.), говорячи про «Трагічний 1933 рік», згадав 14 мільйонів безробітних у США, наступ фашизму в Німеччині і... постріл самовбивці М. Хвильового у власну скроню. Мільйони українських селян, знищені московськими більшовиками за активної участі й допомоги з боку українських комуністів засланнями за межі України і голодом на Батьківщині, цей президент вільного об'єднання письменників «Слово» не пом'янув ані одним словом. Мученицька смерть вбитих комуністами мільйонів хліборобів України голодом для нього не є трагізмом у 1933 році!

Вони видають люксовими книгами советське плюгавство проти Спілки Визволення України та її діячів Української Народньої Республіки, написані в УССР, знаходять засоби для перекладу й видання написаного по-російському й уже опублікованого різними зрозумілими нам мовами. Вони перевидали спогади ген. Григоренка. Цей українець з-перед І Універсалу УНР жив ідеями російської еміграції, вештався та друкувався насамперед у її газетах. А чому б не видати «Жнива скорботи» Р. Конквеста та подібні твори про голокост України? На перешкоді стоїть їхня «представнича діяльність» та нездібність відверто переглянути пройдений ними шлях поїздок у групах советських агітаторів за суцільну колективізацію. Ізраїльтяни видали «Жнива смерти» російською мовою для своїх одновірців з... антиукраїнським післясловом! Жоден із наших українських репрезентантів не зареагував на нього!

Від Редакції «ВШ»:

1. М. Булгаков помер у 1940 році. Заслугує на увагу твір М. Чудакової «Жизнеописание Михаила Булгакова» (Москва, «Книга», 1988, 496 стор.). На жаль, і на цей твір жоден український літературознавець не зареагував.

2. Окремі розділи твору Роберта Конквеста «Жнива скорботи» надруковані в українському перекладі в журналі «Дніпро»: ч. 1, 1990 — розділ «Штурм України» (1930-1932 pp.); ч. 2, 1990 — розділ «Доля куркулів».

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩИРА БЕСІДА?

Чи є в Україні «Пам'ять»?

ПИТАННЯ: Мене цікавить, чому на Україні немає таких проімперських організацій, як «Пам'ять» або Інтерфронти?

ВІДПОВІДЬ: На перший погляд може здатися, що факт відсутності цих організацій на Україні свідчить про слабкість там проімперських елементів. Однак це не так.

Проімперським, шовіністичним елементам нема потреби об'єднуватися в «Пам'яті» або в Інтерфронтах, бо ці елементи перебувають у лавах самої партії. За Щербицького ці елементи діяли у самій так званій КПУ (Комуністична партія України) не гірше від прибалтійських інтерфронтів. Наприклад, Одеська партійна організація — це суцільний інтерфронт. 8-го лютого 1988 р. в Одесі було скликано збори секретарів усіх первинних партійних організацій, на яких було прийнято рішення, що членство у «Русі» несумісне з членством у партії. Ось як описує це свідок: «Боязкі спроби секретаря Одеської письменницької організації поета Тараса Федюка й режисера Володимира Голоти протидіяти такому простолінійному підходу було, в буквальному розумінні слова, заглушено криком, оплесками, тупотінням ніг». Це так себе тримали ті, кому належить керувати партійними масами, і хто претендує на керівництво країною й народом.

Аналогічна ситуація в Донецькій, Луганській, Кримській та в ряді інших областей України. Там не потрібні українофобські інтерфронти — самі партійні організації це суцільні інтерфронти.

Усунення Щербицького практично нічого не змінило, за винятком того, що Івашко виступив на партійному пленумі українською мовою, хоч говорив те саме, що й Щербицький колись російською. Але навіть ця «новина» викличе реакцію шовіністів, і можна сподіватися, що незабаром і на Україні з'явиться щось подібне до інтерфронту.

Дуже характерною під цим оглядом є заява викладача Харківського університету В. Мещерякова про його вихід з «Руху», яку він зробив після з'їзду.

Мещерякову не сподобались такі, бачте, моменти: «... окремі делегати наполягали на конфедеративному об'єднанні советських

республік, висували вимогу мати українську армію...» «... по суті це був заклик до 'самостійності'». Не сподобався В. Мещерякову і той пункт програми, де йдеться, «що українська нація є історичним господарем України, а тому Рух вимагає необхідних умов для вільного розвитку й самозбереження українського народу на одвічній своїй території».

Група В. Мещерякова плянує заснувати свою організацію. Така організація, будучи опозиційною до Руху, виконуватиме ту саму роль, що й прибалтійські інтерфронти.

Можна не сумніватись, що поляризація проімперських та антиімперських сил станеться й на Україні, як це вже відбулося в Прибалтиці.

В обороні правди

ПИТАННЯ: Остання стаття Патрика Б'юкенена в американській пресі про сумніви у справі І. Дем'янюка свідчить, що американців ця справа непокоїть більше ніж декого з нас. Як ви це поясните?

ВІДПОВІДЬ: Узагалі кажучи, на захист І. Дем'янюка, або вірніше¹ в обороні справедливості, неукраїнці — в тому числі євреї — виступали досі частіше ніж українці. Пояснювати це я не берусь, а от окреслити це явище я можу. Це ганьба. Ганьба усім тим «горішнім» верствам громади, котрі могли б ефективно боронити І. Дем'янюка, але не робили цього, ховаючи свої дорожочні голови у пісок байдужості і незворушності.

Однак комплекс *моя-хата-з-краю* має винятки. Передусім, це маса українців, що, не маючи юридичної освіти або доступу до засобів гласності чи до урядових чинників, помагають боронити І. Дем'янюка своїми пожертвами.

Окремі винятки є і серед «горішніх» верств громади.

У статті П. Б'юкенена є така фраза: «Один американський дослідник завершив вичерпне дослідження посвідчення особи Дем'янюка і трьох інших подібних документів, доставлених в Ізраїль Армандом Гаммером. Усі чотири свідоцтва — очевидні фальсифікати».

Далі П. Б'юкенен у стислій формі переказує зміст дослідження і висновки цього «американського дослідника».

Для нас — українців — буде цікаво знати, що цей «американський дослідник» — це Спілка Прихильників України з Феєрфілду. Ця спілка, де крім українців є й американці, продовж кількох років досліджувала, як кажуть, на власну руку, справу І. Дем'я-

нюка, зокрема «документи», які КГБ доставило на суд в Ізраїлі. Висновки цього дослідження дуже промовисті — їх висловлено у згаданій статті.

Члени СПУФ дослідили підписи на документах, і виявилось, що звання есесівців, що підписували советські «посвідчення», не відповідають тим званням, які вони мали на час підписання. Неможливо собі уявити, щоб капрал, піднесений до рангу сержанта, підписувався і далі капралом, як це впливає з советських «посвідчень». Так само капітан, піднесений до рангу майора, ніколи не підпишеться капітаном. А на згаданих посвідченнях і майори, і сержанти саме так підписуються.

Ще цікавіше фото на «посвідченні» фіктивного охоронця Юхновського. На цьому фото гудзики куртки застебнуто на лівому боці, як у жінок. Це безперечний доказ підробки, здійсненої у фотолабораторії.

Члени СПУФ віднайшли багато інших доказів підробки в усіх чотирьох документах, що ними суд в Ізраїлі підпер своє звинувачення.

Праця членів СПУФ, які не є фаховими експертами-кримінологами, може правити за приклад для тих фахівців та експертів українського роду, котрі маючи освіту й відповідні права на проведення таких досліджень, воліли «умити руки» від битви за правду і справедливість проти брехні й фальшивництва. Деякі з цих «фахівців» виправдували своє егоїстичне бажання — не пошкодити своїй кар'єрі — усякими фарисейськими викрутасами, навіть закидами, що І. Дем'янюк дійсно винен у тому, за що його судили.

Я вже казав, як треба — а історія саме так і зробить — окреслити таку поведінку.

Дослідження СПУФ покищо лише рукопис. Але цей рукопис належить неодмінно видати. Побажаймо ж авторові успіху у збірці коштів на видання його праці.

Адреса СПУФ:

U.F.F.A., 25 Third Str.,
Stamford, Ct 06905, USA

Чи можлива єдність?

ПИТАННЯ: Що перешкоджає об'єднанню усіх опозиційних сил в Україні?

ВІДПОВІДЬ: Абсолютне об'єднання усіх опозиційних сил в одну партію чи організацію — не тільки в Україні, а й деінде — неможливе. Можливе блокування опозиційних сил, створення коаліцій,

фронтів, у межах яких діятимуть незалежні опозиційні організації. Такого роду об'єднання, я гадаю, можливе, і воно практично в Україні існує. Демократичний Блок України — це і є об'єднання опозиційних сил.

Існування Демократичного Блоку свідчить, що опозиційні сили в Україні усвідомлюють собі, що проти партійної олігархії треба виступати тільки єдиним фронтом.

Але знову таки не всі опозиційні сили входять у Демократичний Блок та підтримують його. Чого, чого, а плюралізму поглядів серед українських опозиціонерів не бракує.

У тім, що погляди не тільки можуть, але й мають бути відмінні, навряд чи треба когось переконувати. Наявність різних поглядів створює більше шансів для наближення до істини, ніж наявність лише «єдино-правильного» погляду.

Між опозиціонерами в Україні існують незгоди. Політична боротьба вимагає певної тактики, і саме тут важко дійти згоди. Чи брати участь у виборах, чи не брати? Чи виставляти кандидатів до місцевих та республіканських рад (советів)? Якщо не виставляти, то що робити? Якщо виставляти, то яку оприлюднити програму? Ясно, що на ці питання різні інтелекти матимуть неоднакові відповіді. Це створює плюралізм (множинність) поглядів, плюралізм тактик, плюралізм програм, а отже і партійний плюралізм.

Політичне життя усіх часів, усіх народів свідчить, що домогтися єдності опозиціонерам не завжди легко, але там, де опозиція зуміє об'єднатися, вона перемагає.

Саме цієї перемоги через об'єднання і боїться імперська влада на Україні. Тому, можна не сумніватися, що вона робить усе можливе, аби перешкодити об'єднанню опозиційних сил. У цьому ділі КГБ має досвід і дуже багатий досвід. Усі опозиційні організації перебувають під пильним наглядом. Але КГБ не просто собі спостерігає, що відбувається, ні. КГБ активно втручається у життя й діяльність опозиції. Робиться усе, аби посварити опозиціонерів між собою; робиться усе, щоб на чолі організацій ставали люди з поміркованішими, не різко крайніми поглядами; для цього засилано агентуру, яка має діяти за інструкціями кагебістів; ще одну категорію людей засилано, аби діставалася на керівні посади і розкладала організацію зсередини; на окремих провідних осіб діють шантажем, залякуванням, а також завербованими до співпраці з КГБ близькими й далекими родичами. Одним словом, ведеться таємна війна проти опозиціонерів. І підготівлю до цієї війни органи безпеки почали, коли-но партія проголосила політику перебудови. Партійні боси задалегідь передбачили пожвавлення опозиційної активності і розробили відповідну тактику боротьби з опозицією.

У такій ситуації досягнення єдності не легке.

Але події останнього часу показують, що попри усі перешкоди, єдність опозиціонерів у певних межах можлива. Єдині дії опозиціонерів України засвідчують це низкою спільних дій та акцій.

Який ти був, такий ти і лишився

ПИТАННЯ: Як пояснити, що в той час, коли твори українських авторів діаспори з'являються друком у советських журналах, багато книжок з творами еміграційних письменників, що їх посилають з вільного світу, не доходять до адресатів в Україні?

ВІДПОВІДЬ: Твори авторів діаспори, які публікують у советських журналах, редакція добирає сама. Отже, річ ясна, що серед публікацій у советських виданнях, наприклад творів Є. Маланюка, немає його поезій, де висловлювано такі чи такі погляди, які з ідеологічних причин не можуть бути опубліковані у советській — і досі партійній пресі. Коли ж хтось вишле з вільного світу твори Маланюка у повному об'ємі, то можна не сумніватися, що такі твори не дійдуть.

Дехто гадає, що причина тут у митних урядовцях чи поштових цензорах, які нібито на власну руку перехоплюють українську діаспорну творчість. Така думка неправильна. Советські митні, а також всі інші урядовці, неухильно виконують інструкції та вказівки згори, як це було завжди. Урядовці дістають обіжники, де точно вказано, що і як вилучати і що пропускати. Я не сумніваюся, що в інструкціях персонально перелічено авторів, яких не можна пропускати до ССРСР. А той факт, що добірку з творів якогось автора надруковано в журналі, зовсім не значить, що його прізвище виключено із числа заборонених. Ні, автор і далі лишається під забороною.

Наприклад, добірку віршів Яра Славутича надрукував журнал «Київ». Але не думайте, що збірку Славутича «Живі смолоскипи», присвячену одіссеї українських інодумців, комусь удасться легально переправити до ССРСР. Цей твір комуністи ніколи не опублікують повністю.

Публікацію неутральних — «недошкульних» — творів авторів діаспори, советські боси допустили, щоб ліквідувати напруження й недовіру, яка існує між еміграцією й большевицькою владою. Це напруження й недовіра перешкоджає Кремлеві повною мірою використовувати фінансові, професійні й наукові можливості еміграції для потреб «перебудованого», а насправді потопуючого «соціалізму». Для публікації добирано переважно творчість не-

біжчиків: Євгена Маланюка, Юрія Клена, Олени Теліги, Леоніда Мосендза. Із спадщини цих авторів береться лише те, що жодною мірою не зачіпає «ідей Жовтня» і не шкодить цим ідеям.

Так, публікуючи твори «внутрішнього емігранта» інодумця І. Світличного, журнал «Київ» дозволив собі редагувати деякі поезії автора, вилучати деякі імена тощо. Така публікація у советській періодиці подекуди виглядає наругою з творчости письменника.

Тож не тішмо себе ілюзіями, опертими на факті публікацій авторів діаспори у советських виданнях. Про советський спосіб відносин між людьми, між владою і советськими масами, можна з повним правом сказати: «Який ти був, такий ти і лишився».

*1-ше травня 1990 року. Колона Народнього Руху.
Фото А. Юхтовського.*

Одарка ГУСЯК

НЕСКОРЕНІ КАТЕРИНА ЗАРИЦЬКА І МИХАЙЛО СОРОКА

(УЦІС) Серед політичних в'язнів широко відомі імена прославлених борців за волю України Катерини Зарицької та Михайла Сороки. Молодь, для якої події сорокових років — історія, мало знає про учасників тих визвольних змагань і про жахливі умови підпільної боротьби в советській дійсності. Можна дивуватися, як люди, які пройшли тернистий шлях, витримали нищівну силу сталінсько-брежнєвських концтаборів, зберегли свої душевні сили, залишилися вірними своїй батьківщині й ще здатні стати в нові ряди борців, щоб віддати свої сили для добра народу.

Такими незламними патріотами були уже нині покійні М. Сорока й К. Зарицька. Їх життєвий шлях не може не викликати подиву, захоплення, пошани до них. Ми повинні скласти подяку Всевишньому за те, що на нашій землі народжуються такі дочки й сини нашої Батьківщини.

Важко переоцінити значення героїчних учинків покоління, яке завершило або завершує свій життєвий шлях. Це покоління виросло в такому оточенні й такій атмосфері, що не могло бути байдужим до долі свого народу, не могло не включитися у боротьбу з ворогами свого народу, на яких ми так багаті.

Катруся Зарицька народилася в Коломиї в 1914 році. У Львові, де проживали батьки Катрусі, почалися її шкільні роки. Після початкової школи навчається в гімназії Василіянок й на цей період припадає праця в «Юнацтві». Спершу вона стає провідницею найнижчої клітини юнацької організації, але швидко авансує. Уже тоді виконує доручення вищих керівників «Юнацтва», на що віддає весь свій вільний час. Після закінчення гімназії Катруся поступає на політехніку у 1932 році. Тоді вона стає членом підпільної організації. Восени 1934 року її арештують у зв'язку з убивством Перацького. Актентат на Перацького здійснив Г. Мацейко, і, щоб уникнути кари, його переправили за границю при допомозі К. Зарицької, за що вона була засуджена польськими окупантами на 8 років тюремного ув'язнення. Пізніше, у Володимирській тюрмі, ми мали змогу читати нові публікації про справу Перацького, де стверджувалося, що він був невинною жертвою, що випадково, а то й помилково випав на нього цей вирок ОУН. Цю

версію Зарицька рішуче заперечувала. Серед українців Перацький мав опінію україножера, і вирок був винесений справедливо.

До свого провідника, не дивлячися на його молодий вік, усі ставилися з великою повагою, про що свідчило те, що всі як один спонтанно піднялися з місць, порушуючи порядок, коли привели Степана Бандеру останнім на суд. Судді і всі присутні були заскочені такою поведінкою підсудних.

Своє покарання Зарицька відбувала в Станиславові, де познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Михайлом Сорокою й підтримувала з ним контакт, порушуючи правила тюремного режиму. Мала вона контакти й з іншими українськими політв'язнями, за що доводилося рзплачуватися правом на закуп продуктів, на отримання передачі, на висилку листа, а то й карцером. Нерідко в таких контактах допомагали польські кримінальники за винагороду, а то й безкоштовно. Через них можна було передавати відомості на волю. Легко знаходив з ними спільну мову Роман Шухевич, і вони його ніколи не підводили.

У повоєнні роки (маю на думці першу світову війну) населення Галичини ще довго жило тим патріотичним духом, який охопив народ у боротьбі з ворогами усіх мастей. Деякий гарт здобуло молоде покоління, а головню, яке виховалося на героїських вчинках своїх батьків. Широко розгорнулася просвітянська робота. У галичан була не лише висока національна свідомість, але й вроджена культура поведінки, що особливо завважувалося по селах. Вона ніби компенсувала невисокий освітній рівень. Та скільки вродженого такту було у наших селян, як статечно вони поводитися, яка з боку молоді була пошана до батьків, як шанували вони народні традиції. Чому ж теперішнє покоління не перейняло цей духовний скарб у батьків? Завдяки усім цим складникам і був високий національно-визвольний рух українського народу.

У 1939 році в Польщі проголошують амністію, завдяки якій багато політв'язнів опинилися на волі, а в їх числі Зарицька й Сорока. Незабаром вони одружуються, та не надовго випало їм щастя. На початку 1940-го року приходять МГБ-істи арештувати Зарицьку. Коли виходили з помешкання, хтось із них грубо штовхнув вагітну Катрусю, на що Михайло різко zareагував. Тоді поцікавилися, хто він такий, а коли виявилось, що перед ними чоловік заарештованої, сказали: «Тоді й ти одевайся». Як видно з цього, для арешту не обов'язковою була санкція прокурора. Отак вони вдруге опинилися в одній тюрмі, на цей раз советській. Катрусю заарештували на тій підставі, що була суджена при Польщі за націоналістичну діяльність, а Сороку нізащо, точніше тоді за те арештували його, що був чоловіком Зарицької. Через багато років, після смерті Сталіна його реабілітують стосовно цієї справи.

У советській тюрмі не було ніякої надії на побачення, листування чи будь-який інший контакт. Шляхи їх розійшлися назавжди. Засудили Сороку на 8 років табору й вивезли зі Львова, а Катрусю народила сина в тюрмі «Бригідки» у Львові. Коли почали поширюватися чутки про можливий напад Гітлера на Галичину, Катрусиній мамі вдалося забрати малого Богдана додому. Тепер він — відомий Львівський графік.

Коли ж розпочалася війна й німецькі війська наближались до Львова, у Бригідках не припинялися постріли. Як згодом вияснилося, вночі на подвір'ї розстрілювали політв'язнів. НКВД-истські вбивці не встигли всіх знищити, й ці рештки, користаючи з незвичної тиші, розбили тюремні двері, почали виходити. Та чекістів мабуть хтось завернув завершити свою чорну диявольську роботу. Вони відкрили вогонь по в'язнях, які вибігли на подвір'я. Зарицька причаїлася в якомусь закутку неподалік від тюрми, й це її врятувало. Перечекала до вечора, а тоді бічними вулицями пробралася до дому.

І цього разу не довго втішалася вона волею. Після арешту українського уряду із Я. Стецьком на чолі, німецькі окупанти почали арештовувати членів ОУН. Треба було переходити на нелегальне становище і здійснювати підпільну роботу.

З Катрусєю зустрілися ми зараз після того, як я опинилася в підпіллі. Розмова була невимушена, розмовляли про політичну ситуацію у світі, про мою майбутню роботу, але вже тоді я відчувала, що переді мною небуденна жінка. Попри скромну поведінку й доброзичливість, вона робила вражіння авторитетної людини.

Не могла я тоді знати, що нас ще не раз зведе доля у зовсім інших умовах, що я зможу ще ближче пізнати її, оцінити її прегарні якості як людини, як борця за волю народу, як товариша.

Ряди підпільників за роки советської окупації щораз рідшали. Провокаційна робота МГБ, безпосередні дії їх військ — облави, засідки — скошували кращих синів і дочок нашого народу. У ті роки Зарицька очолила Червоний Хрест на терені Галичини. Якось потрапила вона під облаву й була вивезена з села разом з іншими до районної КПЗ. Там усіх били, вимагаючи зізнань. Били й Катрусю, а коли вона знепритомніла — вилили на неї відро холодної води й пішли відпочивати, не припускаючи, що арештована зможе скоро прийти до тями. Прорахувалися. Розплющила вона очі й побачивши, що нікого немає в приміщенні, підійшла до вікна й через вікно зсунулася на землю. Переконавшись, що навкруги тиша, побрела в напрямі поля до селянина з конем. Він, здогадавшись, що перед ним підпільниця, бо побачив побої, висадив незнайому на коня і, підтримуючи німичну, повів до села. Там переходили її до вечора, поки підпільники не забрали її до лісу. Тоді безперечно КГБісти не знали, хто був у їхніх руках (доку-

менти у Зарицької були фальшиві). Коли ж 1947 р. в Ходорові на вокзалі затримали її, то вже добре знали хто перед ними, тому вона вистрелила в тайняка й почала утікати. З-за вагона вискочив солдат, ударив їй по голові, тоді Зарицька розкушує ампулу з отрутою і тратить притомність. Прийшовши до свідомости, побачила, що біля неї медики, і зрозуміла в чийх вона руках знаходиться. Отруту знеутралізували. Ще заки Зарицька прийшла до тями, її зфотографували (на фотографії вона мала вигляд мерця) й своїми каналами передали в підпілля. Усі були переконані, що вона вбита, бож ніхто не знав правди. У газеті був надрукований некролог з приводу смерти визначної підпільниці.

Відтепер починається найжахливіший період у житті Зарицької. Про вишуканість тортур у советських застінках знають усі, хто сам пройшов через це пекло. Той факт, що майже усі підпільники, яким грозив арешт, кінчали самогубством, говорить сам за себе. Найстрашніше те, що не дають умерти, але по звирячому б'ють. Яка тоді могла бути мова про законність. Під слідством тримали в'язнів не за терміном, передбаченим законом, а стільки, скільки слідчим органам заманеться. Зарицька просиділа у слідчій тюрмі у Львові й у Києві разом 5 років. Упродовж того часу, при будь-якій нагоді шантажували її. Наприклад, не лікували хворобу, яка загрожувала життю (це було, очевидно, після слідства), вимагаючи потрібних їм зізнань, не говорили їй про те, що вона засуджена трибуналом на 25 років табору, а довідалася вона про це, коли вдруге засудили її уже після майже 5 років перебування у слідчій тюрмі. На цей раз без будь-якого слідства ОСО засудило її на 25 років тюремного ув'язнення. Щоб умістити розповідь про всі поневіряння — потрібна книжка. Я тут зупинюся на значних моментах тюремного життя.

Настав час етапу до строкової тюрми. Везли Зарицьку строго ізолювано (така вимога була в супровідних документах) і на кожній пересилці дивувалися тому, що не знали куди везти, бо одиноких камер не було на пересилках. Бувало, що порушували вимогу ізоляції й давали небезпечного в'язня до інших у велику камеру, але у вагонах тримали окремо. Пощастило Зарицькій потрапити до загальної камери у Челябінській пересилці, де була й я. Радість від зустрічі була безмежна. Не вірилося їй, що колись зможе жити з такими ж знедоленими, як і вона. Катруся насолоджувалася спілкуванням з галицькими дівчатами. Скоро вона освоїлася з обставинами й тут, приспана, точніше, придушена організаторська жилка, ожила. Як зараз пам'ятаю її серед гурту дівчат на горішніх нарах, де вона в ролі диригента давала концерт своїх рідних українських пісень. Яке осяяне щастям було її обличчя, як світилися очі. Здавалося, що вона опинилася в казковому світі. Хвилинами виникав у неї сумнів, чи це дійсність. І

таки довго не покидав її страх перед можливою розлукою, і не безпідставно. Лише помістили нас обох ще з однією москвичкою до маленької камери відбувати карантин у Верхньо-Уральську, як за 15-20 хвилин прийшов наглядач і забрав від нас Зарицьку. Після карантину помістили її до інших політв'язнів, попередивши, що якщо буде порушення режиму з її боку, відбуватиме термін в одиночці. Нам ще раз пощастило бути якийсь час разом.

Важкий був там режим, але для Катрусі після слідчого ізолятора Верхньо-Уральська тюрма здавалася раєм. Коли ж із домом нав'язався контакт та ще й гроші прийшли, стало зовсім добре.

Невдовзі мене забрали від неї. Мене й Галину Дидик повезли до Сиктивкару на суд великої групи табірників, у їх числі й Михайла Сороки. Багато років пізніше ми опинилися у Володимирі, де перебували в різних камерах, але нелегально листувалися або перестукувалися. Ніде так не проявлялася людська доброта, як у складних умовах. Творити людям добро, допомагати у біді — було Катрусиною професією. Завше частувала вона тих, хто не мав жодної допомоги, а решту продуктів ділила на рівні частини між своїми землячками. Доброчинство було її внутрішньою потребою. Що б вона не робила, завжди пам'ятала, що представляє Організацію Українських Націоналістів і свою націю. Нас оточували люди різних національностей. Різними були вони за вірою, освітою, уподобаннями, поглядами, світоглядом. Були серед них ідейні комуністи, які глибоко вірили, що живуть у найкращому в світі державному устрої й що помилково, у наслідок шкідництва внутрішніх ворогів потрапили до тюрми і що, як лише Сталін розкриє цих шкідників, вони й їм подібні автоматично будуть звільнені. Неможливо було співіснувати з такими жінками, але це було необхідно, і це прекрасно вміла робити Зарицька. Вона була не лише товариська, але й терпима до інших. Уміла вислухати кожного, з ким хотіла спілкуватися, навіть тих, хто був їй неприємний.

Навіть серед такої різношерстної публіки вона була авторитетом. Часто освічені жінки зверталися до неї за різноманітними поясненнями й вона охочо відповідала, але без вагань признавалася, якщо не мала відповіді. Не було у неї ні краплі зарозумілости.

Хрущовські переміни для нас трьох (маю на увазі Зарицьку, Дидик й себе) нічого не принесли, окрім того, що для Зарицької появилася можливість листування з чоловіком, тобто з Михайлом Сорокою. Та ми раділи, що нашим дівчатам і хлопцям та взагалі майже усім політв'язням усміхнулася доля. Комуś скорочували термін, а дехто й зовсім виходив на волю. Раділи, що одній з нашої групи, Олі Ільків, удалося вирватися з тюрми, забрати діток з дитдому й вивести їх в люди.

У таборі, безперечно, життя було набагато легшим, хоч доводилося іноді працювати понад силу. З великими труднощами Катруся виборола третю групу інвалідності, у зв'язку з чим зменшено їй норму. Так працювала Зарицька до кінця свого 25-річного терміну.

Будучи на волі, Катруся не забувала про тих, хто залишився за ґратами — писала, допомагала матеріально, а воля ця не була повною (над нею назначили нагляд, чинили різні перешкоди). Не лише заборонили жити у нас у Львові, але й у Галичині взагалі. У Волочиську, де вона поселилася, залякували людей, які брали її на помешкання, через що доводилося переїздити з одного мешкання на інше декілька разів, доки не купила хатинку, перехитривши особи, які були заінтересовані в ускладненні життя своїй жертві. Прожили ми разом у Волочиську 11 років. Я долучилася до Катрусі в 1975 році, звільнившись на 2.5 років пізніше від неї.

Складна доля і тернистий шлях був у Михайла Сороки. У той час, коли Зарицька знаходилася у Львівській слідчій тюрмі, приїхав Сорока до Львова після закінчення 8-річного терміну ув'язнення в 1948 р. Відвідує він сина й наступного року. Тоді я з ним зустрілася, щоб влаштувати зустріч з підпільниками. Я не знала хто він, і він теж не знав мене, але за короткий час ми розмовляли, як давні знайомі. Я зрозуміла, що маю справу з надзвичайно цікавою людиною. Говорив він гарною українською мовою, лагідно, розважлив — було надзвичайно затишно в його товаристві. Розмовляли ми про події в світі, по ситуацію на нашій землі, захоплювався він навколишньою природою (тепер мені зрозуміле це захоплення — він же 8 років не бачив рідного краю).

Згодом я зрозуміла, що переді мною чоловік Катрусі. Арештували його влітку цього ж року, чомусь завезли до Золочева й засудили на 5 років заслання. У 1953 р. його знову арештують. Про ці роки ув'язнення краще знають політ'язні-земляки, які з ним відбували термін. Наскільки я пам'ятаю, груповий суд у Сиктивкарі, куди нас привезли з Галиною Дидик, був пов'язаний з організацією групи захисту перед сваволею кримінальників, яка навіть мала якусь зброю. Тоді кілька осіб засудили на смертну кару, в тому числі й Сороку. Він категорично відмовився від касації, але Галина Дидик так довго переконувала в необхідності такого кроку, що він врешті-решт погодився. Двом, здається, замінили смертну кару на 25 років табору і одним з них був Сорока. Інших розстріляли.

До волі Михайло не дожив. Життя в таборі було надзвичайно важким, та коли тепер, розмовляючи з багатьма політ'язнями, яким пощастило жити поруч цієї людини, бачу з якою любов'ю і вдячністю згадують вони його, гадаю собі — варто було жити й мучитися, щоби залишити по собі такий гарний слід. Чи є ще така

людина, про яку ніхто не може сказати ні одного поганого слова? Навіть вороги шанували його: «Ето человек с достоинством». Він володів рідкісним хистом випромінювати на своє оточення щонайкращі душевні якості. Він заражав друзів людським патріотизмом. Крізь усе життя ніс загальнолюдські цінності, які були для нього дороговказом, і яким він був вірним до останнього дня свого життя.

З любов'ю й пошаною провели його друзі в останню путь. Прах Михайла покоїться в Мордовії, а прах його дружини — у Львові на Личакові.

Хай Бог допоможе їм з'єднатися хоч по смерті!

Вічна їм пам'ять і довга слава в народі!

Берестечко, травень 1990. Молодь і літні люди у формі Січових Стрільців біля пам'ятника Січовим Стрільцям. Фото А. Юхтовського.

Ярослав ГАЙВАС

ДО ПОРТРЕТУ КОМАНДИРА

(Закінчення, 3)

Особлива вага статті ген. Тараса Чупринки «До генези Української Головної Визвольної Ради» в тому, що вона написана чотири роки після заложення УГВР, у 1948 році, отже, з чималої історичної перспективи. Така перспектива давала найкращу нагоду на практиці, в дії перевірити життєвість тієї формації, її засновків та практичної політики. Генерал у цій статті пише:

«15-го липня 1944 року відбулися вибори голови Президії УГВР, членів Президії УГВР, голови Генерального Секретаріату УГВР, генерального судді УГВР (та генерального контрольного УГВР).

Цього ж таки дня Великий Збір УГВР закрився, а делегати роз'їхалися на місця своєї праці. Український парламент — Українська Головна Визвольна Рада та український уряд — Генеральний Секретаріат УГВР почали діяти.

Не минуло й кілька місяців, які усі українські землі опинилися знову під московсько-більшевицькою окупацією. УГВР осталася на українських землях — осталася з народом поділяти з ним його долю й недолю, вести його, керувати ним у його святій визвольній боротьбі.

На заклик УГВР не скоритися московсько-більшевицьким окупантам так, як раніше гітлерівським, — український народ відповів завзятою, героїчною боротьбою проти більшовицьких гнобителів і експлуататорів України. Український народ, керований УГВР, свою визвольну боротьбу веде далі й сьогодні, тобто вже впродовж чотирьох років, і рішений вести її далі, аж до її переможного закінчення — до побудови Української Самостійної Держави».

(«Літопис», том 9, стор. 404)

З наведеної цитати ясно, що автор статті мав за собою чотири роки боротьби у можливо найважчих умовах, найціннішого досвіду й конфронтації УГВР з суворою і найвимогливішою дійсністю, а ті довгі роки доказали правильність концепції, як її теоретичних положень, так і практичних напрямних дії.

Ніяких змін, ні ревізії у будь-чому Генерал ані не пропонує, ані не передбачає, бо вони витримали найвищу й найпереконливішу пробу — пробу життя. Цим він, очевидно, не заперечував потреби

таких змін у майбутньому, на новому історично вищому рівні, коли настануть нові умови, новий уклад сил.

Свою статтю Генерал починає з нарису коренів визвольної боротьби українського народу, тобто з років 1917-21. Він стверджує, що хоч боротьба українських армій та уряду на українських землях припинилася, бо закінчилася невдачею, але визвольні процеси в Україні не припинилися. Навпаки, ті процеси, кормлені життєвими потребами й прагненнями нації, вийшли на таку висоту, на якій, крім виявів у слові та думці, вони виявляються в практичній діяльності. Чупринка пише:

«Найхарактернішим явищем українського національного життя 1921-39 рр. було *виникнення й постійне зростання визвольної підпільної, революційної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу*. На фронті підпільної боротьби опинився найпатріотичніший, найідейніший український елемент. Щораз ширше вкорінювалися в Україні ідеї українського націоналістичного руху. Скрізь там, де вони доходили, вони неподільно опановували українські народні маси, різні українські національні середовища. Український визвольно-революційний рух став одним із найважливіших факторів українського національно-політичного життя».

(«Літопис», том 9, стор. 393)

Як і всі українські автори (підсоветські сюди не входять, бо вони по волі чи поневолі, всупереч історичним фактам, фальшуючи їх та деформуючи, повторюють пропаганду і наклепи російської імперіялістичної історіографії), генерал Чупринка стверджує:

«Вибух 1939 р. другої світової війни дав українському народові нові надії на можливість здійснення його самостійницьких прагнень».

(«Літопис», том 9, стор. 393)

Нам нічого від того факту відштовхуватися, бо кожен нарід має повне і ніким незаперечене право оцінювати історичне положення під кутом своїх потреб і відповідно поступати. В тому відношенні кожен нарід є суверен. З такого заложення мусіли вирости, якщо національно-політичний провід був послідовний і відповідальний, у відповідних умовах, створених війною, конкретні спроби «здійснення самостійницьких прагнень». І це сталося:

«Зокрема, провідні українські політичні кола вирішили використати для здійснення самостійницьких ідеалів українського народу вибух більшовицько-німецької війни 1941 р. З ініціативи українсь-

зв'язку з цим, можливість заіснування догідної ситуації для української визвольної справи; значний зріст ваги української проблеми в результаті визвольної боротьби українського народу — всі ці моменти спонукали Головне Командування УПА заініціювати акцію з метою створити загальнонаціональний, всеукраїнський політичний центр, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні».

(«Літопис», том 9, стор. 396-397)

Ще важливішим є запізнатися, як він формулював фундаментальні підстави платформи УГВР:

«Основні пункти політичної платформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва українського народу, були такі: 1) беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу; 2) визнати революційні методи боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу також доцільними методами визвольної боротьби; 3) здекларувати своє вороже наставлення супроти московських більшовиків та німців як окупантів України; 4) визнати демократію як усторовий принцип представництва».

(«Літопис», том 9, стор. 401)

Ініціаторами й організаторами УГВР було всебічно дискутоване питання, чому не могли б раніше існуючі загальнонаціональні центри перебрати на себе ту роллю, що для її виконання створено УГВР. Чупринка так бачив ті справи:

«Треба підкреслити, що тут ішлося про утворення *нового* всеукраїнського, загальнонаціонального центру — такого центру, який відбивав би новий стан національно-політичних відносин в Україні — стан широкорозгорнутої боротьби та який відповідав би всім потребам такої широкорозгорнутої боротьби: був би здібний такою боротьбою дійово керувати та належно її репрезентувати. Таким центром не міг уважатися уряд УНР, що формально далі існував. Адже він, як ми вже про це згадували, від тридцятих років уже ні в якій мірі не віддзеркалював тих глибоких політичних перемін, які доконувалися серед українського народу на українських землях. Він був цілковито відірваний від тієї визвольно-революційної боротьби, яка саме під час тридцятих років в Україні виникла. Таким центром не могло бути також Українське Державне Правління, утворене на українських землях у червні 1941 р., з цієї простої причини, що майже всі члени цього правління сиділи в цей час у німецьких тюрмах і концтаборах».

(«Літопис», том 9, стор. 397)

Запізнавшись з тими усіма питаннями, як їх бачив майбутній Голова Секретаріату УГВР, і, samozрозуміло, коло людей близьких до нього, переконуємося, що вони не лише порушили в своїх міркуваннях всі важливі, підставові питання того комплексу, але холодно їх розважили, проаналізували, заки дійшли до остаточного рішення. Час показав, що їхнє рішення було правильне, а через те тривале, та що воно і його наслідки ввійшли незаступимим складником в історію українського народу і стали великим вкладом у будові самостійної соборної держави українського народу.

* * *

Коли б ми хотіли на підставі чотирьох цитованих тут документів з руки Тараса Чупринки коротко уйняти його погляди на комплекс справ, порушених у тих документах, то ми могли б це зробити у таких точках:

1) Самостійна Соборна Українська Держава — це фундаментальна ідея і незмінна ціль українського народу, за яку бореться УПА, ОУН, УГВР і всі самостійницькі елементи українського суспільства. З імперіялізмом, звідки він не походив би і який він не був би, компромісу для революційних визвольних сил українського народу немає. Державна суверенність народу і будь-який імперіялізм — це вогонь і вода. Це непоборні, органічні протиставності, які себе взаємно виключають.

2) Така постава Головного Командира УПА і Голови Генерального Секретаріату УГВР та Голови Проводу ОУН у краю і цілого командного складу УПА та революційного Проводу прихилила й пов'язала найміцнішими вузлами український нарід з визвольною боротьбою у її тодішніх організаційних формах та з їхнім проводом. Вони створили одне ціле.

3) Генерал Чупринка був великим ідеалістом, а водночас в практичній діяльності тверезим реалістом. Він не замикав очей на факт, що в кожному народі є слабодухи, поплентачі, користолюбці, кар'єристи, люди легкого й вигідного життя. Перед ними Генерал остерігає, їх поборює і їм заперечує право вести і репрезентувати нарід, мати співвирішній голос у питаннях визвольної боротьби і політики. Коли ж ідеться про зрадників народу, то їм не може бути пощади. Мораль не терпить злочину, неморальності. Безкомпромісовість у боротьбі проти ворога і в поборюванні власних слабостей є життєвою konieczністю, особливо у важких умовах боротьби.

4) Чупринка вважав збройну боротьбу невід'ємним складником визвольної боротьби, який треба стосувати в разі потреби. Особливо в часі загальної війни, коли приходить ся обстоювати своє право на життя. В збройній боротьбі найвиразніше й найповніше об'єктивуються прагнення і воля нації до державного життя.

5) Чупринка усвідомлював собі, що раз розпочата збройна боротьба поневоленого народу не може кінчатися капітуляцією, бо це однозначне з резигнацією з своїх прав на вільне, ні від кого незалежне життя у власній державі. Тому таку боротьбу треба провадити до останнього набоку і останнього віддиху, з неї бо родитимуться даліші зусилля.

6) Біле полотнище капітуляції визвольних сил — це кінець боротьби, смерть у боротьбі — це тільки перерва, яка може навіть бути довшою, але раніше чи пізніше прийдуть нові борці, нове покоління, що продовжатимуть розпочате попередниками діло.

7) Своєю незламною моральною поставою і рішучою збройною боротьбою УПА і націоналістичне підпілля зірвали німецькі пляни поголовного вивозу української молоді на примусові роботи до Німеччини, обмежили жорстокі розправи німецької поліції і солдатів з мирним населенням, а коли прийшли большевики — звели нанівець їхні пляни зломати моральний хребет українського народу. Спроби Москви масовою мобілізацією чоловічого населення України і киданням його без вишколу та без зброї на першу лінію під дула німецьких кулеметів з метою їх знищення удалися тільки частково, завдяки інтервенції УПА. Так само організований Москвою голод в Україні у роках 1946-48 завдяки такій же інтервенції не мав таких нищівних наслідків, як це плянувала Москва. Не зважаючи на найрафінованіші методи й засоби Москви в боротьбі за знищення українського народу, український нарід перетривав це лихоліття й зберіг життєтворчу силу.

8) Визвольну боротьбу поневоленого народу розуміє генерал Чупринка як довгий і глибокий процес, що в ньому беруть участь усі верстви й прошарки національного суспільства, а зусилля й жертви чергових поколінь вносять у нього нові вартості й нові сили, підносять на щораз вищий рівень аж до остаточної перемоги. Російський імперіялізм є не лише ворогом поневолених в СССР народів, які мусять створити спільний, щільно пов'язаний між поодинокими народами визвольний фронт, але й ворогом вільних народів узагалі, які мусять також спільними силами про-

тиставитися Москві. В тій цілі треба запізнати світ з російсько-советськими злочинами і народовбивством і показати йому, за що борються ОУН-УПА-УТВР. Завдяки глибокому розумінню тієї потреби з краю доставлено у вільний світ багатющі документи, в чому особисто ангажувався генерал Чупринка.

9) Шухевич-Чупринка ще не бачив тієї фази історичного розвитку народів нашої планети, котра наступила щойно в роках після Другої світової війни, в якій народи ступнево, але безперервно визволюються, будують свої держави і таким чином перебудовують світ на національному принципі. Він і його співробітники постулювали це в своїх писаннях та виступах і в такий спосіб причинилися до того великого універсального зрушення, свідками якого ми є сьогодні. Націоналізм, який став сьогодні універсальним явищем, змагає не лише до створення у світі системи суверенних держав великих і малих народів, але й вимагає створення всередині тих держав такого ладу, який забезпечуватиме всім громадянам однакові права й вольності, гарантуючи кожній одиниці належне їй місце у суспільстві. Ці принципи якнайрішуче підкреслив Генерал в інтерв'ю у своїй відповіді про демократію. Бувши свідомим, що націоналізм є основною силою у визвольній боротьбі і будівництві власної держави, Генерал одночасно з тим наголошував на принципі плюралізму думок і поглядів, оцінок і позицій для кожного громадянина й кожної суспільної групи.

10) Завдяки тому всьому генерал Чупринка став не лише символом визвольної боротьби в часі і після Другої світової війни, але він став взором для майбутніх провідників визвольного руху, а в потребі — і збройної боротьби. Визвольна боротьба не знає капітуляції, вона триває до перемоги фізичної або моральної, тобто до смерті в бою. Своїм життям і смертю він це показав.

З міжнародного поля боротьби

Даша ПРОЦИК

КОНГРЕС АБН

Блискавичний розвиток подій у центральній і східній Європі восени 1989 р. був несподіванкою для Заходу. Навіть спеціалісти не могли передбачити тих змін, що своєю швидкістю і глибоким засягом здивували весь світ.

Однак серед політичних сил, які уважливо слідкували за розвитком процесів, були організації, які від довгих років борються за свободу і самостійне державне життя поневолених народів. Провідною такою силою є АБН, що в 1943 р. перший підніс прапор двофронтової боротьби проти нацистської Німеччини і большевицької Росії, а після війни продовжував і продовжує дію за розвал російської тюрми народів та перемогу ідей, що висловлені в гаслі-дороговказі «Воля народам — воля людині!».

Виходячи з пекучої потреби проаналізувати розвиток подій та далекойдучі зміни, АБН зорганізував і провів в Торонто, Канада, світовий конгрес, що відбувся 11 травня ц.р. 118 делегатів — представників з Європи, Азії, Австралії, США й Канади з'їхалися, щоб відбутися наради, об'єктом яких була аналіза процесів у поневолених країнах та евентуальної нової стратегії в дії, як також пройденого шляху. На конгресі були заступлені Литва, Латвія, Естонія, Болгарія, Румунія, Словенія, Україна, В'єтнам й інші країни. Наради були поділені на чотири сесії. Перша сесія була побудована навколо програмової доповіді голови АБН Слави Стецько, що присвятила свою аналізу питанню «Роля АБН у визвольній боротьбі поневолених народів». Доповідачка підкреслила вирішальну роль АБН у збереженні духу і скріпленні фронту поневолених народів у боротьбі проти большевицької Росії.

Темою першого дискусійного панелю була «Аналіза сучасної ситуації в російсько-большевицькій імперії». У дискусійній панелі були порушені причини політичної, соціальної й економічної кризи імперії, як також ситуація в рядах окупаційних військ — Червоної Армії й КГБ. Політика русифікації і можливий розвиток дальших подій були також предметом дискусії. Учасниками-доповідачами були Степан Романів (Австралія), д-р Любомир Мазур (Велика Британія) і Роман Зварич (США). Слід відмітити, що

учасники були приємно вражені високим рівнем цього першого панелю.

Після цього загального вступу до ситуації, слідувала аналіза окремих дійсностей і чинників кризи. Вальдас Анелявскас (Литва) був прийнятий учасниками овацією, як признання за гідну героїчну поставу його народу. В. Анелявскас, що провів довгі роки в

Доповідачі Першої сесії Конгресу АБН у Торонті. Зліва: Орест Стеціз, Роман Зварич, Слава Стецько, Степан Романів, Любомир Мазур

російсько-советських тюрмах і концтаборах, представив перед учасниками силу поневолених народів, їхні політичні вимоги і програми дії, як також аналізу дальшого розвитку подій. Недавно прибулий гість з України, Василь Барладяну, став перед конгресом як представник нової України. Учасники могли почути з уст живого свідка про завзятий змаг України, про невпинну боротьбу проти російського гніту і колоніалізму. Евдокім Евдокімов (Болгарія) доповідав про «Центральноевропейські країни — колишні

сателіти». У рамках цього панелю виступали ще д-р Гоанг В'єт Куонг (В'єтнам), д-р Гуннар Сувінс (Латвія), Марта Ямнік (Словенія) та Раймонд Траля (Естонія). Голова АБН Канади, Орест Стеців, виказався блискучим модератором.

Пообідна сесія була керована головою АБН-США м'ром Роксоляною Поттер. Темою сесії було «Програми дії в советсько-російській імперії та в недавно звільнених країнах». У цій панелі коротко, але ділово й вичерпно було обговорено організаційні справи — приєднання нових членів, створення масових громадських і професійних організацій, мобілізація в рамках походів, страйків, конференцій, семінарів і т.п. Доповідачі були Орест Бараник (АБН-США) і проф. Ярема Келебай (Канада). Доповідачі приємно вражали своїми виступами — красномовністю й синтезою думок.

Слід відмітити, що після кожної сесії з залі ставилися запитання. У випадку потреби Борис Потапенко був перекладачем. Він теж говорив про ситуацію в Україні й з цього нелегкого завдання блискучо вив'язувався.

Заключною темою було обговорення безпосередньої дії АБН на Заході — «Програма дії у Вільному Світі». Даша Процик (АБН-США) і Орест Стеців (Канада) представили практичні форми дії — лоббі в західних парламентах, як один з засобів дії на підтримку змагу за самостійність. Окрім лоббі, були також обговорені форми впливу і доступу до масових засобів комунікації, спеціалізованих семінарів, масові акції висилки листів і т.п.

При кінці конгресу відчитано «звернення» й «політичну заяву», які аклямаційно прийнято конгресом. Тристорінковий документ, опрацьований напередодні зустрічі «на верхах» між США і СРСР, робить білянс з п'ятирічного періоду М. Горбачова й оцінює політику «гласности» і «перестройки». Документ закликає президента Дж. Буша «чинити тиск на М. Горбачова під час наступної зустрічі 'на верхах' у Вашингтоні, для повного визнання прав поневолених народів на державну самостійність і соборність і для забрання советських військових частин з окупованих територій поневолених народів, що є єдиним засобом, який може зупинити кровопролиття в СРСР. Мир і безпека у світі не можуть бути забезпечені коштом свободи, а вона може бути здійснена лише тоді, коли нації матимуть забезпечені демократичні права своїх громадян у кордонах незалежної держави. Не можна торгувати національною суверенністю».

Слід підкреслити, що успішна й дуже ефективна виміна думок щодо форм дії для відзискання самостійності колись вільних держав, не могла б здійснитися без тісної співпраці між керівни-

ками АБН і Славою Стецько, головою АБН. АБН — багатонаціональна організація, що гуртує провідні політичні сили 28 націй. У самих США АБН заступлений в 14 стейтах і синхронізування тієї праці вимагає великого зусилля і вкладу енергії. Окреме признание належить О. Стеціву, голові АБН Канади, що враз зі своїми співробітниками поніс головний організаційний тягар конгресу.

Обмін думок і обговорення критерій праці у такій формі, як це відбулося на конгресі, є зокрема потрібними під сучасну пору. Історична хвилина вимагає від усіх нас особливої чуйності та зосередженого спільного зусилля. Лише правильна оцінка пройденого шляху та обговорення нових форм дії у нових обставинах може посилити дію на висоті потреб наших поневолених націй.

О. Ч.

НАРАДА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ СВОБОДИ В МЮНХЕНІ

Конференція Європейської Ради Свободи, яка відбулася в Мюнхені 6-го липня 1990 року, заторкнула одну з найактуальніших проблем сучасного розвитку подій на Сході Європи, і зокрема в СРСР. Вона проходила під гаслом «Розпад Східного блоку і західня політика з цим пов'язана». На наших очах розпадається советська імперія, подекуди в колишніх сателітних країнах повністю вже збанкрутувала так звана соціалістична система і комуністична ідеологія, в СРСР ці процеси набирають щораз то більшої інтенсивності. Однак Захід, вітаючи й підтримуючи демократизацію колишніх сателітних країн, їхнє звільнення з-під советського панування, з великим скептицизмом, а то й нехиттю ставиться до подібних процесів в СРСР й замість підтримувати самостійницьку боротьбу поневолених Москвою народів, свої симпатії скеровує в бік ініціатора «перестройки» М. Горбачова і заходів московського керівництва за всяку ціну втримати в цілості імперію.

Через те обговорення цієї важливої тематики, яке проходило в рамках конференції ЕРС за участю видатних представників західного політичного світу, має велике значення й може деякою мірою вплинути на політичну тактику Заходу щодо СРСР. Критичні погляди на сучасне ставлення Заходу до подій в СРСР висловили різні видатні діячі ЕРС, в тому й ген. Роберт Кльоуз, сенатор і член Екзекутивної Ради ЕРС, в своїй доповіді «Майбутнє

НАТО і Варшавський пакт». На думку колишнього члена керівництва НАТО, покищо немає підстав для захоплення ліквідацією загрози з боку ССРСР. Для цього достатньо приглянутися статистичним даним про збройні сили ССРСР. Можливості справжнього миру й повного роззброєння можуть заіснувати тільки з упадком советської імперії.

Проблему ставлення Заходу до подій в ССРСР заторкнув також і довголітній керівний член ЕРС та видатний італійський політик в недавньому минулому, проф. Лео Маніно. Він підкреслив політичні аспекти ставлення Заходу до подій в ССРСР. На його думку, Захід виявляє політичну наївність, ідеалізуючи Горбачова та його «перестройку», яка дотепер дала не надто багато позитивних результатів. Він критично поставився до плянів Заходу надати ССРСР мільярдів кредити, не поставивши для цього передумов — особистої та національної свободи всіх народів, поглиблення демократичних процесів та реорганізації советської економічної структури на базі вільноринкового ладу.

Цікаві думки на тему західного стосунку до «перестройки» та ролі Горбачова висловила член швейцарського парляменту Женевієв Обрі в своїй доповіді «Як забезпечити нашу безпеку та наші цінності в змінному світі?». Пані Обрі напередодні початку конференції ЕРС взяла участь в панахиді, відправленій на могилі колишнього президента ЕРС і АБН Ярослава Стецька, разом із іншими делегатами на цю конференцію, які склали вінок на його могилі. Після панахиди вона в короткому слові підкреслила, що політична боротьба з комунізмом і советським імперіялізмом, на чолі якої він стояв, і ідеї цієї боротьби сьогодні повністю здійснюються.

В своїй доповіді пані Обрі, яка під час конференції станула на чолі ЕРС, зайнявши пост президента після уступлення дотеперішнього президента Джона Вілкінсона у зв'язку з його урядовою позицією в Великобританії, насамперед з'ясувала ті колосальні зміни, які протягом останнього часу зайшли на Сході Європи. Водночас вона поставила питання: як ми можемо допомогти змінити систему в ССРСР, домогтися справжнього плюралізму та свободи? Дотеперішні «досягнення» горбачовської «перестройки» не дали великих успіхів ні в закріпленні справжньої свободи, ні в зміні економічної системи. Вона закликає Захід допомагати не так Горбачову, як радше силам, які борються за незалежність та свободу.

Шведський політичний діяч Бертіль Герман, голова Інституту політично-психологічної боротьби за свободу, в своїй доповіді підкреслив не надто на Заході доцінювану небезпеку російського шо-

вінізму та тісно з цим пов'язаних злочинів советської системи, на базі того шовінізму побудованих. Цей російський шовінізм, страх перед розпадом імперії, має свої глибокі коріння в російському месіянстві, що за советських часів набрав форм комунізму та псевдоінтернаціоналізму. Цей шовінізм дотепер ще глибоко закорінений також і в рядах прихильників «перестройки», уся політика сучасного московського керівництва з Горбачовим на чолі скерована на збереження імперії. Для того, щоб позбутися врешті цієї імперії, на шляхах якої є стільки злочинів та поневолення, слід підтримувати не тільки демократичні процеси в колишніх сателітних країнах, а й допомагати народам ССРСР здобути повну самостійність.

У своїй доповіді «Дезінтеграція ССРСР і незалежність поневолених народів» голова АБН і віцепрезидент ЕРС пані Слава Стецько підкреслила, що розпад ССРСР вже почався і набирає щораз ширших форм, до незалежності стремлять чи не всі республіки. На Заході панує фальшивий погляд на ці процеси в ССРСР, а то й прагнення почерез фінансову допомогу Горбачову припинити політичний та економічний крах ССРСР. Все це йде врозріз із прагненнями народів ССРСР. За ними не забезпечить свободи також і запланована Горбачовом перебудова імперії на федерацію чи конфедерацію, бож велика частина їхнього суверенітету залишається за центром імперії Москвою. Тим часом республіки, не чекаючи запланованих Горбачовим реформ, проголошують чи то вже самостійність, чи суверенітет, який є першим кроком до самостійності.

Критичні голоси на тему «перестройки» та «гласности» впали з боку члена британського парламенту Фредеріка Беннета. Він підкреслив, що це не може бути альтернативою до справжньої людської та національної свободи. Еспанський сенатор Хозе Фелікс Гонзалес ствердив, що розпад Східного блоку лежить також і в інтересі Еспанії. Про перспективи нової системи безпеки в Європі, пов'язаної із змінами, які заходять на Сході Європи і розпадом Варшавського пакту, говорив член британського парламенту Джон Вілкінсон. Загально можна сказати, що як доповіді, так і поважна та ділова дискусія з ними пов'язана, внесли чимало світла в хід сучасних подій на Сході Європи, подій, що з такою швидкістю проходять.

У Деклярації, прийнятій на нарадах ЕРС, підкреслюється: остання колоніальна імперія, Советська Росія — розпадається. Поневолені Москвою народи прагнуть до самостійності. У форпості станули три балтійські республіки. ЕРС з великим вдовolenням прийняла деклярації самостійності, проголошені Литвою, Лат-

вією та Естонією, і надіється на повний провал блокади. У зв'язку з незмінною політикою Москви супроти поневолених народів США та Європейська Спільнота повинні стриматися від будь-якої допомоги для ССРСР. Ми є свідками повного банкрутства марксистсько-ленінської ідеології і системи на цій базі побудованої. П'ять років «перестройки» не дали позитивних наслідків. Тому Захід повинен підтримувати визвольні демократичні сили в ССРСР і ті сили, що прагнуть ліквідації системи та переходу до вільно-ринкової системи. Позитивним явищем є заходи в справі утворення незалежної Росії, як необхідно підтримувати самостійницькі прагнення народів.

Після того в Деклярації ЕРС розглядаються події в колишніх сателітних країнах, підкреслюється, що Чехо-Словаччина, Польща, Східня Німеччина та Мадярщина стабілізують у себе парламентарну демократію, чого ще не можна сказати про Румунію та Болгарію, де комуністичні сили не здають ще своїх позицій. Події в Югославії, і зокрема проголошення суверенітету Словенією, свідчать про розпад і цієї комуністичної країни. Дальше забезпечення миру та співжиття між народами можливе лише після повного упадку комуністичних режимів, зокрема упадку советської імперії і забезпечення самостійности за Литвою, Латвією, Естонією, Україною, Грузією, Вірменією, Білоруссю, Молдавією та іншими республіками.

У зв'язку з останньою конференцією ЕРС варто ще додати, що довголітня постійна праця ЕРС та АБН, проголошувані ними гасла про невмирущість національно-визвольних ідей мали велике значення саме в розвитку сучасних подій в Україні та в інших республіках. Советська тиранія стоїть на грані пропасти, в Україні перемагають ідеї національної самостійности, за які боролися як ОУН, так і УПА, що були організаторами АБН. День проголошення самостійности — 30-те червня 1941 вшановує сьогодні український народ. І водночас відроджується на нашій Батьківщині і ідея спільного фронту боротьби. Нещодавно в Одесі національно-самостійницькі сили утворили відділ АБН.

У ЦЕНТРІ УВАГИ: ЗМІНИ НА СХОДІ ЄВРОПИ

Кілька соток делегатів з Європи, Азії, Африки, Австралії, Північної і Південної Америки, представники національних і міжнародних організацій з'їхалися до Брюсселю, столиці Бельгії, щоб

узяти участь у конференції Світової Ліги за Свободу і Демократію (дотепер — Світова Антикомуністична Ліга), яка там відбувалася від 22 до 26 липня 1990 р. Українськими представниками на конференції були політичні діячі з України й діаспори: мгр Слава Стецько, президент АБН і член Екзекутиви Світової Ліги, мгр Омелян Коваль заступав Україну, а в склад його делегації входили — Григорій Приходько, Василь Січко, проф. Ю. Микольський, мгр Орест Стеців заступав Лігу Визволення України, Роксоляна Потер-Букшована заступала Організацію Чотирьох Свобід України, Володимир Чопівський і Геня Чопівська репрезентували Комітет Поневолених Націй у США, Марта Особа і Віра Коваль були українськими делегатами молоді.

Конференції передувало одноденне віче з нагоди Тижня Поневолених Націй. На ньому із промовою виступив Григорій Приходько — голова Української Національної Партії. Коротке слово виголосив Василь Січко, голова Української Християнської-Демократичної Партії. Крім того, на вічу промовляли: сенатор Хозе де Маре з Бельгії, канадський посол Вільям Етвіл, проф. Габріель Тепеля з Румунії, д-р Чао-тсе Чі з Китайської Республіки, Лешек Мочульський з Польщі, посол Як Квам Кім з Кореї.

Конференція проходила під гаслом «Декада Свободи й Демократії».

На пленарних сесіях виступали визначні європейські, головню західні політики, як генеральний секретар Європейської Спільноти Вільєм ван Екелен, німецький посол Ганс граф Гвін, д-р Петер Гарді з Мадярщини, сенатор Янош Зьолковський з Польщі. Доповідачі дали оцінку загально-політичної ситуації. На економічні теми говорили Й. Баттістеля й пані Рената Фріч-Бурналець, обое з Франції. Крім того, на конференції виступали д-р Ролянд Кастро з Коста Ріки, посол Рене Шуман із Південної Америки. Під кінець конференції виступав колишній міністер оборони, бельгієць, член Європейського Парляменту Франсуа Хавер Доннеа. Тема його доповіді була «Німецьке об'єднання і НАТО». У дискусіях після доповідей кількакратно виступали С. Стецько, Р. Потер, О. Стеців англійською і О. Коваль французькою мовами. Про ситуацію в ССРСР і проведену працю в останньому році на пленумі конференції реферувала президент АБН С. Стецько. Вона теж вела одну із п'ятьох комісій, яка розглядала «Сучасну ситуацію в Східній Європі». Ця комісія була найчисленніша, що вказує на велике зацікавлення подіями в Україні й в інших країнах ССРСР та вчорашніх сателітних країнах. Під час роботи цієї комісії про розвиток подій у їхніх країнах реферували д-р П. Гарді з Мадярщини, він же був і заступником голови комісії, д-р Р. Будістану з Румунії, Л. Мочульський з Польщі, проф. Ю. Микольський і Ва-

силь Січко з України, Ескіллен з Фінляндії реферував про ситуацію в балтійських країнах, проф. Каймур про Афганістан, М. Особа про українську молодь, що стоїть у передових лавах у змагу за українську державу. Ген. Суванкеборігорн з Тайляндії говорив про політичний і економічний аспект американської закор-

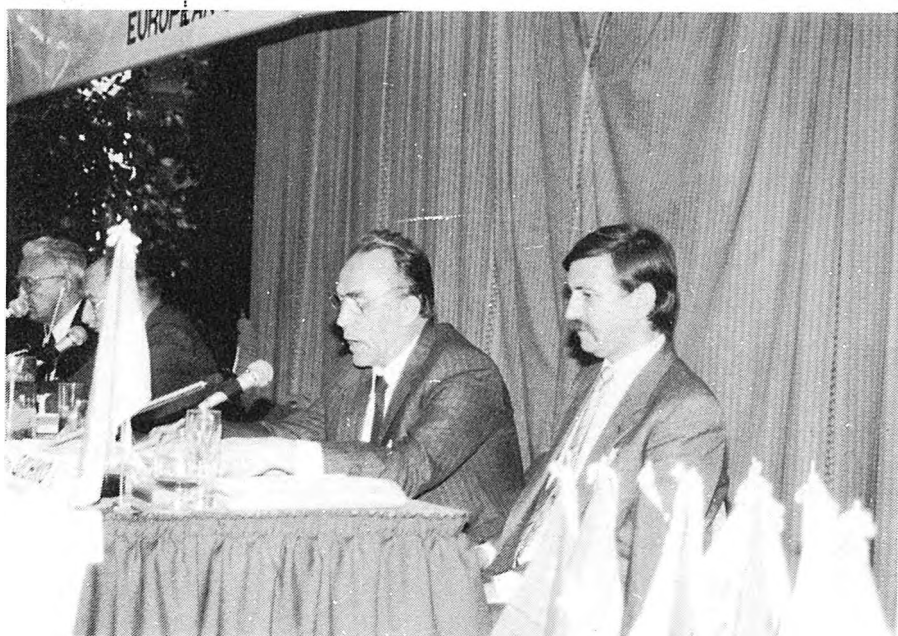

Загальний вид на Конференцію ВАКЛЮ

донної політики, чех д-р Рене Ріба про потребу допомоги потерпілим в чорнобильській трагедії, австралійський посол Skeggs, канадський делегат Шміт, делегати молоді із Великобританії Нотгольт і Стюарт і амбасадор китайський Гсуен про можливості допомоги народам, що борються за свободу. Брус Потер від Американських Приятелів АБН розгорнув плян дії у США й Канаді у зв'язку із ситуацією на Сході Європи. Секретарем цієї комісії була й звітувала на пленумі голова АП АБН у США Р. Потер. Голова АБН на Канаду мгр Орест Стеців був секретарем комісії, що обговорювала тему «Вплив економіки на комуністичну ідеологію». Теми трьох інших комісій: «Комунізм в Азії», «Комунізм в Латинській Америці», «Вплив масових медій на комуністичні суспільства».

*Григорій Приходько, мгр Слава Стецько і жінка Президента ВАКЛЮ
під час конференції*

Григорій Приходько доповідає під час Конгресу ВАКЛЮ

У рамках конференції відбулися теж наради регіональні — Азії, Європи, Латинської Америки, Північноамериканського континенту, Африки, країн вільної Європи і поневолених народів в рамках АБН. Звідомлення із тих нарад були реферовані на пленарній сесії. У кінцевому комунікаті конференція зайняла становище до розвитку подій у всіх частинах світу, а зокрема увагу присвятила подіям на Сході Європи, як і в цілій советсько-російській імперії. Зокрема в кінцевому комунікаті говориться: «Вільний світ мусить підтримати бажання до самостійності балтійських держав і України, території яких були незаконно й насильно включені в Советський Союз. Невдоволення інших республік в Советському Союзі й заворушення численних етнічних груп є дальшим свідощтвом, що комуна не оправдалася і не зуміла розв'язати найбільш простих вимог населення». Далі у документі говориться про НАТО й зусилля Горбачова рятувати ССРСР за допомогою Заходу: «Горбачов робить всякі зусилля, щоб відбудувати советську економіку та втихомирить народи республік, які прагнуть до свободи, втримати їх в советській системі, намагаючись задовільнити їх економічні потреби. Однак події можуть вийти з-під його контролю».

Конференцією керувала дотеперішня голова — швайцарський посол Женевієв Обрі. Головою на чергову каденцію конференція обрала бельгійського сенатора ген. Роберта Кльоз, який виступив на конференції з промовою, в якій, зокрема, відмітив центральну роль, що її Україна напевно відіграє в грядучому розвалі советсько-російської імперії.

На святковому прийнятті на закінчення конференції виступали, між іншими, бандуристи з України Остап Стахів і Алла Куцевич.

Пресове Бюро АБН

Література

Ігор КАЛИНЕЦЬ

СКОВОРОДА

(Вінок сонетів)

*«Кинь Коперникові сфери,
Глянь в сердечній печери!
У душі твоїй глагол. . .»*

Г. Сковорода

1.

Нема вже слова у сповитку —
розпукло з луски язика.
Дитинне ще, як не плекай,
своє лепече нам назбитки.
Та прийде щедрий час політку,
з'ядріє суть його важка:
воно і милосердя, й кат,
безтіле мрево й злота злиток.
Не май до слова співчуття,
як вгледити в нього тільки мощі,
бо гомонить гінке життя
у кожній найдрібнішій зморщі.
Воно невинне, хоч і твір
зужитих значень, зжитих мір.

2.

Зужитих значень, зжитих мір
відходить світ. Яке начало
на чалих конях наскоч мчало,
де вершник — молодий кумир?
Розвінчено поверглий мир,
а розмир не збавляє чвалу.
Вже й голову мені звінчало
самоу вершнику навзір.
І я пойнявся шалом гону,

усе в мені як на коні.
Коругвою полоще гомін
в надхненні ночі, рвійні дні.
Тоді мовчанню вперекір
під словом видзвенить папір.

6.

І звуком станеться ефір. . .
А як з ним малось до прологу,
коли було божисте слово,
а не було землі ні зір?
Тепер всі вуха на позір —
кричать антени у пологах.
І до космічних перелогів
присався люд, немов вампір.
Що чути доброго, що злого
І на землі й на небесі?
Чи є ще Бог і що від Бога,
чи наша мова — Божа сіль?
Сум'яття лусло, мов пузир:
вже слово — віщий проводир.

7.

Вже слово — віщий проводир:
Боян прихильний і Митуса —
до бунта вічного спокуса.
Кому хвала? Кому докір?
Ведеться герць до наших пір —
гірку усмішку скрий у вуса.
У панцир вкута наша Муза
плекає кобзи перебір.
А хто той раб, що рве окови
І нам виборює Парнас,
І ставить визволене Слово
При нас німих, при нищих нас?
І тою славою вповиті,
ми вже лицарство родовите.

8.

Як висловити блудний сон,
тремтіння вуст упіврозкритих,
в очах метаморфозу криги
І млосне марево осонь?
В'язкі слова, немов із сот,
від губ відбитися безкрилі.
Хоч ми себе від себе крили,
та звучимо вже в унісон.
І графіку коханих ліній
змиває акварельна лінь.
Горнусь в молінні на колінах
до сяйв оголених колін.
Повсюди тлін, моя промінна,
І як вповісти про нетлінне?

10.

І як вповісти про нетлінне,
коли чатує небуття,
коли не знаєм до пуття,
про що благати нам уклінно.
Вогке зайнялося поліно,
трепоче ватри ясен стяг,
коли б далось нам знаття,
що і сире вогонь поглине,
І наші Бог прийме дими,
неначе Авелеву жертву, —
то не героями — людьми,
бодай людьми позволить вмерти.
Скінчиться сумніву полон:
який буття святий резон?

11.

Який буття святий резон?
Чому вдаєшся до химери?
Покинь Коперникові сфери,
забудь фотону марафон.
Один для світу камертон:
не зупиняйся в передвер'ї —

до серця глянь — в його печерах
відшукуй злагоди закон.
Господне царство всередині
Любови осяйний престол,
І озивається правдивий
стоправедний її глагол:
нема ні меж, ні пут, ні впину
по всій вселенній зореплинній.

13.

Хто ми і що судилось нам?
Не возведемо в вирок віру —
візьмим свою стареньку ліру,
вернімося в самотній храм,
а для душі цілюще миро.
Не прийде люд смиренням миром
вклонитись праведним устам.
Бо люду ніколи. А потім
він освятить в закон обман,
торуючи путі підлоті:
щоб світ ловив і щоб спіймав!
Нам пустинь бачиться одна:
до надр, у суще, вглиб, до дна.

14.

До надр, у суще, вглиб, до дна,
до Божої й земної суті.
Недвижна річ німа; в розкутій —
нуртує мова голосна.
Немає пісні в порохах,
зате стрімку травинку чути.
Скоріш пригублюсь до отрути,
ніж уподібнюсь до (. . .)
Я цілю із словесних нетрів
не в заводь виплести — в бистрінь
на Слово вольне: хай в тенетах
не сходить кров'ю від терпінь.
Язык черствіє, бо в ужитку
нема вже слова у сповитку.

15.

МАГІСТРАЛ

НЕМА ВЖЕ СЛОВА У СПОВИТКУ
ЗУЖИТИХ ЗНАЧЕНЬ, ЗЖИТИХ МІР.
ПІД СЛОВОМ ВИДЗВЕНИТЬ ПАПІР,
ЯК ЛІД ПІД СРІБЛЯНИМ КОПИТОМ.
СЯГНЕ ЛУНОЮ КРАЮ СВІТУ —
І ЗВУКОМ СТАНЕТЬСЯ ЕФІР.
ВЖЕ СЛОВО ВІЩИЙ ПРОВІДИР.
МИ ВЖЕ ЛИЦАРСТВО РОДОВИТЕ.
ЯК ВИСЛОВИТИ БЛУДНИЙ СОН
І ЯК ВПОВІСТИ ПРО НЕТЛІННЕ?
ЯКИЙ БУТТЯ СВЯТИЙ РЕЗОН
ПО ВСІЙ ВСЕЛЕННІЙ ЗОРЕПЛИННІЙ?
ХТО МИ І ЩО СУДИЛОСЬ НАМ?
ДО НАДР! У СУЩЕ! ВГЛИБ! ДО ДНА!

Передрук зі студентського часопису «ВІКО» (Львів), ч. 2, 1989.
На жаль, нема усіх сонетів.

Ігор КАЛИНЕЦЬ

СЛОВО ПРО СЕБЕ

(Деякі штрихи до авторської біографії)

До університетського навчання отримав належне національне та релігійне виховання. Тому при університетських студіях не підпав під вплив хвороби літераторів, що звалася «павличкізмом». Тогочасний «павличкізм» охопив дуже багатьох письменників. Суть його полягала в тому, що заради написання однієї сильної речі треба було охаяти багато інших святих. Обминув це закляття щасливо Ігор Калинець, бо був на порозі 60-их років і підпав під вплив Антонича. Б.-І. Антонич навчив «будувати» книжку як цілісність, тож писав І. Калинець не окремі вірші, а цілісно пов'язані цикли.

Сили та ідеї шестидесятників (серед поетів, що виділялись, — Симоненко, Драч, Вінграноский) і ровесників — Колодія, Воробйова, Голобородька, Кордуна, Сеченка, Василюва, Чубая, Ірини Калинець, Осадчого — становили те, що можна назвати атмосферою громадського пробудження. Тож сам поет називає першу частину своєї творчості (перші 9 збірок) «Пробудженою музою».

1963 рік. Перший публічний виступ у Львівському музеї українського мистецтва (вірші «Вітражі», «Церква», «Ікона», «Писанки» та інші, співзвучні обставинці дебюту) приніс поетові самі прикромі в «рідному» суспільстві — маланчуки з того дня безкарно цькують Калинця.

1965 рік. В таємниці від львівської влади у Києві видана збірка *«Вогонь Купала»*. Книга, скомпільована з двох поданих до друку книг: *«Експерсії»* та *«Країна колядок»*, була високо оцінена І. Дзюбою, та завдяки старанням львівських влад жоден примірник поза Збруч не потрапив.

Після виходу *«Вогню Купала»* в товстих українських журналах, у періодиці Чехо-Словаччини, Польщі було багато схвальних рецензій. Тож 8-ий том *«Історії української літератури»*, виданої у 1967-69 роках, дав високу оцінку поетові.

Зараз після того була спроба прийняти І. Калинця до СПУ. Хоча документи для цього й були готові, «можновладна лапа» на вступ була накладена.

Зараз, будучи членом УАНТІ, членом ПЕН-клубу — міжнародної письменницької організації, лавреатом премії ім. І. Франка (призначається за кордоном для українських літераторів), Калинець каже: «Ніколи не шкодував, що був незалежним по позиції літератором. Писав, як веліла совість, і за це доводилось розплачуватись».

Друга збірка *«Відчинення вертепу»* готувалась до друку у видавництві «Радянський письменник». В. Іванисенко надзвичайно схвально оцінив її, поставивши поруч із «Сонячними кларнетами» та поезіями Антонича. Включена до плану видавництва та віддрукована книжка була не допущена до тиражування. Після цього І. Калинець більше ніколи не подавав книг до советських видавництв. Тож книжки Калинця розходились потужним у ту пору самвидавом, потрапляли за кордон, де час від часу друкувалися. Так вийшла книжка з ілюстраціями Сороки у Бельгії.

Після цього на зібранні Львівської письменницької організації письменники, починаючи від Ірини Вільде, засудили вихід книги за кордоном.

Чергова самвидавська книжка *«Коронування опудала»* — це відмова від технічних поетичних здобутків, що найяскравіше виразились у «Відчиненні вертепу». Абсолютна зміна поетичної мови (домінує верлібр), довільна мова, куски прози, напливи «потому свідомости» — вихід до рубежів екзистенціалізму. Цій книжці приписувалось багато «ізмів», бо з'явилися драстичні моменти

авангарду, що драгували не лише натуру можновладців, але й «порядного» міщанина.

У наступній книзі *«Підсумовуючи мовчання»* з підзаголовком «Спроба актуальної лірики» літератор кидає виклик каральним органам, стає на захист знедолених, що були совістю народу. «Спроба актуальної лірики» переповнила чашу терпіння влади.

«Підсумовуючи мовчання» вийшла у ФРН українською мовою з ілюстраціями Романа Петрука, а потім була перекладена німецькою мовою. Наступна книжка — *«Віно для княжни»*, де з'являється цикл елегій, улюблений згодом жанр Калинця. Далі — *«Верлібровий вирок»*, збірка, яка закінчується словами: «... якщо ти не є доносом на поета, то що ти тоді, поезіє?»

1972. Рік початку страшних погромів: заарештовано і дружину — Ірину Калинець. Написані в той час збірки *«Реалії»* та *«Додатки до біографії»* доводилось з труднощами переховувати, щоб не потрапити до ув'язнення. Перша з них — це відгук на страшні репресії, що розпочалися серед львівської інтелігенції. Остання — написана з приводу свого 33-річчя і містить 33 вірші. . .

Зі студентського історико-літературного часопису «ВІКО» (Львів), ч. 2, 1989.

ЛИСТ ДО МАТЕРІ

У вересні 1977 року Валерія Марченка привезли з Пермського табору до КГБ УССР (Володимирська 33) для «перевиховання». Мати умовляла його написати заяву-каяття. Цей лист з ізолятора КГБ від 20 жовтня 1977 року.

Мамо, пробач мені! Я часто гнав від себе думки про те — як ти мене любиш? Що я значу у твоєму житті? Бо тоді б моє життя перетворилося б на пекло. Я гнав від себе ті думки і зараз от уперше, зненацька відкрито, мов рвану рану, побачив тебе у сльозах і повір, що подібної муки я не зазнавав, відколи пам'ятаю себе. Я повернувся до камери і запитав у Бога: навіщо весь цей світ, якщо страждає така людина, як ти? Навіщо тоді існую я, щоб завдавати болю найкоханішій істоті? Ці прокляті питання, на котрі я сам не здатний відповісти. І я мордююсь над ними та ще одним: як зберегти мою повагу і любов до матері і як не занапастити себе в ім'я наших прегарних взаємин? Я не хочу приєдна-

тись до тих численних, котрі, не витримавши випробувань і збо-
чивши з путівця моральности, вдаються до рятівного аргументу
«не ми одні такі». Ти в мене — єдина, і я не бажаю нікого, нічого
слухати, що задля біологічного буття біля матері можна переkre-
слитися духово. Сподіваюся, і ти по розважливому обміркуванню
погодишся зі мною. Невже матері потрібен моральний покруч,
який би на питання: «Чи попередні 30 літ жив облудою?» мусив
позичувати в Сірка очей і . . . згоджуватись, белькочучи там щось
про хворобу, нестерпність? Хіба такого життя бажати синові? Не
йму віри! Я не знаю жодного із своїх друзів, хто б так обожнював
матір. Але я знаю: моя ненька гідна найвищих, найкращих слів. І
я не хочу, щоб ці слова вимовлялися нечистими вустами. Скільки
снаги, я дбатиму, щоб цього не сталося. Вчителько, ти ж постійно
навчала принциповости, багатьох інших чеснот, з яких складаєть-
ся порядна людина. Завжди важко стверджувати, що правий саме
ти, а мовлене опонентами взагалі поза критикою. І ти не до кінця
слухна, коли кажеш, що, крім мене, в тебе нікого нема. Ти мала
й матимеш сина, котрий, як небагато хто любив свою маму, ко-
трому та любов, разом із якостями, нею виплечаними, допомогла
витримати в найскрутніші хвилини, а також вибороти право на-
зиватися людиною. Ось твій здобуток, ріднеська. Я певен, він
важить незрівнянно більше від умовлянь-аргументів, що ти несла
на побачення. Облиш їх, вони не варті моєї матері. Нам, мамусю,
ще немало жити на цьому світі, тож будьмо гідними його краси —
і почуттями, і вчинками!

«Віко», ч. 3, 1988

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Наука, досліди

Володимир ЯНІВ

АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ
В УКРАЇНЦІВ

(Закінчення, 7)

Всі досі наведені місця свідчать про доволі добре розвинений традиціоналізм українського народу; все ж, є й деякі позначки недостатнього насичення традиціоналізму в Шевченкових сучасників, за що сам Шевченко їх картає. Звичайно, в обличчі виняткової ситуації може бути в Шевченка як в національного пророка бажання відродження традицій настільки сильне, що він не задовольняється традиціоналізмом земляків. Іншими словами, його критика могла б бути уважана як певне переяскування, зумовлене винятково сильно розвинутим почуттям в поета (якому не дорівнює почуття його оточення). Проте, така інтерпретація була б надто оптимістична, і таку критику Шевченка і його докори землякам треба розцінювати цілком реально, не зважаючи, що в Шевченка та критика подана у поетичній формі, отже, із відповідним поетичним патосом. Це ж, зрештою, зрозуміло, що століття неволі, загострюючи, з одного боку, тугу за гарним минулим, призводять, з другого боку, до послаблення безпосереднього плекання традицій (у найактивнішій формі плекання традиції, тобто у безпосередній дії, що мала б бути прямим продовженням змагань за державність).

Шевченкова критика земляків — їхнього безтрадиціоналізму — у протиставленні внука-хлібороба (що «косу несе в росу») лицарським попередникам — дідам-воїнам^{89а}. Те протиставлення повториться у пізньому віці, тільки у далеко ідкішій формі козака серед мільона *свинопасів*^{98б}. Цей закид вигідному хуторянству, тільки у більше розвиненій, виразнішій формі є у «Гайдамаках», коли то про тих же «унуків» кажеться:

«А внуки — їм байдуже, —
Жито собі сіють!
Багато їх, а хто скаже,

Де Гонти могила?
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко-важко! *Кат панує,*
А їх не згадають!»^{89в}

І тому в епілозі «Гайдамаків» кажеться про те, що «Україна заснула», а поруч зразу ж картина, як то «з того часу в Україні *жито зеленіє*», — а зеленіє воно тому, що «не чуть плачу, ні гармати»^{89в}. Тому то й у «Берестецькому полі» алегорія хліборобського ремесла у протиставленні воєнному. Зелене поле — від жита, а почорніло воно від козацького трупу, яким воно було засіяне круг «містечка Берестечка на чотири милі». Коли ж його будуть засівати, воно знову зеленітиме, але

*«...ви вже ніколи
Не вернетесь на волю, —
Будете орати
Мене стиха, та, орючи,
Долю проклинати»*^{89г}

яка не зміниться, бо перемінилася вдача козаків, які стали хліборобами, — бо при зміні заняття забулася й традиція.

Докір Шевченка за те, що унуки забувають предків і їх могили^{89г}, поширюється в іншому місці на факт, як то унуки забувають ще й свої славні міста, в яких творилася історія, як от хоча б гетьманську столицю Чигирин:

*...«І про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв, чого стояв?»...*^{89д}

Коли міста забуваються і розпадаються в пил, тоді до славетних місць у природі, як, напр., до Холодного Яру, в яким скривалися повстанці, колись протоптані шляхи «заростають темним лісом», тобто ніхто не ходить до тих місць, не згадує їх, не бажає продовжувати їх історію⁸⁹. Це так наче б сучасники «оглухли, похилились в кайданах»^{89є}, наче б старалися заглушити власне сумління, тому що зі страху «сиділи нишком, слава Богу»^{89ж}.

Тому то сам Шевченко, для пробудження сумління земляків, на-

магається промовити до них не тільки важкими докорами, але й змалюванням минулого як неперевершеної краси, як це зокрема є у повних картинности сценах із «Гайдамаків» (сцена, як порожня кімната самотнього Шевченка залюднюється історичними поста- тями; «Гетьмани, гетьмани» у вступі до розділу «Свято в Чигирині»). Тому то він малює з такою силою чуття минуле на тлі української природи у «Сні», на тлі гір, — не так високих, як хороших, прехороших; на тлі обривів, гаїв, байраків, серед яких відрізняються чепурні білі хатинки, наче радісні діти в чистих сорочках. Станути на тих горах, з яких видно і Мазепин собор, і Богданову могилу, і які автоматично переносять нас в славне минуле, видається Шевченкові вершком щастя; про те щастя молитися він на чужині, серед важких безнадійних буднів заслання⁹⁰.

Підсумовуючи цей розділ, треба сказати, що традиціоналізм для українського народу доволі типовий, однак неволя чимало спричинилася до його послаблення. Аналіза Шевченкової творчості повністю підтверджує попередні констатації студії про соціопсихологічні прямування українців, і то в рівній мірі щодо самого поширення традиціоналізму в цілому, ще й щодо його певного послаблення у висліді неволі. Звичайно, і в даному випадку аналіза літературного вислову дає багатство нюансів, яких не було при загальних констатаціях, спертих виключно на інтерпретацію загальних історичних розвиткових тенденцій.

5а. До питання традиції в українській родині

Говорячи про український традиціоналізм взагалі, хочемо — для повноти картини — спинитися ще на одному специфічному роді традиціоналізму, а саме: традиціоналізму української родини. При тому одно засадниче застереження: в даному контексті йдеться виключно про один аспект родинного життя, бо питання української родини у Шевченковій поетичній творчості в цілому (у соціологічному аспекті) навітлено в окремій студії, а виниканню української родини присвячено осібний розділ у студії про питання виникання спільнот в Україні на підставі сильно розвиненого бажання соціального резонансу (отже, у соціопсихологічному аспекті)⁹¹. Звичайно, треба бути заздалегідь свідомим, що того розмежування проблем не дасться вповні чітко провести, бож, напр., незаперечно від сили бажання жити в родині чи, напр., від спаяности самої родини залежить і традиція родинного життя (і навпаки). Але заувага радше має завдання вказати, що в тому підрозділі тема буде порушена тільки в дуже обмеженім розмірі, і

стокий спосіб карати «покриток», тобто невінчаних дівчат, які втратили свою чистоту.

Відомо, що мотив «покритки» належить до найчастіших у Шевченковій поезії⁹⁴. Частота мотиву незаперечно свідчить, що явище покриток було соціальною проблемою в Україні, але воно насамперед свідчить про те, як дуже чуткою була прилюдна опінія, як рішучою боротьба із всяким порушенням традиційних форм родини.

Доля покритки змальована зразу ж у першій — ранній — поезії Шевченка з тим мотивом, у «Катерині». Традицію чистоти дівчини боронить прилюдна опінія, — хто традицію порушує, про того в селі йде «недобра слава», від порушники традиції відіцуруються подруги й не пускають її до свого гурта: «дівчата на улиці без неї співають». Глузування переноситься на цілу родину, і стид доньки падає на батьків. Самі ж батьки, хоч і жаль їм доньки, проганяють її з дому, а самі скоро у своєму горі умирають. Лиха слава про доньку та батьків залишається навіть і по смерті. Знову ж поза селом покритку — здебільша острижену — не пускають у хату. Як неслава матері переходила на батьків, так переходить вона й на байстра. Коли незavidна доля байстрюка змальована у «Катерині» у виді загального морального засудження, тоді у «Лілеї» засудження виступає у далеко драстичнішій формі: малу нешлюбну дівчину, як і маму, стрижуть, накривають ганчіркою, і кожному вільно на неї плюнути.

Шевченко у своїм відчутті справжньої гуманності співчуває долі покриток, і в цім його благороднім співчутті почасти треба навіть дошукуватися джерела його творів. В одному місці це співчуття степенується до патосу урочистої оди нещасній обезславленій матері, яку Шевченко називає просто «Великомученицею!»⁹⁵ А проте і Шевченко розуміє значення ригористичної постави суспільности, яка боронить традиції. Тому то він у «Осиці» — поруч із зворушливим представленням найблагородніших рис «відьми» (яку він навіть називає у припливі співчуття матір'ю та сестрою) — у ліричній дигресії перестерігає дівчат⁹⁶ перед ломанням традиції:

«Христітесь, дівчата!
Христітесь. . . і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави,
Злої слави на сім світі,
А на тім! . . . Крий, Боже!
За гріхи такі великі

*Сам Бог не поможе.
Нехай пани знущаються,
Братами торгують
Та сльозами кровавими
Сатану частують, —
Їх вже душі запродані,
То їм і байдуже,
А вам треба стерегтися,
Стерегтись — та й дуже!
Стережіться ж!»*

І для підкреслення важливості перестороги вона вертається ще раз, як конклюдія цілої розповіді, — як її наука у самому закінченні.

Сила традицій високої статевої моралі настільки велика, що вона додає виняткової сили загрозеним, — жахає важкими примарами у небезпеці, призводить до божевілья й навіть злочину, як от у випадку Марини, що вбиває свого тирана, щоб залишитися вірною своєму дружині. В обороні дівочої чистоти обов'язаний стати кожний, і цей наказ перемінює навіть юнаків у героїв, як у випадку, коли то найкращу дівчину в селі «панич несамовитий, недоліток» хотів згвалтувати. Тоді один із хлопців, що надбігли на рятунок, «просадив» пана вилами і вбив його. За кару пішов він на заслання. («Якби тобі довелося»). В іншому випадку («Варнак») порушення стародавніх родинних традицій панами-дідами доводить до кривавої помсти, яка є так жорстока, як глибокою видається вина панів — порушників ладу.

Коротко, традиціоналізм української родини йде в тому самому напрямі, що й традиціоналізм в Україні взагалі, але традиціоналізм родини ще сильніший, що дає позитивну відповідь на поставлені у вступі до підрозділу питання і щодо спеціального значення «малих гуртів» у нас, і щодо здогаду, що, імовірно, традиціоналізм раніше був сильніший. Традиціоналізм «малого гурта», спаяного любов'ю, ще раз підкреслює значення почуттів серед українців. А втім, порушення традиційних форм родинного життя (якщо трапляється) зумовлене почуванням зовсім подібно, як можливі відхилення від пошанування батьків у родині впливають також із любови до вибраного (чи вибраної), яка то любов є сильніша від послуху батькам (про що була вже мова вище). Тому що в українській спільноті любов (і взагалі почування) в разі конфлікту ідуть перед konieczністю послуху, то при відчутті непорушності законів родинного життя спільнота витворила спеціально гострі протизасоби проти евентуальних порушників морального ладу.

* * *

Всі дотеперішні студії, що стосувались аналіз Шевченкової творчості під аспектом соціальних прямувань, кінчалися певним підсумком. У теперішній студії підсумки роблені кожноразно після кожного розділу. Це тому, що в пред'явленій студії йдеться про більшу скількість соціальних явищ, які можуть бути припорядковані до більшої кількості соціальних прямувань. Що найвище можна б тільки на підставі прикладів зауважити, як дуже зі собою перехрещуються соціальні прямування наслідування й підпорядкування (що вже було в дедукційній формі зазначене в експозиції).

Друга кінцева заувага стосується певного простого зіставлення: аналізовані оце чотири прямування виступають в українців парами; при незаперечнім існуванні елементарного прямування до наслідування (яке ми назвали «нормальним», при рівночаснім підкресленні, що сама та «нормальність» не дозволяє на етнопсихологічні висновки) в нашій спільноті — не зважаючи на несприятливі умови — затримався традиціоналізм; з другого боку, із недостатньо розвиненим прямуванням до соціального підпорядкування іде недостатнє пошанування авторитетів. Це індуктивне ствердження може мати певне значення для теорії соціальних прямувань, а саме, що існує деяка співзалежність: традиціоналізм є радше пов'язаний із прямуванням до наслідування, а визнавання авторитету із прямуванням до підпорядкування.

Врешті, при незаперечнім зв'язку між традицією й визнаванням авторитету, коли то авторитет з перспективи часу стає основою традиції, можна зробити певен висновок із факту, що серед українців при незадовільнім визнаванні авторитету непогано розвинутий традиціоналізм. Отож визнавання авторитету з перспективи часу не вимагає того підпорядкування, що визнавання авторитету сучасника. Отже, традиціоналізм без рівночасного визнавання авторитетів іде по лінії загального ствердження слабого прямування до підпорядкування. Знову ж, у бажанні закріплення авторитету в минувшині виразно слідна дія прямування до самопіднесення, коли то опанована тою диспозицією одиниця бажає для себе «вічного життя» («я не увесь помер»). У визнанні заслуг інших вона вбачає запоруку, що й її власні заслуги будуть визнані. І тому вона, не радо підпорядковуючися сучасникам, схильна визнати заслуги попередників. І на тому прикладі бачимо, що «полярні» прямування (самопіднесення й підпорядкування) в українців не мають доповнюючого характеру, а радше протиставний. Але ці останні зауваження зроблені тільки на маргінесі аналізу Шевченкового матеріалу, поскільки ця аналіза потверджує вже

попередні констатації, чи пак, поскільки вона сугерує певні робочі гіпотези для дальших дослідів. Стійність тих уваг може виявити тільки продовження студій на аналогічній матеріалі, добутих із дальших аналіз інших авторів.

Сарсель, 30.III.-6.IV. і 28.V.-10.VI.1962.

Література

- 89а. «Іван Підкова», т. II, стор. 25, рр. 19;
89б. «Юродивий» у вид. Риль., стор. 452; в. т. II, стор. 88-89, рр. 1270-1279; місце з Епілогу, стор. 126, рр. 2585-2589;
89г. «Ой, чого ти почорніло», т. IV, стор. 137;
89г. В багато разів цитованій промові благочинного з «Гайдамаків», яка є зрештою суцільним докором за незберігання традиції, є також місце про те, як забуваються могили славних предків:
- «...Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряницина стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!»
- (т. II, стор. 86, рр. 1174-1178).
- 89д. «Чигирин» (т. III, стор. 12, рр. 11-15). В цьому ж Чигирині ще раз протиставлення хліборобського життя — лицарському, коли то Шевченко, сумуючи на руїнах столиці, бажає «викувати новий леміш і нове чересло до старого плуга», тобто насправді знову перемінити плуг на «ножі обоюдні»;
- 89е. «Холодний Яр», т. III, стор. 131, рр. 9-13, 28-29;
89е. «Гоголю», т. III, стор. 47, рр. 9-10; зовсім аналогічно в «Посланії», «оглухли — нечують, кайданами міняються...» (т. III, стор. 122, рр. 10-11);
89ж. «Москалева Криниця», I-а версія, т. IV, стор. 55, рр. 208; до того місця стосуються також цитати, зібрані у розділі студії про негативне підпорядкування.
90. Згадані місця із «Гайдамаків», пор. стор. 57, рр. 173-182, стор. 76, рр. 827-838; «Сон» — т. IV, стор. 25-29. Подібна любов до краси минулого також у «Заспіві» (I, стор. 8, рр. 40-67) і в багатьох ін. місцях.
91. На обидві студії були вже посилання вище, пор. нотку 54.
92. Сливе рівночасно, і повністю незалежно від мене, тій проблемі присвятив свою статтю В. Буженко. Стаття н. т. «Особиста власність у Т. Шевченка» з'явилася друком у підвалах щоденника «Америка» за 28, 30, 31 березня та 3 квітня 1962 р.
93. «Не молилися за мене», т. IV, стор. 211-212;

93а. (Названий вірш) цитований за вид. Рильського, стор. 492 (написаний 27 вересня 1860 р., отже в останньому році життя).

94. Хоч про ту справу я писав вже в інших місцях, то проте для підтвердження сказаного в тексті наведу поеми, що стосуються теми, в хронологічному порядку; 1. «Катерина», 2. деякі елементи у «Сні» («У всякого своя доля»), зокрема рр. 137-148; 3. «Наймичка»; 4. «Лілея»; 5. «Русалка»; 6. «Осика»; 7. «Не кидай матері»; 8. «Не спалося»; 9. «Москалева криниця» (у першій редакції, рр. 135-136 і 181-190; 10. «Титарівна» (і то в подвійному аспекті, насамперед у віднесенні до долі байстрюка Микити, — потім самої Титарівни); 11. «Між скалами, неначе злодій»; 12. «Із-за гаю сонце сходить»; 13. «У нашім раї на землі», зокрема рр. 47 до кінця; 14. «Ми вкупочці колись росли»; в іншому аспекті (гірко докору панамзводникам); 15. «Не жаль на злого». Ще інший аспект спротиву проти насилування; 16. «Варнак»; 17. «Марина»; 18. «Як би тобі довелося».

95. «У нашім раї, на землі», т. IV, стор. 195, рр. 47 і наст.

96. «Осика» мала кілька редакцій (пор. зауваги з т. III, стор. 255). Місце «це не мара, — моя се мати і сестра», цитую за вид. Рильського. Це місце мало б прийти в тексті Зайцева після р. 88 (т. III, стор. 160). Пересторога: стор. 159, рр. 28-45, і знову: стор. 176, рр. 660-663.

Погляд на могилу Січових Стрільців у Червонограді

І. І. КРУПНИК

кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: НАУКА І ПРАКТИКА ВЕСНОЮ 1989 РОКУ

(Закінчення, 2)

Конфлікти «прибалтійського типу» виникають у тих регіонах, де через ряд причин відбулися зміни етнодемографічної структури в сторону різкого збільшення частини прийшлого іншоетнічного населення. Географія тут дуже широка і включає не тільки Прибалтійські республіки, але й Молдавію, Казахстан, Якутію, Абхазію, багато районів Бурятії, Татарії і т.п.

У конфліктах «прибалтійського типу» сторони по-різному обґрунтовують свої вимоги. І знову ми стикаємося з ситуацією, коли позиції учасників конфронтації видаються цілком обґрунтованими, якщо розглядати їх окремо, але виявляються зовсім несумісними, взаємонеприйнятними, коли розглядаються разом.

Мирне вирішення конфліктів можливе лише на основі зближення позицій за умов певної загальної ідеології, що дозволяє співставляти різні концепції. Такою ідеологією, на думку Е. А. Паїна, може стати поняття справедливості, що розглядається як усвідомлення необхідності балансування різних інтересів в ім'я спільного виживання, збереження соціальної стабільності, розвитку економіки і культури. Одним з найважливіших постулатів при цьому є визнання пріоритету прав особистості над правом соціальних груп, націй і держав. У демократичному суспільстві, в якому державна влада підзвітна громадянам і вибирається ними, діє принцип відповідальності особистості за дії свого уряду, своєї країни, нації в усіх випадках, коли вона публічно не виступала проти таких дій. У нашій країні ані відповідні демократичні умови, ані пов'язані з ними демократичні стереотипи покищо не склалися, і їх формування вимагає чималих зусиль і часу. Ключ до вирішення багатьох національних проблем, вважає Е. А. Паїн, лежить у новому співвідношенні прав і обов'язків основних перетворюючих суб'єктів советського суспільства: держав, суверенних націй і особистості.

У рамках схеми Е. А. Паїна може бути інтерпретована і доповідь І. І. Крупника (Москва) «Багатонаціональна Абхазія: досвід етно-політичної моделі». Автор виходив у той момент із своєрід-

ности абхазо-грузинської конфронтації, що має давню історію і декілька чітких періодів загострення (останній з них — 1957, 1967 і 1978-1979 рр.), але які до останнього часу не переходили у відкриті форми національного насильства. За термінологією Е. А. Паїна, це була стадія «конфлікту концепцій», коли ще до пролиття крові вихід міг бути знайдений у пошуках основ для можливого діалогу, взаємоприйнятливих змін позицій обидвох сторін.

Автор проаналізував історичну природу конфлікту протягом кінця XIX-XX ст.ст. як взаємодію двох ліній. Перша лінія — абхазська, розвивалася під лозунгом: «Абхазія — земля абхазців і основа їх територіяльного самоуправління» у формі самостійної державности чи автономії. Друга лінія — грузинська, твердила, що «Абхазія була і є історичною частиною Грузії, а абхазський народ — або своєрідна частина грузинського народу, або недавній пришелець на територію». Суть конфлікту при цьому не тільки в тому, що дві описані лінії взаємно виключають одна одну і передбачають придушення однієї із сторін. Обидві вони, що набагато гірше, не можуть знайти вирішення в рамках існуючої на сьогоднішній день системи абхазької автономії і вступають з нею в очевидну суперечність. Нинішня політична структура Абхазької АССР не влаштовує обидві сторони; найгіршим в цій ситуації стала відсутність у системи механізмів корекції та ідеології розвитку. Перехід до більш радикальних лозунгів і програм взимку-весною 1989 р. (з абхазької сторони — до утворення нової союзної ССР, з грузинської — навпаки, до ліквідації абхазької автономії) привів ситуацію до ще більшої безвиході. Наслідком цього стала кров, що пролилася 15 липня 1989 р. і у наступні дні та місяці.

Шанс для вирішення конфлікту весною 1989 р. вбачався в тому, щоб збільшити національні права *всіх* етнічних груп населення Абхазії, тобто перетворити її в складне державне утворення — свого роду федерацію національних районів з більшим набором прав в області національно-культурної політики і економічного розвитку. Деякі форми багатонаціональності вже закладені в сучасну структуру Абхазької АССР у вигляді визнання рівноправності трьох мов — абхазької, грузинської та російської. Наступним кроком могло б бути юридичне визнання *етнічної* різноманітності як основи особливого статусу договірної Абхазії у складі Грузинської ССР.

Основною надією на виживання етно-етнічної моделі був би розвиток особливого регіонального самовизнання, де спільність спільного проживання і постійної взаємодії могли б згладити гостроту взаємних претенсій і суперечностей. Перехід до федералізму — досить прийнятий шлях у подоланні міжнаціональної кризи, поки в її учасників зберігається це почуття спільности, як

продемонстрували останні події в розтерзаному війною та ненавистю Лівані. Але всяка ситуація має свою логіку розвитку. Модель федеративної Абхазії була запропонована — і не зустріла жодної реакції з боку як грузинських, так і абхазьких учасників дискусії. Термін її існування — неповних два місяці: вистріли в Сухумі 15 липня 1989 р. зробили ідею федерації неіпринятною для обох сторін міжнаціонального конфлікту.

Ще кілька разів сесія балансувала на межі колишньої ситуації, коли пошук компромісних програм, якихось «оптимальних» схем, які задовільнили б обидві сторони, здавався цілком реальним. Це особливо проявилось в ході тематичного засідання «Народи без автономії» 25 травня 1989 р. П'ять виголошених на ньому доповідей торкалися відновлення автономій кримських татар та німців, причин еміграції з СРСР німців і менонітів, становища советських євреїв, долі турків-месхетинців. Вже долинав гуркіт прийдешніх літніх подій. З трибуни сесії А. Хуршут, представник національного руху турків-месхетинців, попередив про різке загострення обставин в Узбекистані та відомості, що надходили з міста Кува-сай, про загрозу гострих міжнаціональних сутичок. Через десять днів виголошена в програмі сесії доповідь ленінградських етнографів Е. Х. Панеш і Л. Б. Єрмолова «Турки-месхетинці. Еволюція етнічної самосвідомості в умовах сучасних політичних процесів» стала архівним документом. Її новий варіант був зроблений через кілька місяців і присвячувався, в основному, аналізу подій у Фергані.

«Термін життя» інших запропонованих рішень також визначався кількома місяцями. Тому було зроблено все, щоб, наприклад, доповідь Г. Г. Вормсбехера (Москва) «Як ми уявляємо відновлення німецької автономії на Волзі?» якнайшвидше з'явилася у пресі — вона вийшла у світ в журналі «Советская этнография» (№6 за 1989 р.). Ще один учасник сесії — В. Б. Шем'ї-заде (Москва), представник національного руху кримських татар і секретар громадської організації «Крим», через два місяці увійшов до складу комісії з проблем кримських татар, організованої Верховною Радою СРСР. Його доповідь «Сучасне становище проблеми кримських татар», доповнена виступом співробітника Кримського обласного краєзнавчого музею І. А. Заатова, відобразила міжнаціональну обстановку в Криму до травня 1989 р. Вже було відмінено чи ослаблено дію постанови 1987 р., що обмежувала в'їзд та проживання кримських татар в багатьох районах Криму. Зростає потік татар до Криму і в кінці літа — на початку осені там було до 60-70 тис. чоловік. Дещо пом'якшилось ставлення до проведення в Криму мітингів кримських татар, інших форм їх суспільно-політичної діяльності. Але продовжувалася і навіть посилювалася

антитатарська агітація, що розповсюджувалася багатьма, в тому числі офіційними або напівофіційними джерелами. Мусувались чутки про вимоги татар нібито виселити 500 тисяч росіян, українців і білорусів із Криму, щоб віддати їх будинки татарським переселенцям. Все це створювало передумови для дальшого загострення обстановки в Криму, що підтвердилось у наступні місяці. І знову це відбувалося на фоні уже запропонованої й опублікованої наукової платформи, запропонованої етнографами і соціологами, що передбачала компроміс і враховувала інтереси всіх прошарків населення Криму⁵.

Загальне зацікавлення викликала доповідь М. А. Членова (Москва) «П'ятий пункт: єврейський вузол національних проблем». Це була перша в нашій науці професійна спроба висвітлити основні компоненти етнокультурної ситуації советських євреїв, включаючи національне відродження, еміграцію і антисемітизм. В доповіді були сформульовані основні позиції національного єврейського руху в СРСР, поданий короткий огляд результатів «круглого столу» з проблем советського єврейства, що відбувся в Ризі 21-23 1989 р. і став, по суті, першим відкритим з'їздом єврейського національного руху, ймовірно за останні 70 років.

В кінці 1988 р. єврейський рух сформулював свою нову платформу, де основним завданням євреїв СРСР на сьогоднішній день ставилось *національне виживання* як складової частини єврейського народу. Основні шляхи для цього вбачались у: національно-культурному відродженні (тобто розвитку культурних і релігійних інститутів, суспільних та культурно-освітніх організацій, закладанні основ общинного життя); встановленні міцних й постійних зв'язків з євреями закордонних країн на основі нових відносин партнерства, а не опіки й патерналізму; свободі еміграції й репатріації в Ізраїль як форм національного руху. Зміцнена в результаті цього консолідація створить основу для протидіяння зростаючому на очах антисемітизму для тих, хто залишається в країні. Таким чином платформа зводиться до трьох «свобод»: свободи еміграції, свободи розвитку національного життя всередині СРСР та свободи опозиції антисемітизму.

М. А. Членов навів дані пілотажного соціологічного обстеження учасників «круглого столу» в Ризі, серед яких було 130 чоловік, що репрезентували 60 організацій з багатьох міст СРСР. В результаті анкетування вияснилося, що більшість учасників серед причин еміграції з СРСР на перше місце ставлять не погіршення

5. Див. Крупник І. І., Мастюгіна Т. М., Носенко Є. Е. Заседание секции социологии национально-политических отношений по проблеме будущего национального устройства Крыма. Советская этнография. 1989, №3, с. 18-28.

економічного становища і навіть не ріст антисемітизму (що лякає дуже багатьох), а загальне відчуття соціальної й політичної нестабільності. Надзвичайно строкатою виявилась структура і статус регіональних форм національного руху советських євреїв: від високоорганізованих культурних товариств Латвії, Литви й Естонії, які мають свої освітні, видавничі і навіть навчальні програми (аж до відкриття єврейських шкіл), до напівлегального статусу і конфронтації з владою, в якій знаходяться єврейські організації в багатьох містах, в тому числі й в Москві, де до літа 1989 р. жодне з існуючих єврейських об'єднань не було офіційно зареєстроване.

Про те, що продовження конфронтації народу і держави (нехай часто й не усвідомленою самою державою) веде до неминучого зростання еміграції, говорилося в доповіді С. В. Соколовського (Новокузнецьк) «Еміграція менонітів: мотиви, причини, джерела». Значну частину емігрантів в ФРН «радянських громадян німецької національності» (всього 74 тис. чол. в 1988 р.) складають зовсім не німці, а представники особливої етноконфесіональної спільноти — меноніти.

Доля значної частини менонітів СРСР, особливо тих, хто до 1941-43 рр. жили на Україні, а потім були депортовані в степи північного Казахстану, була дуже нелегкою. Тепер з Карагандинської й Целиноградської областей меноніти виїжджають не родинами — цілими радгоспами. Тут домінують політичні мотиви еміграції. Від менонітів, що пройшли табори трудармії чи розвантаження товарних вагонів у зимовому казахському степу, автору не раз доводилось чути, що таке не забувається і не прощається. У менонітів, за його словами, є своє загублене покоління. Воно давно вже проголосувало проти влади, котра насильницьки зірвала це покоління з рідних місць і кинула в табори. Діти їх, що вирости без родичів, пам'ятають лихоліття; і далеко не всім вдалося в своєму житті втратити закладену з дитинства асоціацію влади і насильства, влади і несправедливості. Ці люди, за словами С. В. Соколовського, вже зробили свій вибір: вони виїдуть.

Складніше становище тих, хто міг би залишитися — мешканців алтайських менонітських сіл. Хоча представники влади ставляться до них тепер набагато коректніше, конфронтація веде в минуле. Ці люди і надалі розглядаються як «сектанти», причому забувається, що мова йде про співгромадян, сусідів й селян-трудівників, яким немає рівних. Щоб утримати їх на обжитих місцях, потрібно зовсім небагато: дотримуватися конституційних гарантій свободи віроісповідання; прискорити перехід до оренди, організації сільськогосподарських кооперативів на основі безстрокової сімейної оренди землі; дозволити запис у паспорті в графі національність — «меноніт»; і, нарешті, відновити умови для розвитку

національної культури на засадах автономії, тобто створити національні райони, селища, сільські ради з врахуванням потреб менонітського населення.

Ще шість доповідей увійшли в спеціальне тематичне засідання «Національні рухи». Найбільший інтерес викликали дві доповіді: *Д. М. Ісхакова* (Казань) «Татарська нація в сучасних умовах: проблема національно-культурного відродження» і *Л. Д. Дашкевич-Шереметевої* (Львів) «Національна платформа українських неформальних об'єднань». *Д. М. Ісхаков* зробив свою аналізу на матеріялах установчого з'їзду Татарського громадського центру в підтримку перебудови (ТГЦ), який відбувся в Казані 17-18 лютого 1989 р. Всі документи з'їзду видані двома брошурами⁶.

Основним в колі проблем національного відродження татарського народу, як підкреслювалося на з'їзді, є питання про статус Татарії. Тут виділяються три аспекти: політичний — нерівність представництва в Раді Національностей Верховної Ради ССРСР, суперечливість структури РСФСР як федерації республік без російської республіки і т.п.; економічний — нерівність у принципах формування бюджетів союзних та автономних республік; і культурний — нерівність у фінансуванні і становищі інститутів культури, науки і освіти для народів автономних республік. Вирішення всіх цих проблем з'їзд бачить у гаслі «Татарії — статус союзної республіки» (через півроку цей заклик повториться на пленумі ЦК КПСС першим секретарем Татарського обкому *Г. І. Усмановим*, як і його башкирським і якутським «колегами» — *Р. Х. Халібулінім* і *Ю. Н. Прокоп'євим* — для своїх республік).

З'їзд прийняв також програму «культурно-національної автономії», яка, на загальну думку, буде найкраще забезпечувати «культурно-мовну і духову консолідацію татарської нації, а також її нормальне функціонування як цілісного етнокультурного об'єднання». Ця програма передбачала утворення в Раді Національностей ССРСР постійної комісії в справах татарського населення, враховуючи його велику територіальну розкиданість і адміністративну розчленованість; створення таких же комісій при місцевих органах у містах, де проживають татари; створення національних сільських, селищних і районних рад; утворення культурно-національних об'єднань і земляцтв у містах; перетворення Татарії в базову республіку, що забезпечуватиме культурно-мовні потреби всього татарського населення ССРСР (випуск підручників, видання преси, підготовка кадрів, культурних і видовищних програм і т.п.).

Цілий блок пропозицій платформи пов'язаний з визнанням за

6. Материалы Учредительного съезда. Доклады, резолюции, обращения. Казань. 1989; Платформа. Устав. Казань. 1989.

татарською мовою статусу державної у майбутній союзній республіці (зі збереженням за російською мовою функції засобу міжнаціонального спілкування) і розширення статусу і можливостей республіканських культурних інститутів (творчих спілок, установ науки і культури, органів радіо- і телебачення та ін.).

Стан конфронтації з офіційною владою українських «неформальних» рухів весною 1989 р. відбила доповідь Л. Д. Дашкевич-Шереметової. Вихідною точкою її стало висловлювання колишнього першого секретаря ЦК КПУ В. В. Щербицького про те, що на Україні є приблизно півтора десятка формувань «явно деструктивного, антисоціалістичного напрямку» (Пленум ЦК КПУ, 16 травня 1989 р.). Щоб оцінити, наскільки вони деструктивні й антисоціалістичні, доповідачка проаналізувала опубліковані програми чотирьох найбільших неформальних угруповань: Української Гельсінської Спілки, Української Народної-Демократичної Ліги, Народного Руху України за перебудову (РУХ) і Українського Християнсько-Демократичного Фронту. Всі програми були проаналізовані за дев'ятьма «б'юками» питань — державний суверенітет, економічний і екологічний суверенітет республіки, національна політика, мовні проблеми, історична пам'ять, українці в СРСР та за межами України, українці за межами СРСР, релігійне питання і ставлення до національних меншостей.

Висновки, підкреслено об'єктивістської доповіді Л. Д. Дашкевич-Шереметової були далекі від оптимізму. Платформи усіх чотирьох угруповань, незважаючи на їх відмінності, характеризувалися партійним керівництвом України як «прояви політичного авантюризму і відвертої антирадянщини». Навіть відносно поміркований проект програми РУХу вважався проникнутим «ідеалами національної відокремності, що переслідують по суті сепаратистські цілі, які йдуть всупереч з вимогами перебудови, мають сумнівну політичну спрямованість... , небезпеку змикання з націоналістичними, екстремістськими елементами». В цих умовах, на думку доповідачки, неминуха подальша поляризація і як її вислідок — ожосточення позицій.

Здається, тільки в цьому випадку наш прогноз не підтвердився з гіршої сторони. РУХ офіційно зареєстрований, має свої регіональні структури і проводить відкриті заходи, а В. В. Щербицького після установчого з'їзду РУХу (8-10 вересня 1989 р.) виведено зі складу Політбюро і знято з посади першого секретаря ЦК КПУ «у зв'язку з виходом на пенсію». Можна лише сподіватися, що ці кроки приведуть до більш уважного вивчення національних програм українських рухів партійними і державними органами, оскільки до цього часу їм не було альтернативи. Та й як можна запропонувати альтернативу ідеям культурно-національної авто-

номії для етнічних меншостей, свободи віроісповідання, підтримки національно-культурних об'єднань українців за межами УРСР, тісного контакту з українськими громадами за кордонами країни і т.д. Програми різною мірою деталізовані, але всі вони при найкритичнішому підході є плятформами реальної національно-культурної політики, в якій держава відчуває гостру потребу.

Великий емоційний відгук аудиторії викликала доповідь С. А. Ганнушкіної (Москва) «Інтелігенція Баку про події у Вірменії і Азербайджані 1988 р.» Це був виклад першокласного дослідження, задуманого і здійсненого автором при підтримці секції соціології національно-політичних відносин. Поїхавши в Баку, С. А. Ганнушкіна взяла інтерв'ю у 30 представників бакинської інтелігенції, в основному азербайджанців, а також росіян, вірмен, євреїв. В ході бесід обговорювалися найживотрепетніші питання: ставлення до подій в Сумгаїті, проблема азербайджанських біженців з Вірменії, масових мітингів на площі Леніна в листопаді-грудні 1988 р., можливості діалогу з представниками вірменського національного руху і т.д.

Зібрані автором матеріали безпрецедентні і за своїм історичним та соціологічним значенням безцінні. По-перше, тому, що, як вважає автор, в московських наукових колах переважає нерозуміння обстановки в Азербайджані, упередження до азербайджанської сторони в оцінці подій в Закавказзі. Немає чіткого уявлення про розміри і форми тиску адміністрації на активну частину азербайджанського суспільства. Документи, що приходять з Баку, не знаходять видавця. Місцева інтелігенція майже позбавлена голосу, неформальні видання з недовірою ставляться до інформації з Азербайджану.

Мету своєї роботи автор бачила в тому, щоб показати самооцінку азербайджанської інтелігенції переломного етапу в розвитку нації й суспільства, відобразити зародження гуманістичного демократичного руху, що потребує підтримки. За словами С. А. Ганнушкіної, у всіх народів нашої країни проблеми дуже близькі, і причини бід одні і ті ж. В цій обстановці заклики до покаяття, визнання вини прекрасні, але тоді, коли вони спрямовані на себе і своїх побратимів. Всім нам краще думати про чужу біду й свою провину.

Зрозуміло, навіть в детальному огляді неможливо відобразити зміст усіх прочитаних доповідей, результатів дводенних дискусій та обговорень. Та, окрім дуже важливого обміну інформацією, нового досвіду професійних контактів і діалогу, в нашому розпорядженні об'ємний рукопис майже з двох десятків доповідей-статей, готових до друку. Всі вони написані на основі оригінальних дже-

рел, включаючи документи національних рухів і особисті враження авторів, багато з яких самі є давніми учасниками таких рухів. Цей досвід винятково цінний; ще ціннішим було б зібрати його під однією обкладинкою і зробити доступним для ширшого читача.

Всім відомо, наскільки динамічна зараз ситуація в країні, особливо у сфері міжнаціональних відносин. Тому вихід такої книги став би помітним кроком до нашого спільного розуміння ситуації, відобразив би рівень спеціалістів, професійної компетентності етнографів і соціологів до літа 1989 р.

Ми повинні поспішати, тому що час і обставини змінюються дуже швидко. Трагічні події влітку у Ферганській долині і в Абхазії вже відмінили запропоновані на сесії програми відносно цих регіонів. Загострюється обстановка в Криму, в районах можливого відновлення Німецької автономної республіки на Поволжі. Ми повинні поспішати, тому що непочуті думки вчених, невикористані вчасно рекомендації — це ще один втрачений шанс. Наш спільний шанс уникнути непотрібних конфронтацій і нових трагедій.

Переклад з російської мови

31.10.1989, Москва

Передрук із журналу «Кафедра» ч. 11/1990

Промовляє Богдан Горинь, член керівних органів УРП, під час гостинного виступу в залі Відділу СУБ в Лондоні. На фотознімці бачимо: Преосв. Владика М. Кучм'яка, о. д-ра С. Орача, п. С. Терлецького, п. С. Ткачука з Румунії, інж. В. і паню Олеськів, проф. П. Цимбалістого, мгра Ю. Шимка, ред. І. Дмитрова і д-ра Л. Мазура, господаря тієї зустрічі.

Д-р Павло ПУНДІЙ

УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ-ПІОНЕРИ В США

(У століття першого лікаря-українця в Америці)

(Закінчення, 2)

З Чикаго пов'язані теж початки української професійної організації, які сягають до 1933 року, коли то з ініціативи *д-ра Григорія Скегара* засновано Українське Професійне Товариство (УПТ), до якого ввійшли також лікарі. Це товариство зорганізувало два конгреси в Чикаго (в 1934 і 1935 рр.) і видало свій 112-тисторінковий довідник п.з. «Українські Професіоналісти в Америці і Канаді».

Ініціатором УПТ-ва був *Григорій Скегар* (1891-1957), уродженець Буковини, який прибув до Канади в 1908 р., а в 1919 р. перенісся до Чикаго, де в 1925 р. закінчив дентистику. Потім як дентист практикував у Чикаго аж до 1938 р. та дописував до українських і американських газет на українські теми.

В 1935 р. видав власним коштом довідник українських професіоналістів. Крім своєї професійної праці, *д-р Скегар* займався журналістикою, був представником української преси на Світовій виставці в Нью-Йорку в 1939 р. та був постійним репортером «Канадійського Фармера» та інших газет.

В 1940 р. він перенісся до Каліфорнії, де йому пощастило випродувати фільм «Запорожець за Дунаєм». Довгі роки був секретарем Українського Культурного осередку в Лос Анджелес, головою відділу УНСоюзу, управителем української школи при православній церкві св. Володимира.

Був він членом Українського Лікарського Товариства в Америці з 1950 р. та написав кілька нарисів до «Лікарського Вісника» про українських лікарів в США і Канаді.

Він любив подорожувати і в 1940 р. написав цікаву книжку «По Америці» (224 сторінок). Помер 31-го серпня 1957 р. і був похований з великими почестями на цвинтарі в Інглеуд в Лос Анджелес.

* * *

Активним і заслуженим серед лікарів із старої еміграції, безперечно, є ще живий лікар-дентист *д-р Семен Кочій*. Народжений він 1897 р. в селі Плестківці Тернопільського повіту, до гімназії

ходив у Тернополі, де його старшим товаришем був покійний Патріарх Йосиф Сліпий.

До Чікаго прибув в 1918 р. та зразу почав працювати в українській друкарні. Пізніше закінчив американську середню школу, а потім у 1924 р. премедікал коледж на Чікагському університеті.

Кілька літ працював як бактеріолог при чікагському уряді здоров'я, а потім поступив на дентистику при Нортвестерн університеті, яку закінчив у 1931 р. Склавши стейтовий іспит, відчинив він приватну практику в українській околиці, де працював аж до 1983 р., коли відійшов на заслужену емеритуру.

Як добрий фахівець, д-р Кочій був також інструктором дентистичної хірургії при Нортвестерн університеті впродовж 30 років.

Ще від студентських часів був дуже активний в церковному і громадському житті українського Чікаго. Належав він до хору ім. М. Лисенка і драматичного гуртка. Був секретарем Горожанського Клубу і 221-го Відділу УНСоюзу, членом Союзу Українських Католиків «Провидіння», очолив комітет Будови цілоденної школи св. о. Миколая, а в 1941 р. очолив світський Комітет для організації Евхаристійного Конгресу східних обрядів. Був і членом релігійного Т-ва «Пресвятого Імени», та належав до «Лицарів Колумба» при катедрі св. о. Миколая. Виголошував він промови на численних бенкетах і на інших урочистих імпрезах та вітав «із хлібом і сіллю» першого чікагського єпископа Преосвященного Ярослава Габра в 1961 р., а в 1968 р. Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого та інших церковних достойників.

Д-р Семен Кочій займався також журналістикою і написав декілька дописів про поселення українців у Чікаго. До Українського Лікарського Товариства належав він від самого початку та займав відповідальні пости в його Управі, за що одержав почесну грамоту.

За свою довголітню працю для Української Католицької Церкви і школи в 1985 р. одержав високе папське відзначення (грамоту і медалю), а в 1987 р. українські лікарі відзначили його 90-ліття святковим прийняттям.

Д-р Кочій був одружений спершу з Євдокією Будник, а по її смерті одружився вдруге з ідейною учителькою-пластункою Стефанією Костів, яка йому допомагає в його діяльності. Обое вони щедро жертвують на церковні, шкільні та народні цілі.

* * *

В Чікаго жили і працювали ще інші лікарі, дентисти і фармацевти, але вони не проявили помітної громадської діяльності, і про них ми не маємо жодних біографічних інформацій.

* * *

Одним із визначніших лікарів-українців, що жив і працював в Детройті, був *д-р Амброзій Кібзей (1888-1954)*, який написав цінну лікарську книжку-порадник «Український лікар», що удостоїлась двох видань.

Д-р Амброзій Кібзей народився в 1888 р. в селі Мишкові Заліщицького повіту, в Західній Україні. До Канади приїхав у 1905 р., де зростав і кінчав школи.

По закінченні вищих шкіл він якийсь час учителював у провінції Саскачеван, а в 1917 р. записався на студії медицини в Альбертському університеті в Едмонтоні. По двох роках перенісся до Монтреалю, де у 1932 році дістав диплом доктора медицини на Мак Лільському університеті. Після градуації переїхав до Пітсбургу в США, де відбував дворічну шпитальну практику, а в 1924 р. поселився в Детройті, де відкрив приватну лікарську практику.

В 1929 р. д-р Кібзей виїхав до Європи, де на протязі шести місяців практикував гінекологію у віденських шпиталях та відвідував Рідний Край. Тут, у Львові, він зустрівся з українськими лікарями та дав цікаву доповідь про медичні студії та медичну науку в Америці.

Повернувшись із Європи, він далі практикував загальну медицину аж до 1945 р., коли то він перейшов на спеціалізацію психіатрії в Невропсихіатричному Інституті Мічигенського університету в Анн Арбор. По закінченні цієї спеціалізації практикував психіатрію в стейтових шпиталях — зразу в Су Сейнт Марі, а опісля в Понтіак, Міш. В останніх роках захворів на бруцельозу та помер 25-го квітня 1954 року, на 66-ому році свого трудовлюбного життя.

Д-р А. Т. Кібзей під час свого життя розвинув широку громадсько-освітню діяльність у Канаді й Америці.

1. Спочатку він учителював у Саскатуні, Саскачеван, та був першим секретарем Інституту ім. Петра Могили.

2. В Едмонтоні був першим секретарем Інституту ім. Михайла Грушевського та першим директором того Інституту.

3. Перебуваючи в Монтреалі і в Пітсбургу, він давав доповіді на медично-популярні теми.

4. Осівши в Детройті, брав живу участь в українській громадській праці, брав участь в організації Українського Демократичного Клубу в Гемтремку та в будові Українського народного Дому в Детройті.

5. 18 років був секретарем Контрольної Комісії Українського Народного Союзу.

*Публіцистика та медично-наукова діяльність
д-ра Амброзія Т. Кібзея*

1. За студентських часів дописував часто до українських і англійських часописів.

2. В 1923 р. написав медичну розвідку «Псоас абсес», яка була поміщена в «Атлантик Медікал Джорнал», Пітсбург, Па.

3. В 1929 р. відвідав Україну і дав доповідь в домівці Українського Лікарського Товариства у Львові на тему: «Студія і наука медична в Америці» (диви: «Лікарський Вісник», ч. 1, 15-го квітня 1930 р., стор. 30), а по повероті з України написав ширшу статтю про Київ у «Фрі Пресс» — Детройт.

4. В 1935 р. помістив наукову розвідку в «Лікарському Віснику» на тему «Танін при лікуванні попечень» — «Лікарський Вісник», ч. 4, 1935 р., стор. 149-151.

5. В 1945 р. написав і видав великий медичний довідник на 734 сторінок «Український Лікар», який був доповнений і вдруге виданий у 1954 р. на 698 сторінок.

6. В 1948 р. написав психіатричну працю «Folie a Deux» (Фамілійні психози), друковану в Psychiatric Quarterly, December 1948.

7. В 1949 р. написав психіатричну розвідку: Eternal Question — Mental Diseases, яка була поміщена в Evening News, Sault Ste Marie, Mich., April, 1949.

* * *

Першим українським лікарем у Філядельфії був д-р *Володимир Коваль*, що народився в Сколім (Західня Україна), а медицину студіював у Філядельфії і тут потім практикував. Був він головним лікарем СУК «Провидіння» та був активний в українському громадському житті. В наслідок хвороби, помер передчасно в молодому віці, в 1923 р.

* * *

Другим українським лікарем у Філядельфії був д-р *Сильвестер Черняк*, який народився в Бродах (Західня Україна). Він практикував у Філядельфії упродовж 5 років. Тяжка недуга перешкодила йому в його дальшій лікарській праці.

* * *

Найбільш відомим лікарем у Філядельфії був д-р *Еміліян Гарасим* (1910-1972), який народився в Дрогобичі (Західня Україна), а до США приїхав з батьками ще малою дитиною. Вже в студентських роках був він активний в громадському і союзовому житті,

був обраний до найстаршого відділу УНС у Філядельфії ч. 45 (Братство «Любов»).

Як студент медицини, одержував стипендію УНСоюзу, а по скінченні студій став союзним лікарем. Був він жертвенний на церковні і громадські справи, а особливо підтримував дівочий Менор Джуїор Коледж Сестер Василянок, де належав до Ради Довіре-них.

В часі Другої світової війни був він військовим лікарем при Американській Армії в Німеччині та активно помагав українським емігрантам, обороняючи їх перед примусовою репатріацією до ССРСР, а опісля допомагав їм переселитися до США.

Був співосновником Українського Лікарського Товариства в Америці, а в 1950 р. був вибраний першим заступником голови д-ра Романа Осінчука.

Під час Загальних Зборів 22-го січня 1950 р. дав він цікаву доповідь про перших українських лікарів в Америці.

Помер 24-го грудня 1972.

* * *

У Філядельфії ще жили і працювали такі лікарі, як д-р В. Городинський і д-р П. Романів, але про них не маємо жодних інформацій.

* * *

Не багато маємо даних про українських лікарів у Нью-Йорку. Треба згадати передовсім дві сестри *Неонілю* та *Марію Пелехович*, які покінчили медичні студії в Америці і практикували як гінекологи в Нью-Йорку.

Про д-р Марію Пелехович не маємо жодних відомостей, тільки те, що померла в 1937.

Д-р Неоніля Пелехович — заможем *Гайворонська (1900-1977)* — народилася у Ваневі (Галичина) в родині отця Йосифа Пелеховича, який на початку цього століття переїхав з родиною до Америки. Молода Неоніля одержала середню освіту в США, а медицину студіювала в Бостоні (Тафт університет), яку закінчила в 1926 р.

Шпитальну практику відбула в Меморіал-шпиталі в Ворчестері (Мас.) та практикувала в інфекційному відділі Белмонт-шпиталю в Ворчестері. У 1929 р. переселилася до Нью-Йорку, де відкрила приватну лікарську практику, яку вела до 1947 р. Рівночасно належала до лікарського персоналу Нью-Йоркської клініки для жінок і дітей.

У Нью-Йорку стала активною членкою Союзу Українок Америки та в 1930 р. очолила Медично-допомоговий фонд для потерпілих від польської пацифікації в Галичині.

В 1933 р. д-р Неоніля очолила Комітет допомоги голодуючій

Україні та висилала меморандуми та листи до президента США Ф. Д. Рузвельта, його дружини Елінор, сенаторів і конгресменів США, Міжнародного Червоного Хреста і Американського Червоного Хреста. На жаль, ця акція допомоги голодуючим не увінчалася успіхом, бо советська влада робила всі перешкоди, щоб затаїти той голод.

В 1934 р. д-р Неоніля вийшла заміж за хворого на туберкульозу диригента і композитора зі Львова Михайла Гайворонського, про якого дбала як лікарка і дружина.

У 1947 р. д-р Ніля Пелехович-Гайворонська перейшла на т.зв. промислову медицину і працювала лікаркою у двох підприємствах Нью-Йорку: The New York Telephone Co. і Macv's Corp.

Вкінці з причини сильного артрити перейшла на пенсію. Була вона щедра на церковні і громадські цілі, а після Другої світової війни помагала родині в Німеччині й Австрії. Померла в 1977 р.

* * *

Другим відомим лікарем, що жив і працював в Нью-Йорку, був д-р *Юрій Андрейко (1899-1975)*, уродженець Тереховлі, в родині вчителя, який ще перед Першою світовою війною виїхав з родиною до США.

Д-р Андрейко служив в американському війську під час Першої світової війни, а по війні студював медицину у Колумбійському університеті, а свої медичні студії закінчив на університеті в Берліні в 1928 р.

Впродовж 13 років вів загальну лікарську практику в Нью-Йорку, а в 1944 р. перейшов на лікарську працю у Ветеранському шпиталі в Кесте Пойнт, де працював аж до своєї емеритури в 1967 році.

Д-р Андрейко був активним в українському студентському і громадському житті, організував допомогу для Українського Вільного Університету в Празі та українських студентів у Берліні.

Під час польської пацифікації в Західній Україні в 1930 р. був співосновником організації «Young Ukraine», що видавала журнал в англійській мові «Nestorian», який друкував статті на українські історичні і культурні теми.

Д-р Ю. Андрейко помер у 1975 р.

* * *

А на закінчення треба ще згадати Скрентон в Пенсильванії, де жив і працював лікар-дентист д-р *Микола Тацій (1889-1979)*, уродженець Брідщини, який приїхав до Америки ще перед Першою світовою війною, під час якої взяли його до війська.

Університетські студії закінчив у Вальпараїзо (Індіяна), а дентистику на Чикагському університеті в 1918 р.

В Скрентоні відкрив приватну дентистичну практику, яку вів до 1969 р. Був він активним членом Українського Робітничого Союзу та основником Українського Громадського Клубу і спонзором Українського Руханково-спортивного Клубу в Скрентоні. Д-р Тацій був також членом, а пізніше і головою Товариства Дентистів повіту Лякавана. Помер на удар серця в 1979 р.

* * *

В Скрентоні ще жили і працювали такі лікарі, як д-р *Іван Кульчицький* та д-р *Стець*, про яких не маємо жодних інформацій.

* * *

В Клівленді жили і працювали кілька українських лікарів, як д-р *Гнатишин*, д-р *Михаленко*, д-р *Манкович*, в Янгставні: д-р *Тимочко*, д-р *Лавришин*, в Сан Франціско: д-р *Григорій Данищук*, а по інших містах такі українські лікарі як: Балко, Янісович, Клим, Кулик та інші, про яких не маємо жодних інформацій, бо, мабуть, працювали тільки як лікарі і не уділялися громадській праці.

За інформацією д-ра Еміля Гарасима із Філядельфії, українська еміграція в Америці в 1936 році нараховувала понад 568 тисяч людей, при чому з-посеред них було тільки 54 лікарів. В поодиноких стейтах була така кількість: Мішіген — 2, Мизурі — 1, Нью Джерсі — 3, Нью-Йорк — 12, Огайо — 3, Пенсильванія — 24, Ровд Айленд — 1, Ілліной — 7, Масачусетс — 1.

В 1936 р. жило в Нью-Йорку 50,000 українців, а між ними лише 6 українських лікарів.

Підсумовуючи, треба зрозуміти, що життя нашої першої еміграції було тяжке і тому відносно мало вийшло з неї свідомої інтелігенції, а в тому мало українських лікарів.

Мимо цього було поважне число українських лікарів, що, крім своєї професійної праці, уділялися громадському життю та творили тверді і цінні підвалини організованого життя української еміграції тут, в Америці.

Використана література

1. А. Т. Кібзей: Українські лікарі в Америці. 25-ліття Українського Лікарського Товариства у Львові, Львів, 1935, стор. 52-53.

2. Григорій Скегар: Як творився український лікар у Канаді й Америці? «Лікарський Вісник», ч. 1, травень 1954, Нью-Йорк, стор. 25-28.

3. Еміль Л. Гарасим: Перші українські лікарі в Америці. «Лікарський Вісник», ч. 1, травень 1954, стор. 29-30.
4. Д-р Семен Кочій: Не забуваймо за своїх піонерів. «Лікарський Альманах», Чикаго, 1958, стор. 55-58.
5. Перша організація українських лікарів в Чикаго, «Лікарський Альманах», Чикаго, 1958, стор. 52-53.
6. Адв. О. Е. Малицький: Українські Професіоналісти, «Ювілейний Альманах УНСоюзу», 1944, стор. 202-205.
7. Мгр. Мирослав Лабунька: Д-р Микола Судзіловський-Рассел (1850-1930) «Лікарський Вісник», ч. 26, за липень 1962, стор. 13-20.
8. З мого життя (автобіографічний спомин д-ра Володимира Сіменовича) календар «Свободи» за 1931 р., стор. 69-72.
9. О. Кислевська: Мій брат Володимир Сіменович. Календар «Свободи» за 1958 р., стор. 97-99.
10. Тома Лапичак: д-р Володимир Сіменович (1859-1932) «Лікарський Альманах», 1958, стор. 35-41.
11. Тома Лапичак: Д-р Степан Гриневецький, «Лікарський Альманах», Чикаго, 1958, стор. 42-46.
12. Тома Лапичак: Д-р Михайло Корба, «Лікарський Альманах», Чикаго, 1958, стор. 47-49.
13. Тома Лапичак: Д-р Кирило Білик, «Лікарський Альманах», Чикаго, 1958, стор. 51.
14. Ю. Каменецький: Д-р М. Сіменович — меценат української культури, «Українське життя», Чикаго, ч. 39, 24-го жовтня 1959.
15. Ю. Каменецький: Д-р М. Сіменович (1887-1967) «Свобода», ч. 93, 23-го травня 1967. «Лікарський Вісник», ч. 45, квітень 1967, стор. 42-46.
16. Д-р Павло Пундій: Д-р Мирослав Сіменович (1887-1967).
17. Д-р Павло Пундій: Д-р Омелян Тарнавський (1885-1965), «Лікарський Вісник», ч. 38, липень 1965, стор. 65-66.
18. Степан Куропась: Пам'яті д-ра Івана Смука, «Свобода», 22-го березня 1975.
19. Д-р Роман Осінчук: Д-р Амброзій Т. Кібзей, «Лікарський Вісник», ч. 1, травень 1954, стор. 5051.
20. Софія Парфанович: Жив у нашому місті, «Лікарський Альманах», Детройт, 1962, стор. 20-22.
21. Пам'яті д-ра Григорія Скегара, «Лікарський Вісник», ч. 8, жовтень 1957, стор. 40-41 і ч. 9, лютий 1958, стор. 26-27.
22. Д-р Павло Пундій: Д-р Семен Кочій.
23. Д-р Павло Пундій: Пам'яті д-ра Михайла Кривого, «Свобода», ч. 241, 22-го грудня 1981.
24. Помер д-р Еміліян Гарасим, лікар, визначний громадянин і патріот, «Свобода», 27-го грудня 1972.
25. Dr. George Andreyko, «Ukrainian Quarterly», Winter, 1975, p. 450.
26. Д.Р. Пам'яті лікарки і громадянки (над свіжою могилою д-р Н. Пелхович-Гайворонської), «Наше Життя», травень 1978, стор. 7, та «Наше Життя», січень 1982, стор. 5.
27. Помер д-р М. Тацій, «Народна Воля», 25-го січня 1979 р.

Проф. Лев ОКІНШЕВИЧ

ВСТУП ДО НАУКИ ПРО ПРАВО І ДЕРЖАВУ

(Уривок з праці 1949 року)

Від Редакції «В.Ш.»:

Праця проф. Лева Окіншевича, яку друкуємо в цьому і наступному числах нашого журналу, походить із циклу лекцій Інституту Заочного Навчання при Українському Вільному Університеті по предметі «Право й Держава». Передрук тієї 10 лекції пов'язаний з теперішніми подіями в Україні, для глибшого розуміння яких необхідно знати також советське право та советську державу в аспекті її правових положень.

* * *

Советське право і советська держава. Попередній розвиток російської держави і права. Російська революція 1917 року. «Диктатура пролетаріату» й питання про «відмирання держави». Характеристичні риси советської правової системи. Советська конституція. Дві системи советського права. Централістичний характер советської держави. Советське кримінальне і судове право. Заключні зауваження.

Советське право і советська держава

В останній лекції нашого курсу ми ставимо завдання розглянути основні риси державної й правової системи Советського Союзу. Адже нині майже вся територія, заселена українським народом, перебуває в межах СРСР, залежить від її державних форм і керується її правовими приписами. Ми можемо зробити це в межах загального вступу до науки про право і державу, бо це дозволяє обрана нами засада, якої ми тут додержуємося: говорити не тільки про право взагалі і про державу взагалі, але й про конкретні типи, які чергою змінних явищ проходили протягом довгої історії людства. Щодо цього державна і правна системи советського державного організму виступають перед нами як один із важливих типів історично вже даних явищ, типом, вартим уваги і з погляду загального наукового інтересу, і з погляду спеціального інтересу для української науки, тобто науки народу, який нині складає коло підданих цієї держави.

На далекі поля далекої України ми повернемося думкою в цьому розділі не для того, щоб судити сучасний її режим і засуджувати правну систему, яка в значній мірі є опорою цього режиму.

Це завдання політичних діячів. Ми, що вчимося і досліджуємо, спробуємо поставити собі лише завдання: з'ясувати засади й характеристикні риси советської системи, як ми їх собі уявляємо.

Підходячи до цього завдання, ми маємо поставити основне питання і відразу ж дати на нього позитивну відповідь: на право і державну форму створеної в 1917 році советської держави мали впливати засади теоретичного вчення, в ім'я здійснення якого на практиці постала ця держава. Це були засади марксизму, і ми в попередній лекції про них говорили. Але, з другого боку, держава виросла не на порожньому місці. Вона організувалася на території Російської імперії, й риси, притаманні цій території, її конкретним умовам, її населенню, ступеневі його економічного, культурного і правового розвитку і т.д., мали неминуче впливати на здійснення вчення Маркса і Енгельса саме на території Російської імперії.

Загальний характер розвитку російської держави і російського права

Почнемо з цих останніх рис. Історія Росії й історія російського права починається з XII-XIII століть, коли на території численних фінських племен Східної Європи все в більшій мірі відбувалася нова слов'янська колонізація й засновувалися нові держави-князівства, очолювані княжим родом, спільним із українськими князівствами. Різниця в правній системі українських і російських земель дуже швидко виявилася особливим (і несподіваним у феодальних в основі умовах) розвитком княжої (отже, монаршої) влади. Вікові збори громадян міст новозаснованої території були явищем надзвичайно рідким. Боярська рада ніколи не мала тут такого значення, як на Україні.

Ця риса в якійсь мірі сприяла зовнішнім успіхам російської державности, коли (в XIV-XV ст.) ця державність почала боротьбу за свої нові форми. Це була боротьба за створення єдиної народної державности у формах станового стану. Створена московськими володарями (Іван III, Василь III) з великою енергією і безоглядністю (Іван IV Грозний), ця державність протягом свого розвитку в XVI-XVII ст. являла дуже своєрідний тип станової монархії. В європейських державних організаціях цієї доби виразно була перевага верхнього суспільного стану; вона визначала за ним ряд привілеїв, право на участь в управлінні державою (станові парламенти), вона творила цілий кодекс понять про охорону чести «шляхетного стану». Безперечно, що це становище було якоюсь мірою залишком колишніх державного типу прав європейських лицарів і баронів. У Москві в XVI і XVII ст. справа

стояла інакше. Февдально-державні права окремих лицарів і баронів (дворян і бояр) тут і за февдальної доби були менш розвинені. Безоглядне знищення февдальної групи, утиски й переслідування її, призвели до того, що в її зацілілих решток хребет був уже переломаний. Через це московський дворянин і московський боярин XVI і XVII ст. змушені були вже називати себе «хлопами великого государя» й, не розвинувши поняття станової шляхетської чести, — хлопами себе й почувати. Тут створюється «закріпачення зверхнього стану», якого станові монархії Західньої Європи не знали і яке виявлялося в надзвичайно важкій безперервній державній службі, що руйнувала господарство поміщика.

Тут створилася для держави можливість накладати за невиконання державної служби такі карі, які були зовсім немислимі в Європі як своєю суворістю, так, головню, своїм ганьблячим характером. «Бить батогами» — це постійний рефрен вироків, які схвалювалися супроти недбалих до своїх службових обов'язків московських дворян.

Державна організація набирає централізованого характеру, причому різні галузі управління керуються цілою системою спеціальних органів, т.зв. «приказів». Цього Европа теж не знала. Для того, щоб у Росії не поширилися поняття про людську (власне, для того часу — шляхетську, в певній мірі також — міщанську) волю, московський державний організм відгородив себе від решти європейського світу, не дозволяючи своїм підданим із цим світом зв'язуватися і цей світ відвідувати.

Наслідки такого стану були разючі. «Закріпачені» державною службою дворянські «ополчення» XVI-XVII ст. створили чудо: виходячи з невеликого терену неплідної московської землі, вони зробили вже в той час колосальну розмірами, грізну для сусідів державу, яка підкорила десятки племен і народів. Наслідки цього були фатальні: на території Московської держави не зростали європейські поняття прав людини і прав громадянина, й це позначалося протягом дальших довгих віків.

На початку XVIII ст. Петро I зліквідував відокремлення від Європи. Російському дворянинові відрізали бороду, дозволили палити німецьку люльку (раніше за це в суворій Москві відрізували носа) й одягли в запозичений в Голляндії мундир. Але ще протягом XVIII ст. він у новому мундирі відбув (не з власної волі, а за старим правом його «закріпачення») далекі й важкі походи, приєднавши до своєї держави нові великі простори. Лише Катерина II дала в 1785 році волю дворянству. З цього часу він міг служити чи не служити, це залежало вже від його волі.

Але, давши волю зверхньому станові, російська держава не створила у себе передумов для того, щоб на базі все більшого розуміння народного суверенітету зформувати європейського типу

правління, де народ сам здійснював би й охороняв свої суверенні права. За «звільненням» дворянства прийшло звільнення селян від кріпацтва (1861 рік). Але в Росії другої половини XIX століття селянство і міщанство не визнавалися за повноправні суспільні групи. Через це ряд зовнішніх форм станового устрою був збережений і в цей час. Створені органи самоуправління — «земства», в наслідок станової дворянської переваги, не стали «школою парламентаризму». В державі не створилася досить широка верства людей, які почували б себе господарями держави і могли їй служити своїм вмінням, знаннями і досвідом.

Країною керувала численна бюрократія від імени «самодержавного» імператора. Один із найздібніших представників цієї бюрократії, граф Сергій Вітте, в кінці XIX ст. в записці, — яка побачила світ не з його волі, — під назею «Самодержавіє і земство» теоретично обґрунтував неможливість громадських свобод і парламентарного правління в Російській імперії. Для нього ця імперія не може наслідувати приклад тих європейських держав, які в XIX ст. запровадили парламентарне народоправство. Росія не може собі цього дозволити, будучи імперією, яка підкорила десятки народів. Найменше послаблення центрального російського правління має неминуче призвести до посилення відосередніх тенденцій неросійських «окраїн» держави. Всяке розширення громадських свобод підданих цієї держави неминуче дозволить їх неросійській частині виявити нахил до антиросійських тенденцій. Отже, свобода в Росії має визначати її розвал.

Можливо, усвідомлення цього керувало політикою останніх представників російського царату, які вперто відмовлялися від будь-яких поступок представникам ліберальних і прогресивно-демократичних угруповань уже в XIX ст. Поступки, зроблені після політичних заворушень 1905 року, були дуже невеликі і неістотні (створення Державної Думи — парламенту з фактично законодавчими функціями, обраного за принципом цензових «курій» з перевагою курії землевласників-дідичів. Уряд не був відповідальний перед цим парламентом).

Російська революція 1917 року

Революція в Російській імперії в лютому 1917 року відразу довела, чим був цей державний організм. Новопосталий ліберальний устрій і новоорганізований демократичний уряд могли спиратися на дуже нечисленну групу з частини дворянства, частини інтелігенції й промислово-купецької класи. Більшість же населення попередньою історією російської держави не була підготована до розуміння того, що користання з свободи можливе лише в орга-

нічному поєднанні з виконанням обов'язку кожного громадянина й з найсумліннішою дисципліною всього народного організму. Наслідки дуже швидко виявилися в політичній руїні і непокорені населення встановленим правовим приписам. Але ця сама обставина в іншому аспекті оберталася до поневолених націй Російської Імперії, даючи їм можливість консолідації й боротьби за повне національне визволення.

Короткий період існування російського Тимчасового уряду в 1917 році чисто організаційно виявився в виникненні поруч із органами державної влади додаткових органів під назвою советів. Основними з них були совети робітничих, селянських та солдатських депутатів. Ці організації «революційної демократії» були органами представничого характеру від частини населення; завданням їх був захист інтересів своєї групи, а також здійснення впливу на державні справи в напрямі «поглиблення» революційних здобутків. Те, що в советах кінець-кінцем здобула перевагу група лівомарксистських діячів, оформлених у большевицьку партію, було логічним завершенням упослідження російських народних мас, їх важкого економічного стану, а, з другого боку, неготовності всього населення до державної творчої праці, від якої воно було століттями усунене. За таких умов населенню бракувало стимулів захищати попередню форму суспільного устрою й усю систему попереднього правового ладу.

В листопаді 1917 року повстанням, керованим большевицькою партією, був повалений Тимчасовий уряд. Була встановлена советська влада. Скликані після цього, але обрані ще на підставі парламентарних засад загальної участі в голосуванні Установчі збори були розігнані. В Росії відтоді запанувала влада советів, яка існує і по цей час. Тим самим цей державний організм пішов по лінії встановлення особливого типу влади, т.зв. «революційної демократії» (тепер — народної демократії), яку розумілося як владу частини населення, а саме — її трудових кіл (робітників і селян) протилежно до «експлуататорських» кіл поміщиків, капіталістів та «буржуазної інтелігенції». Цим самим нова советська держава ставала на шлях створення нового типу влади, який в засаді не визнає цілонародного правління, відсуваючи від участі в ньому частину населення країни. Цим був зроблений крок вбік від засад демократичного правління західноєвропейського типу, тобто парламентарно-правного режиму, що здобуває базу в цілонародних виборах представників до законодавчої установи, перед якою відповідає виконавча влада. В наш час, коли кожна з протилежних систем називає себе «демократичною», вони вкладають у це слово цілком відмінний зміст.

Диктатура пролетаріату і питання про відмирання держави

Російська революція 1917 року мала глибокі причини, які зумовили її дальший шлях. В основі її лежала й лежить глибока криза, яку переживає людство. Це криза господарських форм, коли нова епоха шукає нових шляхів у ліквідації деяких основ приватної власності й приватного підприємства. Цим шляхом іде не один Советський Союз; він зумовлений рядом економічних факторів (насамперед — перенаселеність земельного простору). Це є одночасно й ідеологічна криза, в основі якої лежить зневіра частини людства щодо прогресивного поліпшення його становища. В галузі політичних ідей — це доба переоцінки вчення про абсолютну придатність парламентарно-демократичної системи (яка блискуче виправдала себе в суспільствах англо-саксонських і скандинавських націй, але покищо — тільки в них). Це є глибока моральна криза, коли частина людства, «звільнившись» від «застарілих» засад людської моралі (в тому часі релігійної, християнської моралі), почула себе «вільною» робити найсуперечливіші засадам старої моралі вчинки, мовляв, в інтересах революції чи в інтересах класи, партії, нації, національних завдань, «расового очищення» і т.п.

Ці риси владно визначали хід історичного розвитку й советської держави після 1917 року, хоч навряд чи були усвідомлені як її керівниками, так і суспільством цієї доби взагалі. Для самого суспільства і особливо для керівників російської революції вона була здійснена на певній частині земної кулі згідно ідеологічних і політичних засад К. Маркса. Саме цим виправдували потребу запровадження режиму диктатури, який був передбачений у творах Маркса й Енгельса на перехідний період від капіталістичної до комуністичної формації у вигляді диктатури пролетаріату над іншими класами суспільства.

На погляд засновників марксизму диктатура пролетаріату має бути явищем тимчасового характеру. Вона потрібна й можлива лише в тій стадії пролетарської революції, коли зберігаються ще класи старого суспільства і коли наявна (чи можлива) боротьба цих старих класів проти нового ладу. В міру того, як ліквідуватимуться старі класи і як зменшуватиметься їхня боротьба, їхній опір, диктатура має слабшати. Цей процес ослаблення диктатури має відтоді йти разом із процесом поступової ліквідації («відмирання») держави. Адже держава, яка, на погляд засновників марксизму, завжди є організацією класового гноблення, в безкласовому суспільстві втрачає цей характер, після чого стає непотрібною і неможливою.

Диктатура, тобто за визначенням В. Леніна, державний лад «не-

обмеженої влади, нестримуваної в своїх діях правами й нормами і опертої виключно на силу», була запроваджена в Росії в 1917 році порядком здійснення програмових завдань марксистського вчення. Але це здійснення ніби теоретичної засади було в той же час здійсненням конкретних завдань конкретної російської держави. Ця держава в умовах вільного устрою в період Тимчасового уряду, — доводячи правильність гіпотези С. Вітте, про яку ми вже писали, — почала виявляти тенденції розкладу, бо численні народи, які входили до складу Російської імперії, заявили свої претенсії на самостійне національне життя. Перебороти ці тенденції й перемогти ці претенсії могла лише сила; вона була знайдена в режимі диктатури.

Прийнявши і здійснивши в житті тезу засновників марксизму про встановлення диктатури на час, перехідний від клясового суспільства, керівники нової російської держави мали прийняти і другу тезу: про процес «відмирання» не тільки диктаторського режиму, але й держави взагалі, який має йти разом з процесом відмирання й ліквідації клясових відмін і клясових конфліктів. Поставивши собі гігантське завдання знищити клясові відміни, керівники російської революції в багатьох відношеннях його здійснили. Клясові відміни в станові робітника й селянина-колгоспника лишилися, але вони вже не істотні, бо колгоспник є лише в невеликій мірі вільним товаропродуцентом, а в більшій мірі — видом сільськогосподарського робітника, що здобуває своєрідну оплату в натурі (продукти за «трудодні»). Процес клясової нівеляції й процес зникнення (і знищення) суспільних груп, які своїм економічним становищем могли бути в засаді ворожі новій державі (поміщики, фабриканти, купці), за теорією марксизму має супроводитися процесом «відмирання» держави. Цього, однак, не сталося. Навпаки, державна організація дедалі більше поширювала й поширює свій вплив, захоплює все нові галузі регулювання відносин і діяльності громадян, запроваджує все суворіші й усе досконаліші методи й засоби контролю над приватним життям і приватною діяльністю. Ця державна організація і далі має форму диктатури, користуючись засобами терору.

Суперечність із поглядами й передбаченнями засновників марксизму велика. Марксистська теорія сучасного СРСР пояснює konieczність збереження й навіть поширення державного впливу наявністю «капіталістичного оточення», ворожого до нової держави. В наслідок цього, — твердить вона, — процес відмирання держави відбувається «діалектичним ходом розвитку»: до відмирання через посилення і зміцнення.

Характер советської правової системи

Чи має формула В. Леніна про характер диктатури бути прийнята в усій її повності? Адже це визначало б цілковиту відсутність правових норм у державному організмі СРСР. На ділі, певна річ, справа стоїть інакше. Формула Леніна має бути прикладена до основних засад побудови й здійснення влади. Ця влада в ім'я інтересів революційної держави може почувати себе не зв'язаною нормами й приписами права, і в разі потреби, — порушувати їх. Але це не може означати загального відмовлення від принципу певних правових засад у побудові суспільних відносин. Щодо цього Советський Союз пройшов певну еволюцію.

На першому етапі його існування засада пріоритету інтересів революції над старими правовими приписами була визнана теоретично і на практиці її намагалися провести якнайширше. Це виявилось і в допущенні розправи народних мас над колишніми «експлуататорськими клясами» (льозунг: «грабуй награване»), і в практиці діяльності адміністративних органів, і в діяльності органів судових. Серед останніх панувала теорія про конечність керуватися насамперед «революційною доцільністю», не зв'язуючи суддю в його вирішеннях і вироках нормами права. Отже, в особливому виді була здійснена ідея «свободного права». (...) Судове рішення тільки тому не ставало одним із основних джерел права, що інші судові органи були вільні «революційну доцільність» розуміти кожен по-своєму.

За понад 30 років існування советська держава пройшла чималий шлях розвитку. Вона неоднакова в своїх засадах у різні періоди цього розвитку. Отже, з часом правні приписи дедалі більше встановлюють і регулюють суспільні відносини. Законодавець советів усвідомлює силу правових норм у своїх руках як «важеля» для здійснення далекосяжних суспільних реформ і починає цей «важіль» широко застосовувати. Послідовним висновком із цього мала бути зміна поглядів на суть правових приписів; ця зміна дійсно має місце, запроваджуючи дедалі більшу охорону правових приписів советської влади. Ця охорона мала однобічний характер, охороняючи не громадянина від порушення його персональних прав державними органами, а, навпаки, — охорону державних інтересів від порушення її громадянами (чи самими агентами й функціонерами державних органів). Але вона все ж таки мала місце і це робило переворот у погляді на суть права, яке, принаймні в частині своїй, стало вважатися за незаперечне й безумовне правило советського законодавця, що вимагає безумовно-го, цілковитого підкорення. Після цього, між іншим, значно обмежилася й свобода судових органів керуватися «революційною

доцільністю», і вони також були пов'язані і зобов'язані виконанням законів.

Поняття «революційної доцільності» і необмеженої правними приписами диктатури після цього існує вже в обмеженому колі явищ, застосовуючись у діяльності самого центру влади (органу диктатури) та органів, яким центр влади це спеціально передовіряє (насамперед — політична поліція).

Поняття права і держави здобуло нове висвітлення й пояснення у теоретиків російського марксизму не тільки щодо «відмирання держави» й охорони правного ладу. Теоретична основа розуміння права марксистським ученням була захитана практикою советської держави. Ми знаємо, що для Маркса і Енгельса право є однією з надбудов над економікою. Але сміливі, радикальні реформи советських проводирів здебільшого були скеровані на ламання старих і сталих, з міцною традицією, економічних відносин. Приклад із реформою селянського землеволодіння та земле-користування на Україні (і в значній частині інших неросійських частин СРСР), де замість дрібної селянської власності було запроваджене колективне землеволодіння і де селянин з дрібного товаропро-дучента став напівробітником, є одним із яскравих доказів ко-лосальної сили «позаекономічного впливу» саме правової системи. Цих прикладів можна б навести багато, і всі вони яскраво до-водять, що право зовсім не виходить лише з певних економічних умов і відносин, до деталей від них залежачи. Правна норма може грати цілком самостійну роль, міцно впливаючи і регулюючи рі-зні сфери людських відносин і діяльності. Це, зрештою, визнане й самою марксистською теорією в Советському Союзі, і термін «важіль» в застосуванні до права не вигаданий нами, а взятий із творів Сталіна.

Шлях до соціалістичних, а відтак комуністичних відносин має йти в напрямі ліквідації приватної власності і приватної ініціати-ви. Для колишньої Російської імперії, що, за винятком своєї за-хідньої частини, була однією з найвідсталіших європейських країн, він визначив колосальне завдання усупільнення (власне — удержавнення) фабрик і заводів, торговельних закладів і земель-них хлібопродукційних просторів. При здійсненні цього мали за-йти, і фактично зайшли, надзвичайно широкі суспільні реформи. Після усупільнення промисловості і торгівлі вся маса нехлібо-робського населення опинилася в становищі робітників держав-них підприємств і державних торговельних закладів (а також — службовців широкого апарату, що керує цими підприємствами і торговельними закладами). Самостійні підприємці, фабриканти, банкіри, купці зникли. Самостійний робітник, що може пропону-вати їм свої послуги і зайти з ними в договірні відносини, став робітником або службовцем усупільненого підприємства.

Це поставило суспільні відносини в советській державі зовсім по-новому. Коли так, то норми права, відбиваючи нове становище, також мали набрати інших форм. І це дійсно мало місце. При цьому змінені форми права виявляються в рішучій перевазі в Советському Союзі норм публічного права над нормами права приватного. Отже велика галузь господарських відносин, які в суспільствах самостійних підприємців, ремісників, товаропроductентів-хліборобів, купців тощо є галуззю, регульованою нормами приватного права, — в Советському Союзі, в наслідок удержання індустриальних підприємств і торговельних закладів, опинилася в сфері безпосередньо регульованою державою. Через це господарське право стає тут виразною галуззю права публічного. Відносини маси робітників і службовців цих підприємств і закладів втрачають характер вільної оборудки найму, як в капіталістичних державах, стаючи відносинами між всевладною державою і її урядовцями, бо саме урядовцем, функціонером держави стає кожен робітник.

В наслідок цього, поперше, надзвичайно зростає галузь відносин, що їх регулює трудове право, стаючи однією з основних і найбільш важливих галузей советського права взагалі, а з другого боку, це трудове право тут виразно виявляється галуззю права публічного. Це все призводить до звуження сфери власне приватно-правних відносин. Відносини права власності обмежується сферою рухомого майна і лише в небагатьох випадках — нерухомого майна (малі будинки); через це галузь речового права стає дуже вузькою. Ще вужчою стає сфера такого важливого в інших модерних державах права зобов'язань. Складні численні види договорів і оборудок у Советському Союзі діють на дуже звуженій базі, а інколи зовсім не мають місця. Так само є й з іншими видами приватного права. В наслідок того цивільний кодекс, основна збірка приписів для правників «капіталістичного світу», в Советському Союзі є найменш вживаний, майже зовсім не вживаний советськими правниками. В ньому вже здебільшого немає потреби. Натомість далеко частіше на судах і в конфліктних інстанціях фігурує «Кодекс законів про працю» — збірка постанов трудового права.

Інша велика частина населення стає членом колективних господарств для обробітку землі («колгоспи»). Їх відносини з колгоспом визначаються системою нового «колгоспного права», яке стає регулятором праці й усього життя багатьох мільйонів сільського населення. Характер колгоспів, як організацій, безпосередньо керованих і безпосередньо контрольованих державним апаратом, призводить до того, що колгоспне право стає також виразним видом публічного права.

(Закінчення буде)

Огляди, рецензії

Дмитро ГРИНЬКІВ

НАСПІВАНЕ ЩАСТЯ

*Коли поїдеш, любий друже,
Із краю гір, шовкових трав,
Візьми з собою мою пісню —
Я в неї ЩАСТЯ НАСПІВАВ.*

В. Івасюк «Моя пісня», 1965

... І брали з собою пісню Володимира Івасюка мої земляки, їхали з нею в серці і на устах на заробітки в Сибір, в Алтайський край, Далекий Схід. їхали за кордон, в чужі краї — та всюди їх єднала пісня молодого композитора і поета В. Івасюка, слава якого несподівано винесла на світові обрії і вже не замовкла надовго, несучись по світу крилатим пісенним дивом. . .

Нині йому сповнилося б сорок років, але, на жаль, неможлива дійсність репресивного правління брежнєвської доби обірвала яскравий політ цього незвичайно талановитого українського композитора, як кажуть нині, в розквіті творчих і духових сил. Творчість В. Івасюка допомогла багатьом співакам і молодим композиторам глибше вникнути в проблеми українського народнопоетичного епосу, допомогла, я би сказав, підняти на вищий рівень самобутню народну пісню, оцінити її і довести до народу з усіма сторонами української традиційної мелодики і ритму, глибоко вникнути в її суто національний патос і зрозуміти витоки української пісні. В цьому році вперше на Україні започатковано республіканський фестиваль «Червона рута», що є унікальним явищем у нашій культурі, бо він не подібний на всі інші конкурси і фестивалі, адже це справжнє свято — свято хвилюючої зустрічі із самоцвітами Івасюкових пісень. Віктор Камінський, член Спілки композиторів СРСР, старший викладач катедри композиції та інструментовки Львівської консерваторії імені М. В. Лисенка, наголошував, що «... критерії у присудженні премій 'Червоної рути' молодим співакам, ансамблям, композиторам мусять бути надзвичайно високими, відповідати тому рівневі, якого сягає творчість ІВАСЮКА» (підкреслення моє — автор). Як не дивно, але зовсім іншої думки дотримувались представники з Києва, котрі приїхали до Львова з ревізією і потрапили кинути фразу, котра викликала шок у любителів пісенної творчості Івасюка: «*Бажано, щоб на фестивалі звучало якомога менше пісень Івасюка*» (див. республіканську газету «Молодь України», 18.4.1989). І це сказано в рік, коли громадськість республіки відзначає сорок років з дня народження В. Івасюка!

Десять літ нема В. Івасюка серед нас. Десять літ за ним банує вся Буковина, Гуцульщина і Україна. Та невмирущі його пісні квітнуть і нині, їх

люблять наші діти, їм судилась прекрасна доля. За своїх тридцять молодих літ В. Івасюк написав багато музичних творів, котрі ще й понині не видані (щоправда, республіканське видавництво «Музична Україна» в цьому році прагне завершити випуск Івасюкових музичних творів).

30 березня ц.р. в Коломийському міському будинку культури відбулася пам'ятна зустріч з батьком В. Івасюка Михайлом Івасюком, власне, це мав бути літературно-мистецький концерт на відзнаку 40-річчя від дня народження композитора і поета В. Івасюка. Чому так сталося, що в славній Коломиї (тут кілька разів бував і В. Івасюк, тут написав пісню про дві скрипки) ця відзнака пройшла без участі провідних артистів, не зміг пояснити поет Я. Ярош, який завжди знаходить час і насагу для таких творчих зустрічей і концертів.

Відкрив вечір поет Ярослав Ярош, знайомлячи присутніх з батьком шанованого композитора М. Івасюком, який прибув з Чернівців на запрошенню клубу творчої інтелігенції Прикарпаття — вся зала стоячи аплодувала татові Володі. . .

У своєму виступі Я. Ярош висловив усі свої сумніви і недовір'я як обласному, так і місцевому керівництву від культури — чи не смішним виглядає такий факт (його навів Я. Ярош), що ансамбль «Опришки» не приїхав на вшанування пам'яті поета і композитора Івасюка тільки тому, що інструменти закриті, а ключ невідомо в кого. . .

Приємно було почути з уст Я. Яроша про особисті зустрічі з Івасюком, цікаві враження і спостереження, зокрема, він навів факт домовленості про те, щоб на його поезію Володя написав музику, але цим плянам не судилося збутися — передчасна смерть обірвала дружбу Яроша з композитором. Я. Ярош відзначив, що, працюючи в літературній студії «Комсомольського прапора» в Івано-Франківську, він сприяв публікації пісень творів В. Івасюка — лише з червня по жовтень 1976 року їх було надруковано чотири.

Пісні, котрі виконувались хором з села П'ядик, були тепло зустрінуті присутніми (та й як не зустрінеш такі пісні з теплом і щирістю — тут і «Чуєш, брате мій» Б. Лепкого, «Рече та стогне Дніпр широкий» Шевченка, пісні в обробці Леонтовича та ін.), але все таки не було виконано ані одної пісні В. Івасюка, бо «хор не освоїв». . . Щоправда, трохи поправили становище учні однієї із середніх шкіл м. Івано-Франківська, котрі виконали кілька пісень Івасюка і показали невеличку сценку (опрацював Я. Ярош) сімейної розмови сестри і брата Івасюків, в якій розкривається ще зовсім молодий композитор, що сумнівається в своїх здобутках, невдоволений першим визнанням, попри всі радощі сестри і рідні. . .

Доречним був виступ самодіяльного коломийського композитора Степана Ткачука, котрий показав присутнім і, зокрема, татові композитора ще не довершену скрипку з профілем Володимира Івасюка на закінченні грифа. Як заявив автор цієї неповторної скрипки, він готує її в почесний дар батькам, для майбутнього музею композитора, якщо такий буде. Слід відзначити, що в травні 1987 року в Коломиї відбувся творчий звіт самодіяльного композитора С. Ткачука, на якому прозвучало багато пісень,

котрі виконувались відомими піснярами П. Дворським (пісня «Лелеки»), М. Сливоцьким (пісня «Дана»), Назарієм Яремчуком (пісня «Золота осінь»), Т. Гінчицьким (пісня «Горянка») та інші.

Золоті руки в С. Ткачука — він не тільки пише музику, але й творить дерев'яне диво. Його скрипки відомі не тільки в Коломиї. . .

Окрасою вечора, звичайно, був виступ батька композитора Михайла Івасюка, автора багатьох романів і повістей, доцента Чернівецького державного університету. Зі слів тата Володі ми дізналися, що Володя з малих літ навчався гри на скрипці (почав у 6 років), вчився розуміти красу гір, красу смерічок, гірських бурхливих потічків, а родинна опіка і сприяння Володиних інтересів та поривань не порушили, а, навпаки, розширили і збагатили духовий потенціал майбутнього поета і композитора. В батьківській бібліотеці (а вона велика!) молодий Володя віднайшов твори відомого фолклориста В. Гнатюка, в одному з томів були саме ті коломийки, в яких згадується зелена червона рута, яка стояла Володі на все життя світлом і наснагою до творчості, яка виявила в ньому незвичайну духову силу і творче горіння, котре він поклав навіки на іконостас народної шани. . .

Ще в сиву давнину, коли захланні орди чужинців топтали наші українські землі, плюндрували міста і села, забирали в ясир тисячі людей, в горах росла зелена червона рута, котру ніяк вороги не могли спалити. Коли до неї підносили вогонь, червона рута лише на мить спалахувала, але залишалась такою ж неушкодженою і зеленою.

В одному з таких ординських набігів чужинці забрали в ясир на галеру подільського хлопця, за котрим дуже побивалась його наречена: вона знала, що з галер мало хто повертався, як і знала, що таких безпам'ятних рабів навіть не заковували в кайдани. . . Одного разу, коли відлітали у вирій журавлі, дівчина попросила їх відшукати у морі ту галеру і передати її коханому гілочку червоної рути. Коли цю гілочку взяв до рук хлопець, то вмить згадав свій рідний край, згадав кохану, і все в ньому забурлило протестом. І напали бранці на нечисленну охорону, захопили корабель та й понеслися додому. . .

Нині ця легенда в парі з піснею В. Івасюка може допомогти вернути українській молоді древню історичну пам'ять, щоб ми стали самими собою і згадали чийх батьків ми діти і на якій землі народжені.

А Михайло Івасюк оповідає: *«У нашій хаті часто лунала українська народна пісня. . . Дружина Софія Іванівна (родом із Східної України) виконувала своїм сильним голосом. . . Все це сприяло розвиткові у Володі любові і шани до народної пісні. . . Сам Володя любив записувати народні пісні, і це не могло не позначитися на формуванні його як композитора».*

З глибоким сумом батько композитора оповідає про ті чорні часи, коли вони почули про смерть Володі, зі сцени звучить признання тим, хто не відцурався, хто залишився посмертно другом Володі: це поет і прозаїк, шанований збирач народних перлин С. Пушик, котрий продовжує навідуватися до родини Івасюків, це і шанований співак (нині він у Луцьку)

Василь Зінкевич. Про Софію Ротару батько Володі сказав, що особливих претенсій до неї ми, українці, не можемо мати, бо вона молдаванка, має зовсім інше походження, а те, що виросла і пішла в світ знаменитою при допомозі пісень Володимира Івасюка — це безсумнівний факт, як і те, що, ставши заслуженою співачкою УССР, вона зовсім перестала виконувати пісні українською мовою, що не робить їй чести і залишається на її совісті.

Михайло Івасюк поволі теребить спомини, і в залі наростає обурення тими фактами, котрі приводить виступаючий. Це факт того, як тодішній перший секретар Львівського обкому Добрик не дозволив класти на могилі Володі пам'ятник, який був виготовлений творчою групою львівських скульпторів. М. Івасюк пояснив, що в цьому році вже дали дозвіл на встановлення цього пам'ятника. У своєму виступі тато Володі з гіркотою розповідав про те, як замовчувалось ім'я його сина, як викреслювались пісні В. Івасюка з багатьох репертуарів різними чиновниками різних рангів і посад, що і понині щемить невигоеною раною на серці. . .

Хочеться сказати нині нашому Володі, що його заповіт виповнився — пісня буде і пісня є поміж нас!

*У нас зелені буки
Звели до сонця руки.
Ми — Довбуша онуки,
Й за неньку стала нам весна.*

*Гей-гей, за сині гори,
Гей-гей, понад простори,
Лети у світ широкий
До друзів, пісне голосна!*

Звучить так актуально, неначе написано нині, хоч писав ці рядки Володя в 16 років — в 1965 році. . . Пам'ятаймо про Володимира Івасюка, першого визначного молодого композитора на Покутті, поклонімося йому на Личаківському кладовищі, помолімося за його українську народну душу!

м. Коломия

З альманаха «Карби гір» (Коломия) ч. 2, 1989

Михайло КАЧАЛУБА

З НОВИХ ВИДАНЬ

З подивом і національною вдячністю треба прийняти оце 12-те число Збірника Українського Медичного Архіву за рік 1988, що саме тепер появився книжкою. Це дальша муравлина праця д-ра Павла Пундія. Книга,

як і попередні, більшого формату, обіймає 308 сторінок. Це число д-р П. Пундій присвячує св. пам'яті д-ра Бориса Филипчак — лікаря-хірурга.

Цілий збірник д-р Пундій поділив на 10 частин. В першій частині читаємо короткий нарис про життя і працю сл. пам. д-ра Бориса Филипчак — написаний д-ром П. Пундієм та довшу статтю про його життя з пера його другої дружини поетеси Ірини Дибко-Филипчак. З цих статей довідуємося, що перша дружина Покійного (теж покійна) була двоюрідною сестрою Папи Івана Павла II. Була з дому Кучм'єрчик Софія.

Д-р П. Пундій використав багато родинних фотографій і опублікував їх в цій першій частині книжки. Опублікував теж лікарські дипломи, всякі лікарські й суспільні відзначення Покійного, подяку за фінансову поміч УКЦ, від патріярха Йосифа та Кардинала Любачівського тощо. Помістив також кілька поезій, другої дружини Покійного — Ірини Дибко-Филипчак, поезій присвячених своєму чоловікові.

Довідуємося, що сл. пам. д-р Борис Филипчак народився 30.11.1907 р. в Самборі, Зах. Україна, в родині українського педагога й письменника Івана Филипчак та вчительки Ярослави з дому Мащак. Борис закінчив гімназію в Самборі, а медицину в Кракові. До США прибув в 1949 році, і, після нострифікації, працював хірургом аж до своєї смерті. Помер 16.5.1988 р. Покійний був активним членом Українського Лікарського Товариства вже у Львові, а згодом в Америці. Був теж повноправним членом НТШ та членом Міжнародного Коледжу Хірургів. Як бачимо, Покійний був великим меценатом Української Церкви та українських інституцій.

В цій першій частині д-р П. Пундій помістив також копії лікарських праць та його доповідь, виголошену на святкуванні 22-го січня 1966 р.

Друга частина, котру д-р Пундій назвав «Лікарська хроніка», обіймає різні вісті здоровельного характеру, зв'язані з піклуванням та взагалі заходами про здоров'я наших людей в діаспорі. Згадує теж меценатів та їхні пожертви на цю ціль.

В третій частині поміщено статті про лікарські з'їзди, особливо про Другий Світовий Конгрес українських лікарських товариств у Відні, з численними фотографіями. Тут є теж поміщена стаття Юрія Гривняка про проф. д-ра Івана Пулюя — попередника Рентгена.

До дальших частин д-р П. Пундій згорнув медичні вісті з України, статті з історії української медицини, статті з минулих літ на здоровельні теми, бібліографічні нариси й спомини про українських лікарів, рецензії на публікації українських лікарів в діаспорі, некрологи та біографічні нариси про молодих наших лікарів.

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

«Ювілейний Збірник Праць Наукового Конгресу у 1000-ліття Хрищення Руси-України» (Доповіді й матеріали з чужомовними резюме), Мюнхен 1988-1989, під редакцією Володимира Янева і Редакційної Колегії у складі: Григорій Васильович, паст. Володимир Домашовець, Аркадій Жуковський, Лідія Качуровська-Крюков (правописний редактор), о. Олег Кравченко, Михайло Марунчак, о. Іван Музичка, Ярослав Пеленський, Леонід Рудницький, Зеновій Соколюк. Формат 24 × 17 см., 1116 стор. друку, тверда оправа. У збірнику наукові доповіді 36-ох авторів, матеріали Конгресу і Міжнародної зустрічі тощо.

«Надбужанщина» — «Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінецьчина, Холмщина і Підляшшя». Історично-мемуарний збірник, том 2, 1989. Редакційна Колегія: Микола Мартинюк (головний редактор), Надія Олійник (літературний редактор), Анатоль Демусь, Іларіон Калиневич, Іван Кравчук, Володимир Макар, Володимир Оренчук, Іван Хома. Видання Наукового Товариства ім. Шевченка, Комісія регіональних дослідів і публікацій. Обкладинка і заставки у виконанні графіка Володимира Каплуна. Накладом «Об'єднання Надбужанців», Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1989. Ілюстрована. Формат 25 × 18 см., 950 стор. друку з Іменним покажчиком, обкладинка тверда.

«Богословія», видання Українського Богословського Товариства, Рим, Італія. Річники — 1987 — 222 стор. друку, 1986 — 210 стор. друку в м'якій оправі, редактор — о. д-р Іван Хома.

Михайло Демкович-Добрянський: «Україна і Росія» — «Історичні нариси на теми російського імперіялізму», а в додатку «Ненависть Бога» (основи атеїзму комуністичної партії Радянського Союзу), Рим, 1989. Видання Українського Католицького Університету ім. Климента Папи, том XVII. Формат — 24 × 17 см., 172 стор. друку з індексом, обкладинка м'яка.

Орест Зибачинський Орлан: «Воля до свободи» — «думки про світ, людину й абсолют». Дослідна Фондація ім. О. Ольжича в Австралії, Видавництво «Українське Слово», Сідней-Париж, 1988. Формат — 24 × 14 см., 144 стор. друку, обкладинка м'яка.

«Український Історик», журнал Українського Історичного Товариства 1-4, 1988, присвячений Тисячоліттю Хрищення України. Загальна редакція — Любомир Винад. Редакційна Колегія — 18 осіб. 243 стор. друку, формат — 23 × 16 см., обкладинка м'яка.

«Благовісник» Блаженнішого Мирослава-Івана Кардинала Любачівського, Рим 1987-1988 — Послання і Листи, Проповіді і Промови, Інтерв'ю, Пастирські візитації і подорожі, 318 стор. друку, формат — 28,5 × 17,5 см., обкладинка м'яка. Матеріали зібрав і приготував до друку о. д-р І. Музичка.

Юрій Буряківець: «Право на велику дорогу». Роман. Обкладинка Лесі Дяченко-Кочман, тверда. 320 стор. друку, Видавництво — «Вільна Дум-

ка», 1990, тираж — 1000 прим. Друге, поправлене видання. Формат — 23 × 15 см.

Яр Славутич: «У Вирі Багатокультурности». Спогади Учасника, Видавництво «Славута», Едмонтон, Альберта, Канада, 1988 року, 500 примірників, ілюстрації. Формат — 23 × 15 см., 224 стор. друку, обкладинка тверда, оздоблена.

Ю. Семенко: «Тички» — «так би мовити саморобний пам'ятник забитого життям... не як споглядання... а як спонука для роздумів», книжка 1-ша, 1941. Сотр. друку 416. Обкладинка м'яка, ілюстрована, ілюстрації в тексті. Формат 21 × 14 см.

Р. Володимир: «Манівцями» (Повість із сучасного побуту в Америці). Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 1989, 248 стор. друку, формат 19.5 × 13.5 см., обкладинка м'яка, ілюстрована.

Дм. Нитченко: «Від Зінькова до Мельборну» (з хроніки життя автора) Видавництво «Байда», Мельборн, Австралія, 1990. Формат 21 × 14 см., 407 стор. друку, обкладинка м'яка, ілюстрована.

«Альманах 'Гомону України'», 1990, присвячений 40-літтю з дня героїської смерті Головного Командира УПА ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки. Накладом і друком Видавничої Спілки «Гомін України» під редакцією Миколи Фіголя. 192 стор. друку, формат 22.5 × 15 см., обкладинка м'яка, ілюстрована.

«International Commission of Inquiry into the 1932-33 Famine in Ukraine», *The Final Report*, 1990. Received from the Secretariat of the World Congress of Free Ukrainians, Toronto, Canada. Format — B4. Documentation Office — 555 Burnhamthorpe Road, Penthouse A Toronto, Ont. M9C 2Y3, Canada.

S. Paul Zumbakis. «Soviet Evidence in North American Courts», Canadian Edition, published by Canadians for Justice, 2445A Bloor Street West, Toronto, Ont. M6S 1P7, Canada, and printed by Morkunas Printing Company, Chicago, Ill., USA, Format — B4, 168 pages, soft cover.

Jaroslav Pelican: «Confessor between East and West». A Portrait of Ukrainian Cardinal Josyf Slipyj. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, USA, 1990. Dedication: «988-1988 to commemorate the Millennium of the Baptism of Rus' and to honor the memory of my Eponym Jaroslav Mudryj of Kiev. 249 pages of print, with Index. Hard cover with a portrait of Cardinal Josyf Slipyj. Format — 23 × 15 cm.

John A. Armstrong: «Ukrainian Nationalism». Third edition. Published by «Ukrainian Academic Press», a Division of Libraries Unlimited, Inc., Englewood, Colorado, USA. Indexed. Format — 23.5 × 15 cm., hard cover, price in US — \$ 35, \$ 42 elsewhere.

Святослав Гординський: «Поезії» — «Вірші оригінальні і перекладні». Обкладинка і технічна редакція — Автора, Видавництво «Сучасність», 1989, 447 стор. друку, формат — 19 × 13 см., обкладинка тверда. Продажна ціна — 25 ам. дол., у Видавництві або в представників «Сучасності».

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.

НІМЕЧЧИНА:

"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

БЕЛЬГІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

США:

Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
